

Socijalna uključivost visokog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza stanja

Thomas Farnell, Teo Matković, Karin Doolan, Mirna Cvitan

Zagreb, 2014

Naslov: Socijalna ukljuživost visokog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza stanja

Nakladnik: Institut za razvoj obrazovanja, Preradovićeva 33/I, 10000 Zagreb, Hrvatska, www.iro.hr

Autori:

Thomas Farnell, Institut za razvoj obrazovanja

Teo Matković, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Karin Doolan, Sveučilište u Zadru

Mirna Cvitan, Ipsos Puls

Urednik: Thomas Farnell, Institut za razvoj obrazovanja

Lektura: Nikola Baketa, Institut za razvoj obrazovanja

Izradu ovog izvješća financiralo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište Ministarstva.

Zagreb, 2014.

SADRŽAJ

Predgovor	5
------------------------	----------

Uvod	7
-------------------	----------

Dio 1. Zastupljenost potencijalno ranjivih skupina studenata u visokom obrazovanju	10
---	-----------

1.1. Studenti prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama	11
--	-----------

<i>Studentsko tijelo prema spolu</i>	<i>11</i>
--	-----------

<i>Studenti prema dobi prvog upisa</i>	<i>14</i>
--	-----------

<i>Studenti prema socioekonomskom statusu.....</i>	<i>17</i>
--	-----------

<i>Studenti s teškoćama.....</i>	<i>23</i>
----------------------------------	-----------

<i>Studenti s djecom</i>	<i>24</i>
--------------------------------	-----------

<i>Studenti prema završenoj srednjoj školi.....</i>	<i>26</i>
---	-----------

1.2. Studenti prema okolnostima studiranja	28
---	-----------

<i>Studenti prema redovitom i izvanrednom statusu</i>	<i>28</i>
---	-----------

<i>Studenti koji rade uz studij</i>	<i>30</i>
---	-----------

<i>Studenti prema vrsti smještaja</i>	<i>34</i>
---	-----------

1.3. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku	36
--	-----------

Dio 2. Studijsko opterećenje i zadovoljstvo studijem – socijalna dimenzija	39
---	-----------

2.1. Financijsko opterećenje studenata	39
---	-----------

2.2. Radno opterećenje studenata.....	47
--	-----------

2.3. Ispunjavanje ciljeva studiranja: priprema za posao i osobni razvoj	55
--	-----------

2.4. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku	63
--	-----------

Dio 3. Socijalna dimenzija nepoželjnih obrazovnih ishoda	66
---	-----------

3.1. Dugo trajanje studija	66
---	-----------

3.2. Pauziranje studija	69
--------------------------------------	-----------

3.3. Odustajanje od studija	70
--	-----------

3.4. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku	76
--	-----------

Dio 4. Zaključci i preporuke za obrazovnu politiku	78
4.1. Zaključci	78
4.2. Preporuke za obrazovnu politiku	81
Dodaci	86
Specifični zaključci po skupinama studenata	86
<i>Studenti prema spolu</i>	<i>86</i>
<i>Studenti prema dobi prvog upisa</i>	<i>88</i>
<i>Studenti prema socioekonomskom statusu</i>	<i>89</i>
<i>Studenti s teškoćama</i>	<i>91</i>
<i>Studenti s djecom</i>	<i>92</i>
<i>Studenti prema završenoj srednjoj školi</i>	<i>93</i>
<i>Studenti prema redovitom ili izvanrednom statusu</i>	<i>94</i>
<i>Studenti koji rade uz studij</i>	<i>95</i>
<i>Studenti prema vrsti smještaja</i>	<i>95</i>
Literatura	97
Dodatni podaci i tablice	100

Predgovor

Izvešće „Socijalna uključenost visokog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza stanja“ pripremio je Institut za razvoj obrazovanja (IRO) na zahtjev Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (MZOS), koje je ujedno i financiralo njegovu izradu.

Izvešće je rezultat suradnje IRO-a i MZOS-a na međunarodnom projektu „Prema pravednom i transparentnom pristupu visokom obrazovanju u Hrvatskoj (ACCESS)“ (2010-2013), koji je financirala Europska komisija. Cilj projekta ACCESS bio je pridonijeti osiguravanju pravednog pristupa visokom obrazovanju u Hrvatskoj uklanjanjem financijskih prepreka pri upisu i za vrijeme trajanja studija, povećanjem dostupnosti podataka o visokoobrazovnom sektoru i izgradnjom kapaciteta za djelovanje visokoškolskih institucija (više informacija o projektu na www.tempus-access.info). U sklopu projekta, MZOS i IRO bili su sunositelji međunarodnog istraživanja EUROSTUDENT u Hrvatskoj, koje je provedeno u lipnju 2010. godine. Istraživanje je po prvi puta omogućilo prikupljanje reprezentativnih podataka o demografskom profilu studentskog tijela u Hrvatskoj, socioekonomskom statusu studenata, njihovim troškovima studija, izvorima financiranja, o njihovom zadovoljstvu smještajem za vrijeme studija, radom za vrijeme studija i praznika te o njihovim iskustvima i planovima za akademsku mobilnost. Rezultati istraživanja EUROSTUDENT objavljeni su 2011. godine u izvješću „Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011).“

Iako nacionalno EUROSTUDENT izvješće sadrži detaljan pregled socijalnih i ekonomskih uvjeta studiranja na nacionalnoj razini u Hrvatskoj, navedeno izvješće ne sadrži analizu razlika među visokim učilištima u Hrvatskoj po pitanju socijalne uključenosti te ne obuhvaća sve aspekte socijalne dimenzije visokog obrazovanja (npr. problem odustajanja od studija). Zbog toga je MZOS financirao izradu dodatne studije koja bi predstavila dostupne podatke prema visokim učilištima, ali i prema različitim skupinama potencijalno ranjivih studenata u hrvatskom sustavu visokog obrazovanja.

Podaci predstavljeni u ovom izvješću odnose se na akademsku godinu 2009./2010. te 2010./2011. a dolaze iz tri glavna izvora: istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011; EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku, 2010), Državnog zavoda za statistiku (podaci temeljem upisnih listova ŠV-20 za 2006. i 2010. godinu) te Istraživanja o obrazovnim i radnim karijerama iz 2008. godine provedenog u okviru aktivnosti Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju (JIM) (UNDP Hrvatska, n.d.). Izvješće se također referira na nalaze drugih empirijskih istraživanja provedenih u Republici Hrvatskoj na temu pristupa obrazovanju, kao i na međunarodne trendove. Akademске godine 2009./2010. i 2010./2011 se koriste kao žarište analize zbog mogućnosti usporedbe podataka EUROSTUDENT i Državnog zavoda za statistiku. Podaci su, usprkos vremenskom odmaku, i dalje aktualni te autori smatraju da oslikavaju pravo stanje u hrvatskom sustavu visokog obrazovanja. Idući ciklus istraživanja EUROSTUDENT se očekuje u proljeću 2014. godine, što znači da se usporedne analize s ovim podacima mogu napraviti u 2015. godini.

Nadamo se da će nalazi ovog izvješća poslužiti donosiocima odluka kao temelj za identificiranje glavnih prepreka pristupu visokom obrazovanju i glavnih skupina koje trebaju posebnu potporu, kao i za definiranje najprikladnijih mjera za uklanjanje tih prepreka i poticanje veće socijalne uključenosti hrvatskog sustava visokog obrazovanja.

Uvod

Komparativno izvješće EUROSTUDENT (Orr i sur., 2011) ističe kako je socijalna dimenzija visokog obrazovanja postala ključni politički cilj unutar Europskog prostora visokog obrazovanja zbog vjerovanja da socijalno uključivi sustavi visokog obrazovanja znače, s jedne strane, ostvarenje načela jednakih mogućnosti za pojedince, a s druge da doprinose koheziji europskih društava kao i stvaranju temelja za povećanje kompetitivnosti europskih ekonomija. U sklopu Bolonjskog procesa socijalna dimenzija definirana je kao cilj (i proces ostvarivanja cilja) prema kojem socijalni profil studentskog tijela koje ulazi u visoko obrazovanje, u njemu sudjeluje i uspješno ga završava odgovara heterogenom socijalnom profilu šireg stanovništva (London Communiqué, 2007). U kontekstu tog cilja naglasak je na stvaranju uvjeta koji omogućuju studentima sudjelovanje u studiju i uspješan završetak bez prepreka vezanih za njihov društveni ili ekonomski status. Osim socioekonomskog statusa, prema Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD, 2008) ove prepreke mogu biti vezane za etnicitet, rod, imigrantski status, prebivalište, dob ili invaliditet i zdravstvene teškoće.

Ovo se izvješće bavi socijalnom uključivošću hrvatskog sustava visokog obrazovanja. Cilj je, na temelju dostupnih podataka, ukazati na moguće aspekte i izvore društvenih nejednakosti u hrvatskom visokom obrazovanju.

Prvi dio izvješća skicira profil studentskog tijela prema pojedinim čimbenicima koji mogu biti rizični za pristup i uspjeh u studiju kao što su to spol, dob, obrazovanje roditelja, društveni položaj, fizičke i mentalne teškoće, roditeljstvo ili pak vrsta završene srednje škole.¹ Ovaj dio izvješća prikazuje podatke i za okolnosti studiranja kao što su to redoviti i izvanredan status studenata, rad uz studij i vrsta smještaja, a koji mogu značajno utjecati na iskustvo i mogućnost/kvalitetu studiranja.

¹ Treba naglasiti da izvješće ne može obuhvatiti sve relevantne ranjive skupine u visokom obrazovanju zbog ograničenosti dostupnih podataka. Druge ranjive skupine uključuju, između ostalih, osobe iz ruralnih ili socioekonomski slabije razvijenih krajeva, osobe bez roditeljske skrbi i pripadnike romske nacionalne manjine.

Drugi dio izvješća prikazuje podatke o financijskom opterećenju studenata te njihovom radnom opterećenju (u satima i subjektivna percepcija) kao čimbenicima koji isto mogu utjecati na tijek studiranja. Predstavljene analize pokazuju koje su skupine studenata sklonije nižoj procjeni dostatnosti financijskih sredstava za pokriće mjesečnih troškova studija, odnosno koje su skupine studenata više radno opterećene prema karakteristikama opisanima u prvom dijelu izvješća: spolu, dobi, stupnju obrazovanja roditelja, društvenom položaju, fizičkim i mentalnim teškoćama, roditeljstvu, redovitom i izvanrednom statusu studiranja, radnim statusom, smještajem i statusom u pogledu dobivanja stipendije. U ovom dijelu prikazani su i podaci o tome u kojoj mjeri upisani studij ispunjava ciljeve pripreme za zaposlenje i osobnog razvoja prema spomenutim karakteristikama.

Naposljetku, treći dio izvješća adresira učestalost nepoželjnih obrazovnih ishoda u kontekstu hrvatskog visokog obrazovanja (dugo trajanje studija, pauziranje ili odustajanje) te se identificiraju pojedine karakteristike studenata koji češće imaju takve nepoželjne ishode.

Gdje je to moguće ukazuje se na razlike između studenata sveučilišnih studija prema pojedinim sveučilištima, kao i razlike između studenata sveučilišnih i studenata stručnih studija (prema vrsti visokog učilišta).² Treba napomenuti kako zbog veličine uzorka nije bilo moguće uspoređivati sva hrvatska javna sveučilišta na temelju EUROSTUDENT podataka, odnosno za Sveučilište u Puli i u Dubrovniku prikazani su samo podaci Državnog zavoda za statistiku.

Fokus ovog izvješća je na socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja na temelju podataka o studentima koji su uspješno upisali studij. To znači da ovim izvješćem nije obuhvaćena ona skupina mladih u najnepovoljnijem položaju: koji su željeli, ali nisu uspjeli upisati studij. U tom kontekstu važno je napomenuti da su brojna međunarodna i hrvatska istraživanja pokazala kako se društvene nejednakosti oblikuju još na ranijim stupnjevima obrazovanja. Primjerice, Burušić, Babarović i Marković (2010), koristeći se podacima o obrazovnim postignućima učenika i učenica u Hrvatskoj na kraju 4. i 8. razreda, pokazuju da obrazovno postignuće učenika raste u svim

² Važna napomena: podaci prikazani po pojedinim sveučilištima u ovom izvješću se odnose isključivo na studente sveučilišnih studija na tim institucijama, a ne i na studente stručnih studija. Studenti stručnih studija pri sveučilištima su pak prikazani kao jedna zasebna kategorija.

ispitivanim područjima razredne i predmetne nastave s porastom razine obrazovanja bilo kojeg roditelja. Nadalje, analiza obrazovnih postignuća učenika na kraju 8. razreda osnovne škole koju su proveli Babarović, Burušić i Šakić (2009) pokazuje kako su dobri prediktori obrazovnih postignuća obrazovna razina majke i oca kao i spol djeteta, pri čemu veća obrazovna razina roditelja znači i veću vjerojatnost višeg obrazovnog uspjeha te da učenice prosječno postižu bolja obrazovna postignuća od učenika. Jokić i Ristić Dedić (2010) ove nalaze potvrđuju na populaciji učenika i učenica 3. i 7. razreda.

Sličnu situaciju možemo vidjeti i na razini srednjoškolskog obrazovanja. Gregurović i Kuti (2009) pokazuju na PISA rezultatima kako postoji značajna povezanost između socioekonomskog statusa učenika (prema indeksima zanimanja roditelja, obiteljskih obrazovnih resursa i kulturnih dobara) i njihovog uspjeha na ispitu iz prirodoslovne pismenosti, a Matković (2010) pokazuje povezanost niske razine roditeljskog obrazovanja i prihoda kućanstva s povećanim rizikom ranoga napuštanja srednjoškolskog školovanja.

Za prevladavanje ovakvog stanja prvenstveno je važno uložiti značajne napore u rješavanje problematike društvenih nejednakosti na nižim razinama obrazovanja s obzirom na njihov doprinos nejednakostima na visokoj razini. Uz to, i sam sustav visokog obrazovanja mora biti predmetom empirijske analize problematike socijalne uključenosti kao i mjera kako se ona može u okvirima te razine obrazovanja adresirati. U ovom kontekstu, Eurydice (2011) izvješće o financiranju visokog obrazovanja i socijalnoj dimenziji navodi kako je svega par zemalja definiralo specifične mjere kojima je cilj poboljšanje participacije podzastupljenih skupina u visokom obrazovanju. Stoga zadnje poglavlje ovog izvješća navodi preporuke takvih mjera za hrvatski kontekst na temelju potreba identificiranih u ovom istraživanju.

Dio 1. Zastupljenost potencijalno ranjivih skupina studenata u visokom obrazovanju

Ovaj dio izvješća podijeljen je u dvije cjeline. U prvoj se cjelini skicira profil studentskog tijela prema demografskim i socioekonomskim čimbenicima koji su tradicionalni indikatori socijalne uključenosti visokog sustava: spol, dob, obrazovanje roditelja, društveni položaj, fizičke i mentalne teškoće, roditeljstvo i vrsta završene srednje škole. Gdje je to moguće s obzirom na dostupnost podataka, u ovom dijelu se iznose zaključci o nadzastupljenosti odnosno podzastupljenosti određenih skupina studenata s obzirom na navedene karakteristike. Druga cjelina prikazuje profil studentskog tijela prema okolnostima studiranja koje mogu značajno utjecati na iskustvo i mogućnost/kvalitetu studiranja kao što su redoviti i izvanredan status studenata, rad uz studij te smještaj.

1.1. Studenti prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama

U ovoj se cjelini skicira profil studentskog tijela na hrvatskim sveučilištima i različitim vrstama stručnih studija prema spolu, dobi, socioekonomskom statusu, fizičkim i mentalnim teškoćama, roditeljstvu i završenoj srednjoj školi.

Studentsko tijelo prema spolu

U Hrvatskoj studentice čine većinu studentskog tijela (57,3%) (Državni zavod za statistiku 2012), što je u skladu s trendom u EU-27 državama gdje studentice u prosjeku čine 55% studentskog tijela (Eurydice 2010: 102). No, usprkos relativnoj ujednačenosti sastava studentskog tijela prema spolu na općoj razini, identificirane su horizontalne (područja znanosti) i vertikalne (tip i razina studija) nejednakosti u zastupljenosti prema spolu.

U pogledu horizontalne dimenzije nejednakosti postoje razlike u udjelu studenata i studentica s obzirom na područje studija. Prema EUROSTUDENT podacima za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011), muškarci češće odabiru tehničke znanosti: 68% studenata tehničkih znanosti su muškarci, dok studentice čine većinu studentskog tijela u ostalim područjima znanosti, posebno humanističkim znanostima (78%). Studentice većinu čine i u društvenim znanostima (70%), studijima s umjetničkog područja (69%) te biomedicinskim znanostima (68%). U prirodnim znanostima studentice čine 63% studentskog tijela, a u biotehničkim znanostima 59%. Sličan udio žena i muškaraca vidljiv je i na razini doktorskih studija³. Jedno od objašnjenja niže participacije muškaraca u visokom obrazovanju je i njihova veća zastupljenost u trogodišnjim strukovnim srednjoškolskim programima (65%, odnosno gotovo dvije trećine), dok je veća prisutnost djevojaka u sveučilišnom obrazovanju vezana i uz njihovu veću zastupljenost u gimnazijskom obrazovanju (63%). Slično tome, podaci državne mature jasno ukazuju da su razlike u udjelu

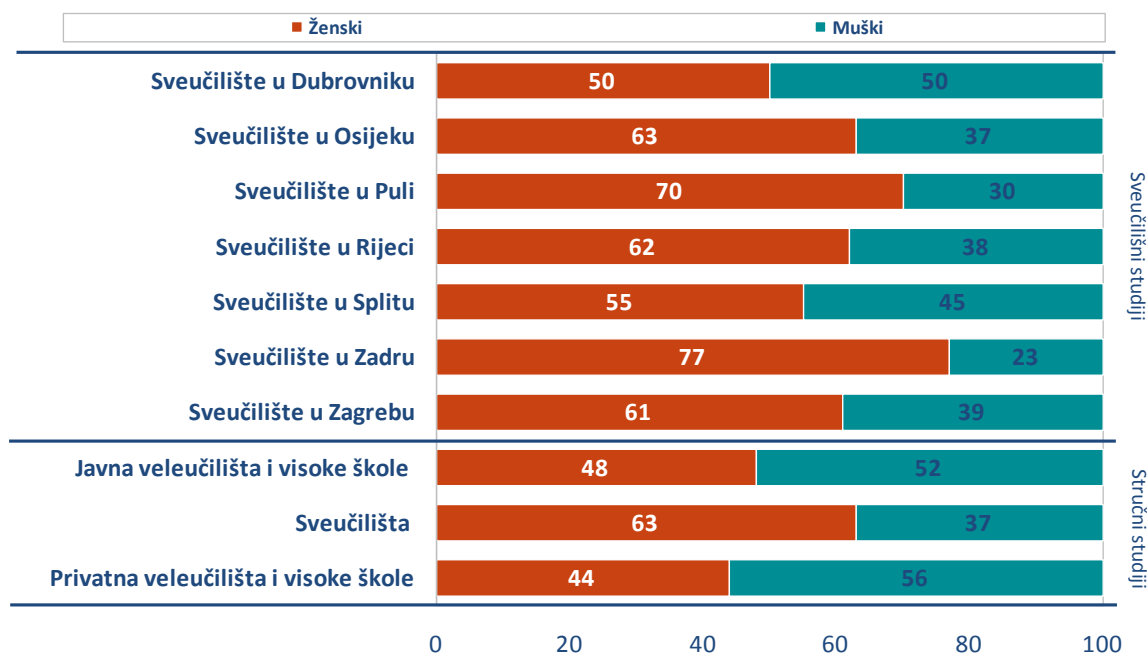
³ Podaci Državnog zavoda za statistiku (Žene i muškarci u Hrvatskoj 2012: 30-31) potvrđuju ove nalaze: dok muškarci čine najveći udio diplomiranih u području računalstva (83,7%), inženjerstva i inženjerskih obrta (82,8%), žene čine najveći udio diplomiranih u većini ostalih područja studija: npr. biološke znanosti 81,3%, humanističke znanosti (78,2%), društvene znanosti (73,8%), pravo (72,2%).

muškaraca i žena prema područjima znanosti povezane s odabirom smjerova u srednjoškolskom obrazovanju.

U pogledu vertikalne nejednakosti, kao što prikazuje Slika 1, studentice su u Hrvatskoj zastupljenije na sveučilišnim studijima pri sveučilištu, ali i na stručnim studijima pri sveučilištima (63%), dok su studenti zastupljeniji na stručnim studijima pri javnim (52%) i privatnim veleučilištima ili visokim školama (56%). Prema Priopćenju o doktorandima (2011), na razini doktorskih studija u akademskoj godini 2010./2011. postojao je rodni paritet u participaciji (53% žena), ali ova participacija još nije razmjerna udjelu žena među studentima koji su diplomirali na nižim razinama studija (oko 59%).

Slika 1 prikazuje profil studentskog tijela prema spolu na sveučilišnim studijima, stručnim studijima pri sveučilištima, pri javnim veleučilištima ili visokim školama te privatnim veleučilištima ili visokim školama.

Slika 1. Struktura studentskog tijela na visokim učilištima prema spolu (%) – akademska godina 2010./2011.⁴

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Prikazani podaci ne uključuju absolvente ni studente izvan Bolonjskih programa.

Podaci za sveučilišne studije ukazuju na tri kategorije sveučilišta: kategoriju koju čine Sveučilišta u Zadru i Puli gdje studentice čine znatnu većinu studentskog tijela (77% i 70%), zatim kategoriju koju čine Sveučilišta u Zagrebu, Rijeci i Osijeku gdje studentice čine između 61% i 63% studentskog tijela te kategoriju koju čine Sveučilišta u Dubrovniku i Splitu gdje je udio žena i muškaraca u studentskom tijelu (relativno) izjednačen (50% i 55%). Ustanovljena nadzastupljenost studentica na Sveučilištu u Zadru i Puli proizlazi iz veće zastupljenosti društvenih i humanističkih znanosti na tim sveučilištima. Naime, podaci istraživanja EUROSTUDENT potvrđuju kako jednom kad se uzmu u obzir područja znanosti, razlike među sveučilištima prestaju biti vidljive, odnosno zastupljenost muškaraca i žena unutar pojedinih područja znanosti slična je na svim visokim učilištima.

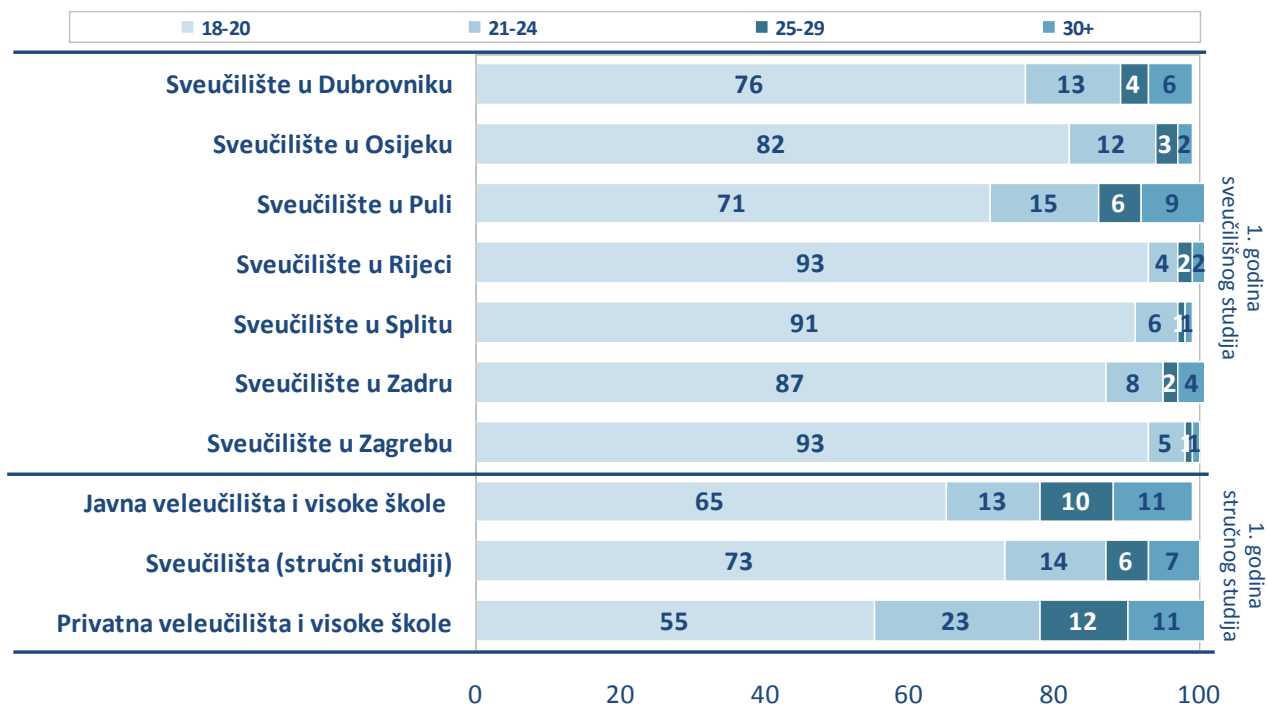
⁴ Podaci prikazani po pojedinim sveučilištima u ovoj Slici (i svim narednim slikama) odnose se isključivo na studente *sveučilišnih* studija na tim institucijama, a ne i na studente stručnih studija. Studenti stručnih studija pri sveučilištima su prikazani kao zasebna kategorija.

Studenti prema dobi prvog upisa

Prema komparativnom izvješću EUROSTUDENT (Orr i sur., 2011), Hrvatska pripada grupi zemalja s vrlo visokim postotkom studenata na preddiplomskom i diplomskom studiju koji imaju do 24 godina. Gledajući ukupno studente na preddiplomskom i diplomskom studiju, u Hrvatskoj je 91% studenata ispod 24 godine što Hrvatsku smješta u sam vrh europskih sustava visokog obrazovanja prema udjelu mladih studenata (kao usporedba, u Austriji je takvih studenata 47%, u Danskoj 48%, Norveškoj 50%, Finskoj 53%) (Orr i sur., 2011: 63).

Realizirana učestalost ulaska starijih pristupnika u sustav visokog obrazovanja ukazuje na stvarnu mogućnost pristupa za ovu skupinu. Temeljem podataka upisnih listova Državnog zavoda za statistiku (2012), u akademskoj godini 2006./2007., 23% studenata koji su prvi put upisivali prvu godinu studija imali su više od 20 godina, a njih 11% više od 24 godine. No u 2010./2011. godini kada je praksa upisa reformirana državnim maturom samo je 20,6% studenata upisanih po prvi put na prvu godinu studija imalo iznad 20, a 10,2% iznad 24 godine – dakle došlo je do smanjivanja realiziranog pristupa ove populacije.

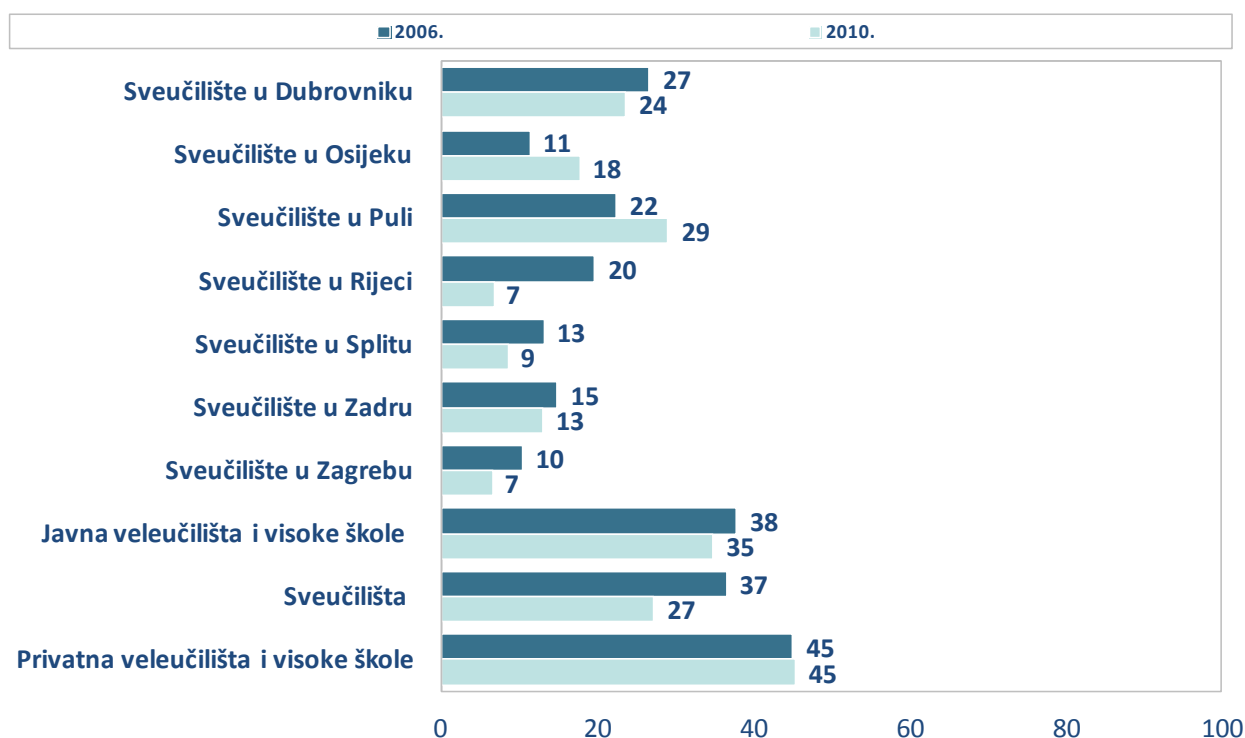
Slika 2. Dobna struktura studentskog tijela na visokim učilištima prilikom upisa prve godine studija (%) – akademska godina 2010./2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Prikazani podaci ne uključuju ponavljajuće prve godine.

Slika 2 prikazuje dobnu strukturu studenata prilikom upisa prve godine sveučilišnih studija (prema pojedinim sveučilištima) ili stručnih studija (prema vrsti visokog učilišta). Upis studija nakon 20. godine, a posebno nakon 24. godine, daleko je češći na stručnim studijima nego li na sveučilišnim studijima. U akademskoj godini 2010./2011. udio studenata sveučilišnih studija koji su studij upisali nakon 20. godine znatno je veći na Sveučilištima u Dubrovniku i Puli u odnosu na druga sveučilišta.

Slika 3. Udio studenata na visokim učilištima koji upisuju prvu godinu studija nakon 20. godine (%) – stanje u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Prikazani podaci ne uključuju ponavljajuće prve godine.

Slika 3 također temeljem podataka upisnih listova prikazuje udio studenata koji su u dobi od 20 ili više godina upisali prvu godinu sveučilišnog ili stručnog studija u 2006. i 2010. godini. Vidljivo je kako se između 2006. i 2010. godine na većini visokih učilišta smanjio udio studenata koji studij upisuju nakon 20. godine. Izuzetak predstavljaju privatni stručni studiji te sveučilišni studiji u Puli i Osijeku.

Treba imati na umu da ovi podaci prikazuju dob pri prvom upisu u trenutni preddiplomski, integrirani ili stručni studij i uključuje studente koji su prethodno studirali na nekom drugom studiju, tako da je broj studenata koji su doista počeli studirati tek nakon 20. godine izvjesno niži. Prema istraživanja EUROSTUDENT iz 2010. godine, tek je 8,1% studenata upisalo prvi studij u dobi od 21 godine ili stariji (Farnell i sur., 2011).

Studenti prema socioekonomskom statusu

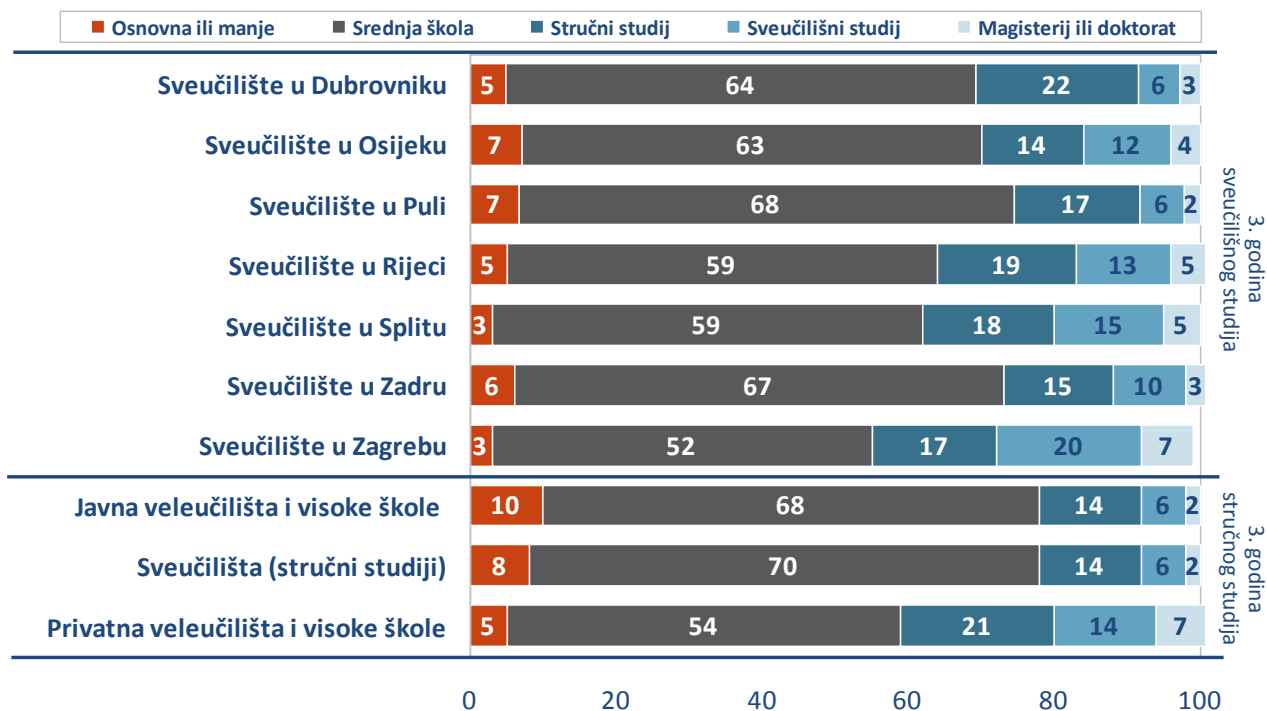
Socioekonomski status studenata može se odrediti temeljem nekoliko pokazatelja, uključujući obrazovanje roditelja, zanimanje, zaposlenost i radni status roditelja, broj djece u obitelji, primanje socijalne pomoći, i dr. U ovom izvješću koristimo dva indikatora: prvi je obrazovanje roditelja (dvije vrste podataka - stupanj obrazovanja oca studenata (podaci iz Državnog zavoda za statistiku 2012) i najviši postignut stupanj obrazovanja roditelja (podaci istraživanja EUROSTUDENT 2010)⁵ te samoprocjena društvenog položaja studenata (podaci istraživanja EUROSTUDENT 2010).

Dosadašnja istraživanja autora kao što su Pavić i Vukelić (2009), Doolan (2010) i Matković (2011) pokazala su kako djeca obrazovanih roditelja češće planiraju i nastavljaju školovanje na visokoj razini u Hrvatskoj. Podaci prikupljeni istraživanjem EUROSTUDENT pokazuju kako su studenti nižeg socioekonomskog statusa podzastupljeni u visokom obrazovanju u Hrvatskoj. Na nacionalnoj razini djeca čiji očevi imaju tercijarno obrazovanje su nadzastupljeni u studentskoj populaciji (35% u studentskoj naspram 16% u općoj populaciji), dok su uvelike podzastupljeni studenti čiji očevi imaju trogodišnju srednju školu (18% naspram 48% u općoj populaciji) te studenti čiji očevi imaju osnovnu školu ili niže (6% naspram 21% u općoj populaciji). Dodatno, ako se gleda najviši stupanj obrazovanja roditelja (bilo oca ili majke), gotovo polovici hrvatskih studenata (45%) barem jedan od roditelja ima visoko obrazovanje, dok samo 3% studenata ima oba roditelja koji imaju završenu samo osnovnu školu (Farnell i sur., 2011).

Osim podzastupljenosti studenata nižeg socioekonomskog statusa u cijelom sustavu visokog obrazovanja, podaci ukazuju i na razlike između sveučilišnih i stručnih studija u pogledu socijalnog profila njihovog studentskog tijela. Naime, sveučilišni studiji imaju veću zastupljenost studenata čiji roditelji imaju završeno visoko obrazovanje (51%) u usporedbi sa stručnim studijima (31%). Drugim riječima, studenti stručnih studija češće potječu iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa od studenata sveučilišnih studija.

⁵ Nalazi su gotovo identični primjeni li se stupanj obrazovanja majke.

Slika 4. Struktura studentskog tijela na visokim učilištima prema obrazovanju oca (%) – akademska godina 2010./2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Prikazani podaci odnose se na studente koji su upisali treću godinu stručnog ili sveučilišnog (preddiplomskog ili integriranog) studija.

Slika 4 prikazuje strukturu studentskog tijela prema stupnju obrazovanja očeva studenata sveučilišnih ili stručnih studija (prema sveučilištima i ostalim vrstama visokih učilišta). Ovdje su vidljive izražene razlike među sveučilištima: vidljivo prednjači Sveučilište u Zagrebu gdje je najveći udio studenata sveučilišnih studija čiji očevi imaju završen sveučilišni studij ili magisterij/doktorat (27%). Slijede Sveučilište u Splitu (20%), Rijeci (18%), Osijeku (16%), Zadru (13%), sveučilišni studiji u Dubrovniku (9%) i Puli (8%). Vidljivo je da se Sveučilište u Zadru te sveučilišni studiji u Dubrovniku i Puli po ovom kriteriju ne razlikuju od javnih stručnih studija. Jedno moguće objašnjenje za niži udio studenata čiji očevi imaju završen sveučilišni studij ili magisterij/doktorat na Sveučilištima u Zadru, Dubrovniku i Puli je nepostojanje „prestižnih“ integriranih studija na tim sveučilištima (kao što su to npr. medicina, arhitektura, pravo) koje prema podacima upisnih listova češće upisuju djeca roditelja s višim stupnjem obrazovanja.

Administrativni podaci nam ukazuju i na veću zastupljenost studenata čiji očevi imaju završen sveučilišni studij ili magisterij/doktorat na sveučilišnim naspram stručnih studija, a unutar kategorije stručnih studija djeca visokoobrazovanih roditelja su znatno više zastupljena na privatnim veleučilištima i visokim školama nego li na javnim.

Usporedba profila studentskog tijela prema obrazovanju oca (Tablica A) u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011. na stručnim i sveučilišnim studijima pokazuje da je u proteklom četverogodišnjem razdoblju došlo tek do blagih promjena u strukturi studentskog tijela.

Tablica A. Struktura studentskog tijela prema obrazovanju oca –stanje u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011.

		Osnovna ili manje	Srednja škola	Stručni studij	Sveučilišni studij	Magisterij ili doktorat
Sveučilišni studij (svi)	2006/07	5,3%	53,6%	18,1%	19,6%	3,4%
	2010/11	4,5%	56,1%	17,6%	16,5%	5,3%
Stručni studij (svi)	2006/07	10,2%	63,1%	16,1%	9,0%	1,6%
	2010/11	8,3%	65,9%	15,3%	7,6%	2,9%
3. godina sveučilišnog studija	2006/07	5,4%	51,8%	18,2%	21,0%	3,6%
3. godina preddiplomskog ili integriranog sveučilišnog studija	2010/11	4,1%	55,2%	17,8%	17,4%	5,5%

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Ne uključuje apsolvente ni studente izvan Bolonjskih programa.

U proteklih pet godina udio studenata čiji očevi imaju završeno srednjoškolsko obrazovanje blago se povećao na stručnim i na sveučilišnim studijima (za oko 2 postotna boda), dok se udio studenata čiji roditelji imaju više ili visoko obrazovanje smanjio za 1 postotni bod na stručnim i za 2 boda na sveučilišnim studijima. Došlo je do daljnjeg pada udjela studenata čiji roditelji imaju osnovnoškolsko obrazovanje ili niže, sukladno sa smanjivanjem udjela osoba bez srednjoškolskog obrazovanja u roditeljskoj kohorti. Do najvećeg relativnog porasta došlo je u udjelu studenata čiji roditelji imaju završen magisterij ili doktorat što ukazuje na obrazac reprodukcije najobrazovanijih elita.

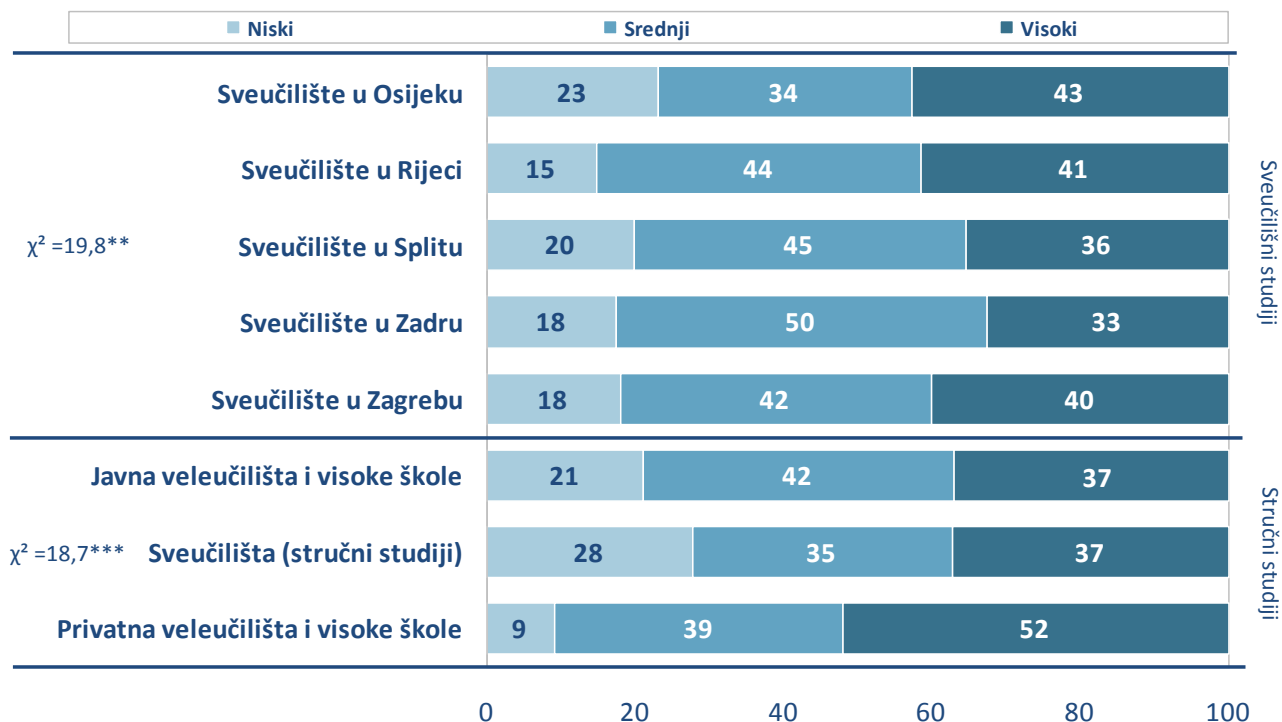
No, struktura studentskog tijela na stručnim i sveučilišnim studijima s obzirom na obrazovni stupanj roditelja značajno se razlikuje i te se razlike nisu bitno smanjile recentnim promjenama. Roditelji studenata stručnih studija dvostruko češće nemaju srednju školu, a gotovo dva puta

rjeđe imaju završen sveučilišni studij (ili znanstveni stupanj) nego roditelji studenata sveučilišnih studija.

Temeljem podataka prezentiranih u Tablici A moguće je ustanoviti i razlikuje li se struktura studentskog tijela prema obrazovanju njihovih roditelja između posljednjih „pred-Bolonjskih“ i prvih „Bolonjskih“ generacija – uspoređujući studente treće godine sveučilišnog studija u akademskoj godini 2006./2007. (pred-Bolonjska) i akademskoj godini 2010./2011. (Bolonjska generacija). Nalazi (prikazani kurzivom) su slični trendovima u čitavoj studentskoj populaciji: u Bolonjskoj generaciji na trećoj godini studija vidljiv je nešto veći udio studenata čiji roditelji nisu završili visoko obrazovanje u odnosu na pred-Bolonjsku generaciju, što ukazuje na određeno širenje dostupnosti obrazovanja pojedincima iz društvenih skupina koje tradicionalno imaju slabiji pristup visokom obrazovanju.

Osim obrazovanja očeva kao indikatora socioekonomskog statusa, u sklopu istraživanja EUROSTUDENT studenti su procjenjivali društveni položaj svojih roditelja na skali od 1-9 te su na osnovu odgovora grupirani u tri skupine: oni koji smatraju socioekonomski status svoje obitelji niskim (19%), oni koji ga smatraju srednjim (41%) te oni koji ga smatraju visokim (40%) (Farnell i sur., 2011: 93). Drugim riječima, najmanji broj studenata društveni položaj svojih roditelja ocjenjuje kao nizak što je sukladno i ostalim pokazateljima koji upućuju da studenti u hrvatskom visokom kontekstu dolaze iz obitelji razmjerno povoljnog socioekonomskog statusa.

Slika 5. Samoprocjena studenata o društvenom položaju svojih roditelja, po visokim učilištima (%) – akademska godina 2009./2010.⁶

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010)

Odgovor na pitanje: "Za neke se ljude smatra da imaju visok, a za neke nizak društveni položaj. S obzirom na svoju obiteljsku pozadinu, gdje biste na sljedećoj ljestvici smjestili svoje roditelje ukoliko je na vrhu iste označen visok, a na dnu nizak položaj u društvu?". Ponuđena skala imala je raspon 0-9: vrijednosti 0-3 označene su kao "niski", 4-5 kao "srednji", a 6-9 kao "visoki" status. Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Slika 5 prikazuje samoprocjenu studenata sveučilišnih i stručnih studija (prema sveučilištu i ostalim vrstama visokih učilišta) o društvenom položaju svojih roditelja. Udio studenata koji procjenjuju društveni položaj svoje obitelji kao visok najviši je na stručnim studijima pri privatnim veleučilištima ili visokim školama, što je i očekivano s obzirom na to da se radi o studijima na kojima velika većina studentskog tijela plaća školarine koje su visoke u odnosu na javni sektor visokog obrazovanja.

⁶ Zbog veličine uzorka istraživanja EUROSTUDENT nije bilo moguće analizirati podatke za Sveučilište u Puli i Sveučilište u Dubrovniku (tj. poduzorci za navedena sveučilišta su premala te ne omogućavaju detaljniju analizu). Podaci za navedena sveučilišta prikazani su u ovom izvješću samo u slikama s podacima Državnog zavoda za statistiku.

Udio studenata sveučilišnih studija koji društveni položaj svojih roditelja smatraju niskim varira među sveučilištima, iako razlike nisu izrazite: nešto je viši na Sveučilištu u Osijeku, dok je nešto niži na Sveučilištu u Rijeci. S druge strane, udio studenata koji navode kako je društveni položaj njihovih roditelja visok najniži je među studentima sveučilišnih studija na sveučilištima u Zadru i Splitu. Sveučilište u Osijeku se po strukturi studenata s obzirom na društveni položaj njihovih roditelja najviše razlikuje od ostalih sveučilišta; imaju viši udio studenata koji procjenjuju društveni položaj svojih roditelja kao nizak, ali i onih koji ga procjenjuju kao visok, dok je udio studenata koji svoj socioekonomski status procjenjuju srednjim razmjerno mali.

Kada se analiziraju podaci studenata stručnih studija može se jasno uočiti kako se struktura studentskog tijela s obzirom na samoprocjenu društvenog položaja roditelja izrazito razlikuje na privatnim i javnim visokim učilištima: udio studenata koji društveni položaj svojih roditelja procjenjuju kao nizak na privatnim obrazovnim institucijama je znatno niži nego među studentima na javnim institucijama. S druge strane, udio studenata koji smatraju da je njihov socioekonomski status visok je viši pri privatnim veleučilištima i visokim školama nego na javnim učilištima (uključujući i sveučilišne studije).

Postoji više mogućih objašnjenja razlika u socijalnom profilu studentskog tijela hrvatskih visokih učilišta. Što se tiče sveučilišta, socioekonomski profil populacije u regiji u kojem se sveučilište nalazi može utjecati na veću ili manju zastupljenost studenata pojedinih društvenih skupina na sveučilištu; percipirani prestiž sveučilišta može utjecati na veću ili manju atraktivnost tog visokog učilišta za različite društvene skupine; i na kraju, troškovi studiranja na pojedinom sveučilištu (ili mjestu) mogu predstaviti prepreku većoj zastupljenosti ranjivih društvenih skupina. U tom smislu ovi podaci ne ukazuju nužno na nedostatak uključivosti pojedinih sveučilišta, iako taj zaključak nije moguće ni isključiti.

Studenti s teškoćama

Izvešće EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011) navodi kako je 15% svih studenata indiciralo da ima teškoću ili teškoće koje ih ometaju u normalnom tijeku studija kao što su kronične bolesti, psihički poremećaji, tjelesni invaliditet ili ostali zdravstveni problemi te kako je udio tih studenata nešto veći pri sveučilišnim studijima. Na temelju dostupnih podataka nije moguće pouzdano komentirati podzastupljenost ove skupine na nacionalnoj razini u odnosu na udio osoba s invaliditetom ili drugim fizičkim i mentalnim teškoćama u općoj populaciji. Naime, skupina „studenata s teškoćama“ u podacima izvešća EUROSTUDENT ne može se izravno usporediti s nacionalnim podacima iz Hrvatskog registra osoba s invaliditetom Republike Hrvatske. Usporedba s navedenim registrom bi zahtijevala posebnu obradu i analizu dostupnih podataka po dobnim skupinama.

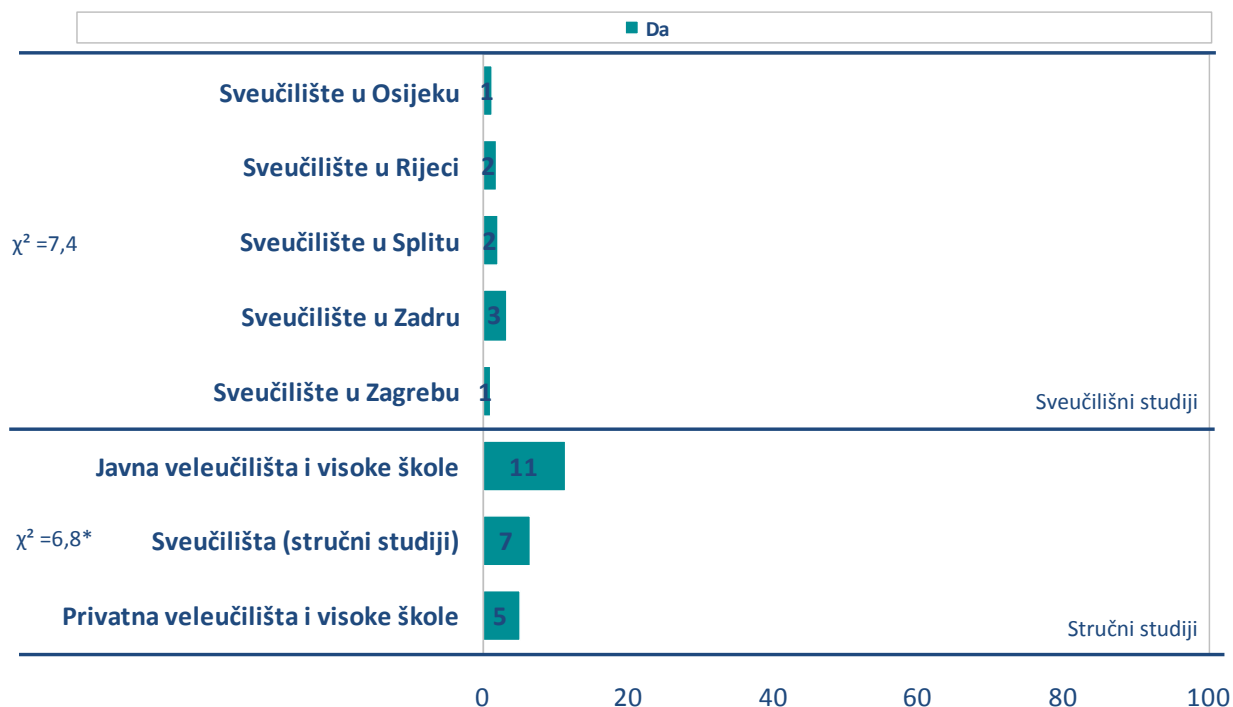
Na temelju analize podataka o zastupljenosti ove skupine po različitim visokim učilištima, zaključeno je da ne postoje statistički značajne razlike u udjelu studenata s teškoćama. Stoga će se u ostatku izvešća analiza usredotočiti na izloženost ove skupine nepovoljnijim uvjetima studiranja.

Studenti s djecom

Prema istraživanju EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011), 6% studentskog tijela čine studenti s djecom, pri čemu je udio studenata roditelja značajno viši na stručnim (13%), nego li na sveučilišnim studijima (2%).⁷ U međunarodnoj usporedbi (Orr i dr. 2011: 75), Hrvatska ima iznimno nizak udio studenata s djecom upisanih na sveučilišnim studijima, ali iznadprosječan udio studenata s djecom upisanih na stručnim studijima. Naime, Hrvatska je na dnu europske ljestvice po pitanju udjela studenata s djecom ako se gledaju samo studenti sveučilišnih studija (2%), i samo Turska ima manje studenata s djecom od Hrvatske (1%). U čak 7 zemalja - Norveška, Estonija, Danska, Švedska, Finska, Portugal i Češka - više od 12% studenata imaju djecu (sve su sjeverne europske zemlje s izuzetkom Portugala). Tek kada bi se računali i studenti stručnih studija s djecom (13%), onda bi Hrvatska imala udio od 6%, što je na razini Njemačke, Nizozemske i Švicarske, ali i dalje u donjoj trećini ljestvice.

⁷ Prikazani udjeli studenata s djecom na sveučilišnim i stručnim studijima su nacionalni prosjeci iz nacionalnog izvješća EUROSTUDENT koji su usklađeni metodom "utežavanja" podataka, zbog čega se neznatno razlikuju od prikaza po visokim učilištima u (koji nisu usklađeni utežavanjem podataka).

Slika 6. Udio studenata s djecom po visokim učilištima (%) – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010)

Odgovor na pitanje: "Imate li djecu?". Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Slika 6 pokazuje kako je na sveučilišnim studijima roditeljstvo općenito rijetka pojava te ne postoji statistički značajna razlika među sveučilištima s obzirom na zastupljenost studenata roditelja. No, ako pogledamo razlike među različitim vrstama stručnih studija, možemo vidjeti kako su razlike ovdje značajne: studenti s djecom uglavnom su koncentrirani u stručnim studijima pri javnim veleučilištima ili visokim školama. Na njima je udio studenata s djecom (11%), nešto manji je na sveučilištima (7%) te najmanji na privatnim veleučilištima i visokim školama (5%). Ovi podaci mogu sugerirati manju sklonost ili mogućnost osoba s djecom da upisuju ili dovršavaju sveučilišta i privatna visoka učilišta, ali i njihovu manju prilagodljivost potrebama ove populacije u odnosu na javna veleučilišta i visoke škole.

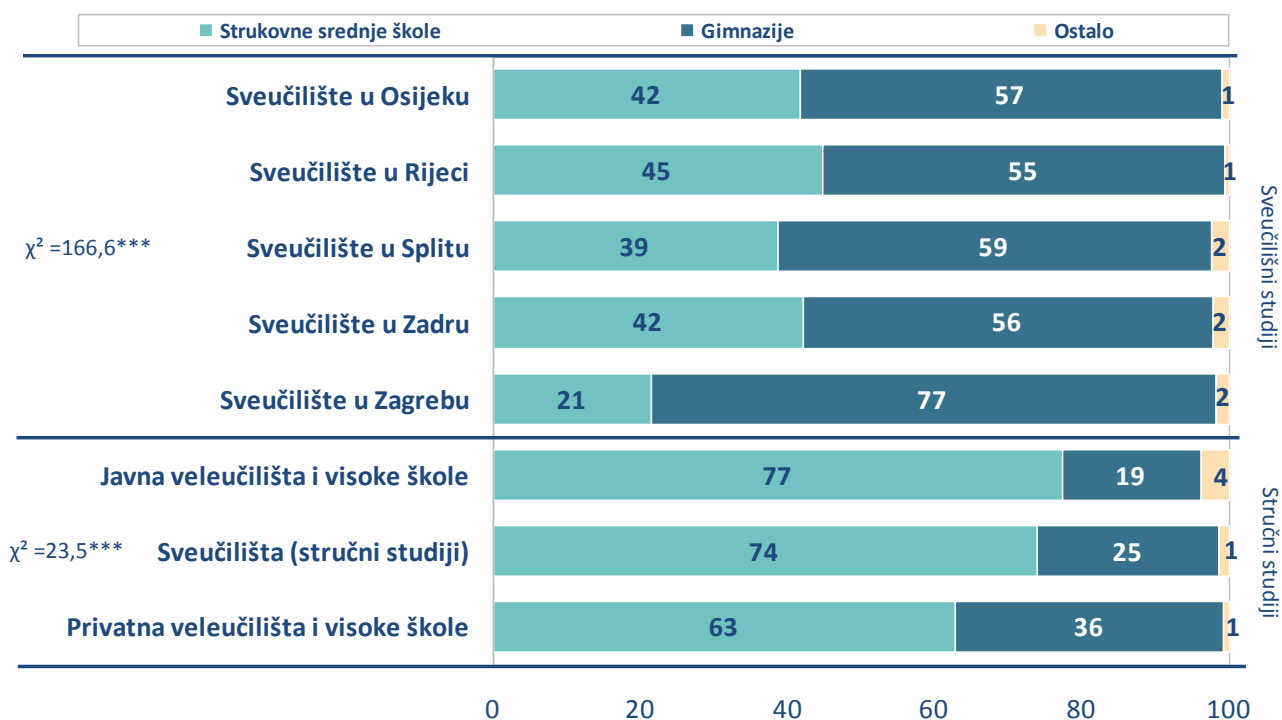
Studenti prema završenoj srednjoj školi

Pretežit dio studenata u Hrvatskoj pristupaju visokom obrazovanju kroz tzv. tradicionalni put, odnosno izravno i nakon završenog četverogodišnjeg srednjoškolskog programa. Prema podacima istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011), među studentima prvog stupnja (stručnih ili sveučilišnih) studija, 3,5% je iskazalo kako je studij upisalo temeljem trogodišnje strukovne škole, a još njih 1,3% nakon trogodišnje strukovne škole uz polaganje razlikovnog ispita. Također, 2,4% upisanih je steklo srednjoškolsku svjedodžbu temeljem koje je upisan studij nakon što su navršili dvadeset godina, najvjerojatnije nakon što su završili program obrazovanja odraslih. Ovi nam podaci sugeriraju da su alternativni pristupi visokom obrazovanju slabo zastupljeni (npr. putem priznavanja prethodnog učenja ili putem programa obrazovanja odraslih).

Promatra li se cjelokupna studentska populacija, više od polovice je studij upisalo nakon gimnazije (53%), dok je 41% studenata upisalo na osnovi završene četverogodišnje srednje strukovne škole (Farnell i sur., 2011). Slika 7 prikazuje razlike u udjelu u studentskom tijelu prema završenoj srednjoj školi među studentima sveučilišnih i stručnih studija (prema sveučilištu i prema vrsti visokog učilišta). S obzirom na prethodne kvalifikacije na osnovu kojih je upisan studij Sveučilište u Zagrebu bitno se razlikuje od drugih sveučilišta. Tek je 20% studenata sveučilišnih studija Sveučilišta u Zagrebu prethodno pohađalo srednju strukovnu školu, dok je pri ostalim sveučilištima to slučaj s oko 40% studenata. Ovi su nalazi sukladni rezultatima i zabilježenim preferencijama temeljem državne mature te ukazuju na veći interes i intenzivniju selekciju za sveučilišni studij u Zagrebu.

Za razliku od sveučilišnih studija gdje studenti sa završenim gimnazijskim obrazovanjem čine većinu studentskog tijela, na stručnim studijima većinu čine studenti sa završenim strukovnim obrazovanjem. No, udio studenata koji su stručni studij upisali na osnovu gimnazijske svjedodžbe značajno je viši pri privatnim veleučilištima ili visokim školama nego javnim visokim učilištima.

Slika 7. Struktura studentskog tijela na visokim učilištima s obzirom na vrstu srednje škole temeljem koje su upisali visoko obrazovanje (%) – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010)

Odgovor na pitanje: "Na osnovi koje kvalifikacije ste upisali studij?" Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

U kontekstu završene srednje škole i participacije u visokom obrazovanju važno je spomenuti istraživanja koja pokazuju vezu između vrste završene srednje škole i socioekonomskog statusa obitelji iz koje pojedinac dolazi. Prema Doolan (2010) i Matković (2010, 2011) te izvješću EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011) što je obrazovni stupanj i općenito socioekonomski status roditelja viši to su veće šanse da njihovo dijete upiše gimnazijski program koji je „očekivani“ institucionalni put u sveučilišno obrazovanje.

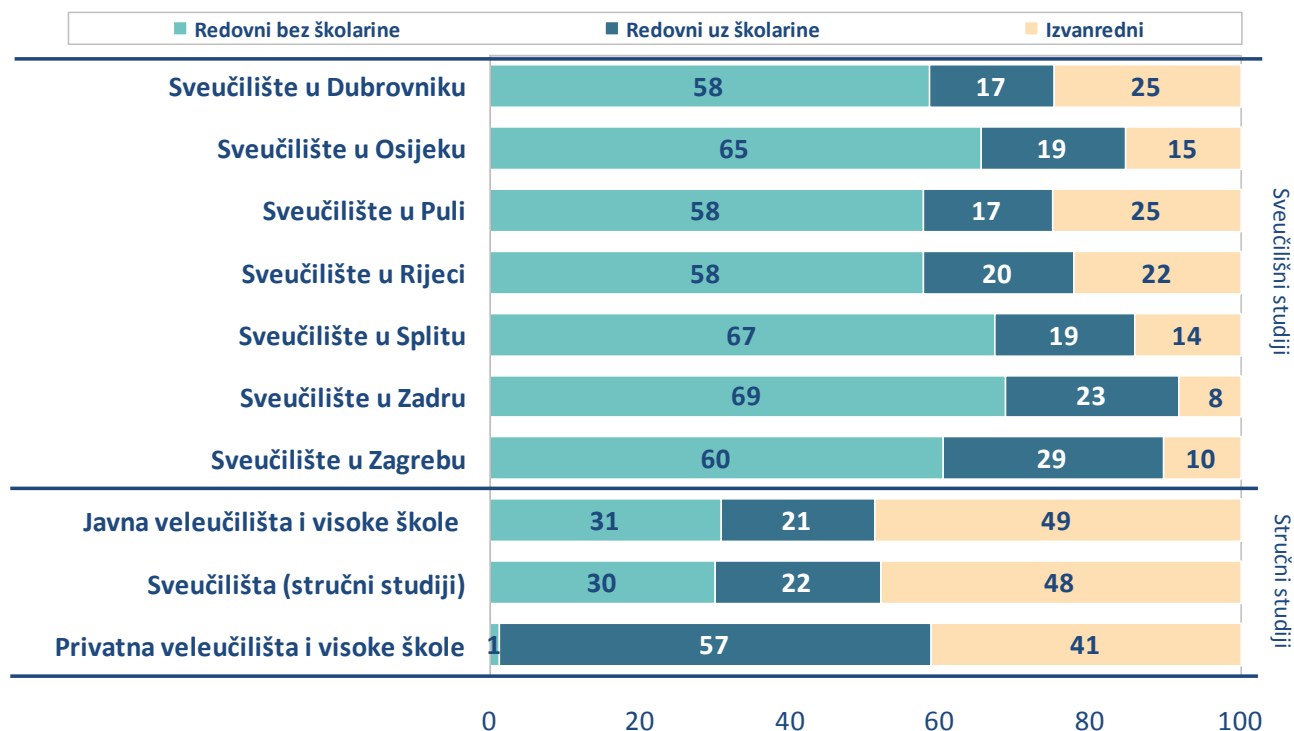
1.2. Studenti prema okolnostima studiranja

Ova cjelina prikazuje profil studentskog tijela na sveučilišnim i stručnim studijima prema okolnostima studiranja kao što su to redovit i izvanredan status studenata, rad uz studij te smještaj, a koji mogu značajno utjecati na iskustvo i mogućnost/kvalitetu studiranja. Naime, plaćanje školarine, nužnost rada uz studij te nepovoljni uvjeti smještaja za vrijeme studija za neke skupine studenata mogu imati negativne obrazovne posljedice.

Studenti prema redovitom i izvanrednom statusu

U Hrvatskoj trenutno postoje tri studentska statusa na visokim učilištima: redoviti studenti (bez plaćanja školarine), redoviti studenti (s plaćanjem školarine) te izvanredni studenti (s plaćanjem školarine). Plaćanje školarina izgledno predstavlja otežavajući faktor studiranja budući da su školarine u Hrvatskoj u 2010. godini bile razmjerno visoke (u prosjeku 8800 HRK godišnje prema istraživanju EUHOSTUDENT; Farnell i sur., 2011) te su trošak koji opterećuje samo dio studentske populacije (drugim riječima, postoje znatne razlike između troškova studenata u Hrvatskoj s obzirom na ovaj status). Status izvanrednog studenta dodatno otežava situaciju budući da ti studenti nemaju pravo na stipendije i zapošljavanje putem studentskih ugovora ili subvencioniranje prehrane, smještaja i prijevoza.

Slika 8. Struktura studentskog tijela na visokim učilištima s obzirom na studentski status (%) – akademska godina 2010./2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Ne uključuje apsolvante ni studente izvan Bolonjskih programa.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku za akademsku godinu 2010./2011. (dvije godine nakon uvođenja prakse besplatnog upisa prve godine redovitog studija) udio studenata sveučilišnih studija koji studiraju kao redoviti studenti bez školarina najviši je na Sveučilištu u Zadru (69%) i Splitu (67%), dok je najniži na Sveučilištu u Rijeci (58%), Puli (58%) i Dubrovniku (58%). Udio redovitih studenata koji plaćaju školarinu najviši je na Sveučilištu u Zagrebu (29%). Konačno, više od petine studenata sveučilišnih studija na Sveučilištu u Dubrovniku (25%), Puli (25%) i Rijeci (22%) studiraju kao izvanredni studenti.

Struktura studentskog tijela s obzirom na status studenata gotovo je identična kada je riječ o stručnim studijima pri sveučilištu i stručnim studijima pri javnim veleučilištima ili visokim školama: gotovo polovica studenata studiraju kao izvanredni studenti, dok ih je nešto manje od trećine sa statusom redovitog studenta koji ne plaća školarinu. Na stručnim studijima pri privatnim

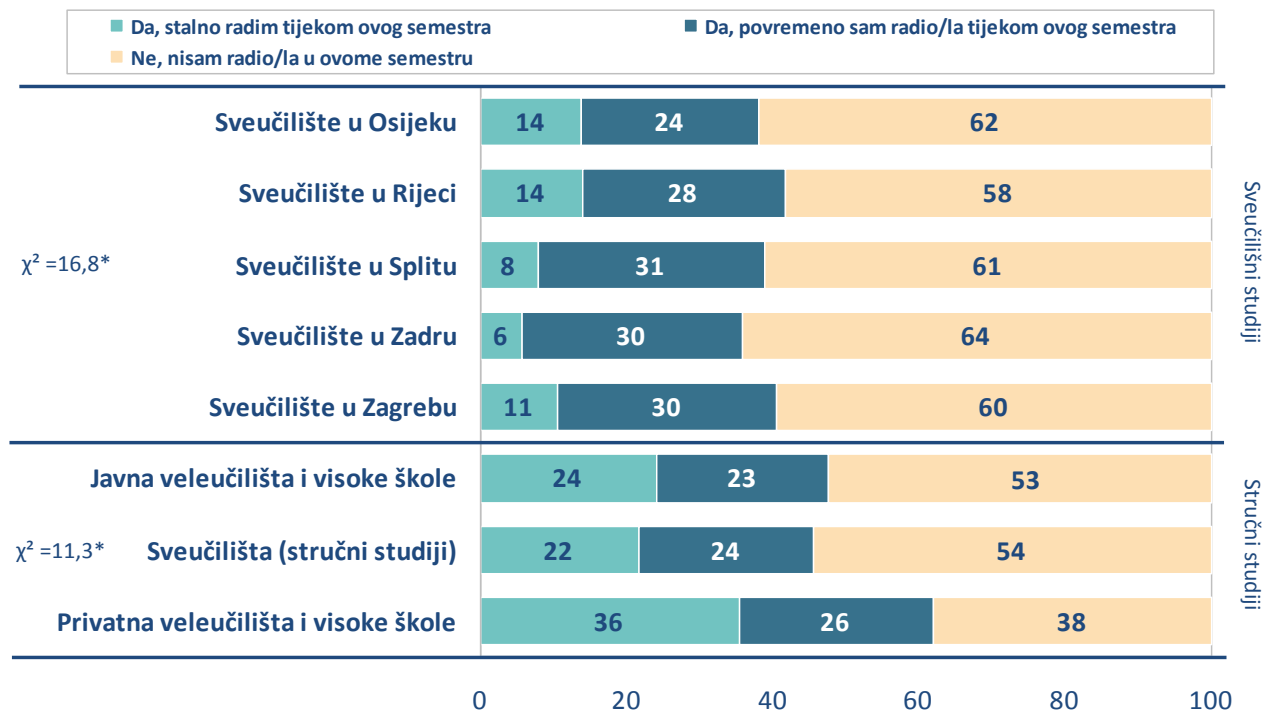
veleučilištima ili visokim školama dominantu skupinu čine redoviti studenti koji plaćaju školarinu (57%). Udio studenata koji imaju status redovitog studenta bez plaćanja školarine je 1%, dok je izvanrednih studenata 41%.

Studenti koji rade uz studij

S jedne strane, rad uz studij se može gledati kao pozitivna pojava zato što studentima pruža iskustvo na tržištu rada koje može biti prednost pri zapošljavanju nakon diplomiranja te zato što predstavlja izvor dodatnog prihoda što studentima omogućuje veću razinu samostalnosti od obitelji i veći standard života. Međutim, istraživanja pokazuju da rad uz studij može imati negativan učinak na obrazovne ishode (Doolan 2010), zbog većeg radnog opterećenja koje utječe na mogućnost adekvatnog posvećivanja akademskim obvezama na studijskom programu. Dodatno, rad uz studij postaje problem socijalne dimenzije visokog obrazovanja ukoliko su određene skupine studenata prisiljene raditi kako bi podmirile svoje mjesečne troškove studija i životnih troškova.

Prema izvješću EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011), 45% studenata je tijekom semestra u kojem je provedeno istraživanje obavljalo neki stalni ili povremeni plaćeni posao pri čemu je udio stalno zaposlenih studenata značajno veći na stručnim studijima. Slika 9 prikazuje te podatke prema sveučilištima i različitim vrstama stručnih studija koji vrijede za studente koji su radili tijekom ljetnog semestra akademske godine 2009./2010. (tj. u vremenskom periodu kada je provedeno istraživanje EUROSTUDENT).

Slika 9. Struktura studentskog tijela po visokim učilištima s obzirom na plaćeni radni angažman tijekom semestra (%) – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "Da li ste obavljali plaćeni posao tijekom ovog semestra?" Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Iako su razlike među sveučilištima male gleda li se ukupan udio studenata sveučilišnih studija koji radi, postoje razlike u oblicima zaposlenosti. Udio studenata sveučilišnih studija koji su stalno radili tijekom semestra najniži je na sveučilištima u Zadru te Splitu, a najviši na sveučilištima u Rijeci i Osijeku. Udio studenata koji povremeno rade za vrijeme semestra najniži je na Sveučilištu u Osijeku, gdje je i opća situacija na tržištu rada najnepovoljnija.

Studenti stručnih studija koji studiraju na privatnim veleučilištima ili visokim školama češće su bili stalno ili povremeno zaposleni nego li studenti na stručnim studijima pri javnim visokim učilištima. Studenti stručnih studija, posebno na privatnim veleučilištima i visokim školama, su pak češće stalno zaposleni od studenata sveučilišnih studija.

Tablica B. Udio studenata koji se uzdržava vlastitim radom, prema redovitom i izvanrednom statusu studenata - stanje u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011.

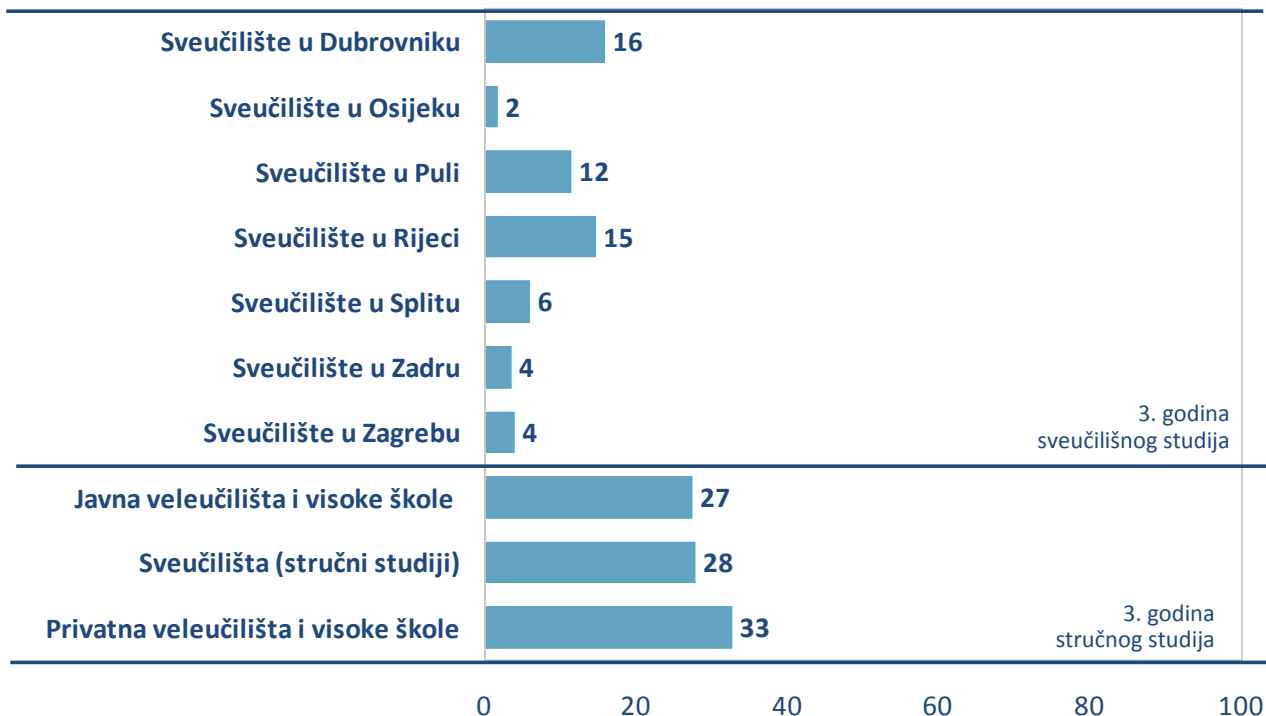
		Svi	Redovni student – bez školarine	Redovni student – uz školarinu	Izvanredni student
Sveučilišni studij	2006/07	6,8%	0,6%	1,2%	34,7%
	2010/11	4,4%	0,7%	0,8%	28,3%
Stručni studij	2006/07	25,6%	2,4%	4,0%	56,6%
	2010/11	23,3%	2,2%	2,0%	50,2%

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Ne uključuje apsolvante ni studente izvan Bolonjskih programa.

Ako se koriste administrativni podaci prikupljeni upisnim listovima (Tablica B), u akademskoj godini 2010./2011., 23% studenata stručnih studija i 4% studenata sveučilišnih studija navelo je kako se uzdržava od vlastitog rada. Ovo predstavlja strožu definiciju i uži skup od one korištene u istraživanju EUROSUDENT, prema kojem 12% studenata sveučilišnih studija i 29% studenata stručnih studija navelo je kako „stalno rade tijekom semestra“. No, prema Tablici B vidljivo je smanjivanje udjela zaposlenih studenata u odnosu na akademsku godinu 2006./2007. Nije moguće razlučiti u kojoj je mjeri ovo rezultat manje dostupnosti poslova u vrijeme krize, a u kojoj manje ponude rada (odnosno potrebe za radom) od strane studenata. Važno je naglasiti da se vrlo malo redovitih studenata uzdržava vlastitim radom, bez obzira na tip studija (stručni ili sveučilišni) ili plaćanje školarine. Čak i među izvanrednim studentima, tek se polovica studenata stručnih studija i nešto više od četvrtine studenata sveučilišnih studija u upisnim listovima krajem akademske godine 2010./2011. deklarirala kao zaposlena, što dovodi u pitanje imenovanje ovog načina studiranja kao "studij uz rad".

Treba napomenuti i kako se poslovi na kojima studenti najčešće rade ne mogu smatrati relevantnim radnim iskustvom. Tako je prema administrativno prikupljenim podacima iz upisnih listova u akademskoj godini 2010./2011. tek 23% zaposlenih izvanrednih studenata sveučilišnih studija radilo u poslovima menadžera, stručnjaka, tehničara i inženjera (skupine 1-3 u Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja). Slika je slična i na stručnim studijima, gdje na takvim poslovima radilo tek 30% zaposlenih izvanrednih studenata.

Slika 10. Udio studenata po visokim učilištima koji se uzdržavaju vlastitim radom na trećoj godini studija (%) - akademska godina 2010./2011.

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Ne uključuje apsolvante ni studente izvan Bolonjskih programa.

Slika 10 prikazuje udio studenata koji su u prijavnom listu prilikom upisa treće godine studija naznačili da se uzdržavaju vlastitim radom. I ovim je načinom mjerenja vidljiv veći udio zaposlenih studenata pri stručnim studijima (posebno privatnim), ali i nešto izraženija pojavnost pri sveučilišnim studijima u Dubrovniku, Rijeci i Puli.

Tablica C. Udio studenata koji se uzdržava vlastitim radom, prema obrazovanju oca – akademska godina 2010./2011.

	Ukupno	Osnovna ili manje	Srednja škola	Stručni studij	Sveučilišni studij	Magisterij ili doktorat
Preddiplomski sveučilišni studij	4.7%	9.8%	5.0%	4.1%	2.8%	2.1%
Stručni studij	23.3%	35.0%	23.0%	21.0%	18.9%	11.8%

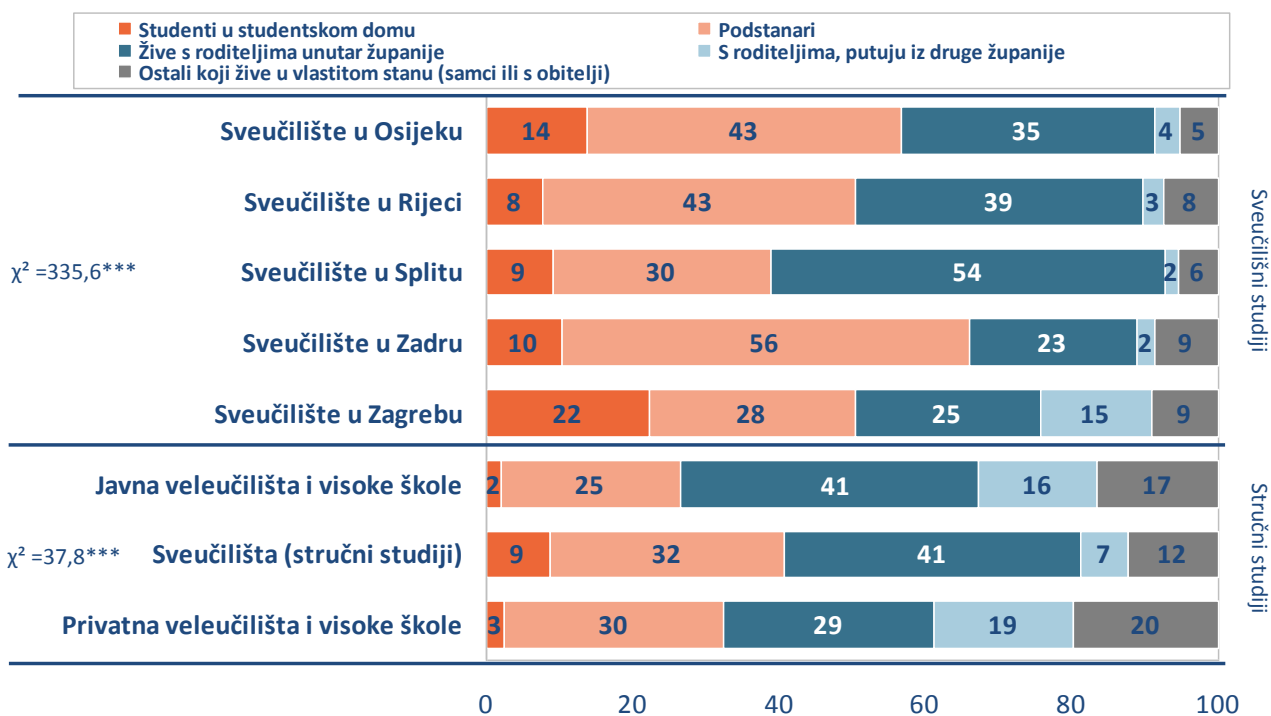
Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Ne uključuje apsolvante ni studente izvan Bolonjskih programa.

Vjerojatnost zaposlenosti značajno se razlikuje ne samo prema vrsti studija ili statusu studenata, već i prema obrazovnom stupnju roditelja studenata (Tablica C): što je viši stupanj obrazovanja roditelja, tim je manja vjerojatnost da će se studenti izjašnjavati kao zaposleni. Veća sklonost radu studenata nižeg socioekonomskog statusa može ukazivati na veće financijske poteškoće koje ima ova skupina. Zbog toga se to mora sagledavati u svjetlu većih izazova pri studiranju s kojima se susreću zaposleni studenti zbog većeg vremenskog opterećenja. Analiza podataka o financijskom i radnom opterećenju studenata koji rade uz studij biti će predstavljena u sljedećem poglavlju.

Studenti prema vrsti smještaja

Primjeren smještaj jedan je od važnih preduvjeta uspješnog studiranja. Prema izvješću EUROSTUDENT za Hrvatsku (Farnell i sur., 2011), najzastupljeniji oblik stanovanja studenata je smještaj s roditeljima (45%), od toga 34% u istoj županiji u kojoj studiraju, a 11% s roditeljima u drugoj županiji od one u kojoj studiraju (tj. putuju na studij u drugu županiju). Značajan broj hrvatskih studenata su podstanari (31%), što je posebno relevantno zbog znatno većih troškova te vrste stanovanja. Tek 11% studenata smješteno je u studentskim domovima, gdje osobno snose značajno manje troškove, dok u vlastitom stanu živi 12% studenata. Među navedenim grupama, studenti koji su u potencijalno ranjivom položaju zbog vrste smještaja su oni koji žive s roditeljima izvan županije (zbog vjerojatnosti većeg vremenskog opterećenja i većih troškova) i studenti kojima je jedini izbor živjeti u privatnom smještaju (gdje su troškovi najveći), a dolaze iz financijski slabije situiranih obitelji.

Slika 11. Struktura studentskog tijela po visokim učilištima s obzirom na vrstu smještaja tijekom studija (%) – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Slika 11 prikazuje podatke o smještaju studenata sveučilišnih i stručnih studija (prema sveučilištu ili prema vrsti visokog učilišta). Udio studenata sveučilišnih studija koji su tijekom studija smješteni u studentske domove najviši je na Sveučilištu u Zagrebu, a najmanji u Rijeci, Splitu i Zadru. Među studentima koji studiraju stručne studije udio studenata smještan u studentskom domu na značajnijoj je razini jedino kod studenata stručnih studija pri sveučilištu. Ovaj je podatak važan u kontekstu socijalne uključenosti visokog obrazovanja s obzirom na činjenicu da je smještaj u studentskom domu za studente koji se moraju preseliti u sveučilišni centar financijski najpovoljniji, a podstanarstvo najmanje povoljno. Troškovi smještaja najmanji su u studentskim domovima, a najviši za studente podstanare (semestralni troškovi za ta dva tipa smještaja u prosjeku variraju od 1693 kune u studentskom domu do 6817 kuna za podstanarstvo).

Podstanarstvo je najzastupljenije među studentima na Sveučilištu u Zadru, dok je najrjeđe među studentima sveučilišnih studija u Zagrebu i Splitu. Pribroje li se podstanari i stanari studentskih domova, vidljiv je najveći udio studenata koji tijekom studija ne žive u vlastitom domu u Osijeku i Zadru, dok je u Splitu većina studenata domicilna. Među studentima stručnih studija podstanarstvo i smještaj u domu su slabije zastupljeni pri javnim veleučilištima ili visokim školama.

U Splitu studenti sveučilišnih studija češće žive s roditeljima unutar iste županije, dok je udio studenata-putnika iz drugih županija vrlo nizak svugdje osim pri Sveučilištu u Zagrebu i na stručnim studijima pri javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama. Najveći broj studenata stručnih studija živi s roditeljima. Također, u odnosu na studente sveučilišnog studija, studenti stručnih studija češće žive u vlastitom kućanstvu.

1.3. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku

Što se tiče podzastupljenosti potencijalno ranjivih skupina studenata u sustavu visokog obrazovanja u Hrvatskoj, nalazi izvješća upućuju na podzastupljenost studenata nižeg socioekonomskog statusa, na nizak udio studenata koji su studij upisali s više od 24 godine te na postojanje značajnih horizontalnih i vertikalnih razlika u zastupljenosti prema spolu.

Izvješće također pokazuje da je profil studenata stručnih studija znatno drugačiji od profila studenata sveučilišnih studija. Naime, razina zastupljenosti gotovo svih skupina studenata analiziranih u ovom izvješću se znatno razlikuje između sveučilišnih i stručnih studija: javna visoka učilišta koja provode stručne studije imaju znatno veći udio studenata nižeg socioekonomskog statusa, studenata s djecom (posebno pri javnim veleučilištima ili visokim školama), studenata koji su studij upisali s više od 24 godine te studenata koji su završili strukovnu školu.

Naposljetku, izvješće je ustanovilo kako uglavnom ne postoje značajne razlike između sveučilišta u socijalnom profilu studenata sveučilišnih studija. Tamo gdje pak postoje razlike, one se često mogu objasniti određenim čimbenicima poput strukture studijskih programa pri pojedinim visokim

učilištima (npr. djeca bolje obrazovanih roditelja češće upisuju studijske programe poput prava i medicine; studentice češće upisuju studijske programe iz humanističkih znanosti). Razlike stoga ne impliciraju nužno da je određeno visoko učilište više ili manje socijalno uključivo. Među značajnijim razlikama može se izdvojiti kako su studenti sveučilišnih studija čiji roditelji imaju tercijarno obrazovanje znatno nadzastupljeni na Sveučilištu u Zagrebu u odnosu na druga sveučilišta, a to sveučilište ima i veći udio gimnazijalaca u odnosu na druga hrvatska sveučilišta.

Na temelju ovih nalaza, obrazovna politika treba voditi računa o potrebi povećanja udjela podzastupljenih skupina u strukturi studentskog tijela u Hrvatskoj. Imajući u vidu značajne razlike profila studenata na sveučilišnim i stručnim studijima važno je pratiti raspodjelu studenata unutar sustava visokog obrazovanja. Važno je da obrazovna politika uključi mjere kojima će studenti iz potencijalno ranjivih skupina, poput onih s djecom ili teškoćama, dobiti adekvatnu potporu za olakšanje njihovog pristupa visokom obrazovanju i uspješnog završetka studija.

Nalazi pokazuju kako je većina hrvatskih studenata u posljednjoj godini za koju su podaci sistematizirani (akademska godina 2010./2011.) plaćala školarinu, ali da postoje razlike u udjelu studenata koji plaćaju školarinu između sveučilišnih i stručnih studija. Većina studenata sveučilišnih studija u Hrvatskoj studira u statusu redovitog studenta bez plaćanja školarine, za razliku od studenata stručnih studija koji u velikoj mjeri plaćaju školarinu. Također, studenti stručnih studija puno češće studiraju kao izvanredni studenti, što rezultira većim financijskim opterećenjem od studenata sveučilišnih studija. Slični su nalazi za rad uz studij – 45% svih studenata ima posao tijekom semestra, ali taj udio je znatno veći među studentima stručnih studija. Nalazi o radu uz studij također potvrđuju da su studenti nižeg socioekonomskog statusa češće zaposleni te da udio izvanrednih studenata koji radi zapravo ne prelazi 50%, što dovodi u pitanje shvaćanje ovog načina studiranja kao „studija uz rad“ za koji nije potrebna financijska potpora putem sustava studentskog standarda. Naposljetku, što se tiče vrste smještaja studenata, slika na institucionalnoj razini je raznolika te nije moguće izvući jednoznačne zaključke. Međutim, s obzirom na razlike u dostupnosti studentskih domova za studente na različitim sveučilištima (najveća dostupnost u Zagrebu, najmanja u Rijeci, Splitu i Zadru) i na visoke troškove privatnog podstanarskog smještaja, nužno je investirati u povećanje kapaciteta priuštivog studentskog smještaja (uključujući i putem subvencija za privatni smještaj).

Izvješće uglavnom upućuje na sličnosti u udjelima studenata prema statusu (redovni ili izvanredni), prema radu uz studij ili prema vrsti smještaja na pojedinim visokim učilištima. Međutim, među značajnim razlikama potrebno je izdvojiti sljedeće:

- udio izvanrednih studenata sveučilišnih studija je znatno veći na Sveučilištu u Rijeci (22%)
- udio studenata sveučilišnih studija koji su bili stalno zaposleni u semestru u kojem je provedeno istraživanje najveći je na sveučilištima u Rijeci i Osijeku, no i na tim sveučilištima je taj udio znatno manji u odnosu na rad uz studij studenata veleučilišta i visokih škola
- najveći udio studenata koji su podstanari je na Sveučilištu u Zadru (čak 56%),
- najveći udio studenata koji je smješten u studentskom domu je na Sveučilištu u Zagrebu (22%), dok je nacionalni prosjek 11%
- udio studenata-putnika iz drugih županija vrlo je nizak svugdje osim pri Sveučilištu u Zagrebu i na stručnim studijima pri javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama.

Na temelju ovih nalaza, obrazovna politika treba voditi računa da određene skupine u sustavu visokog obrazovanja imaju otežavajuće okolnosti studiranja. Opterećenja kao što su plaćanje školarina, rad uz studij, stanovanje u skupljem smještaju ili daleko od mjesta studiranja mogu imati negativan utjecaj na pristup visokom obrazovanju i na iskustvo studiranja. Budući da navedena opterećenja ne dijele svi studenti u Hrvatskoj, mjere obrazovne politike trebaju biti usmjerene ka uspješnom otklanjanju nejednakosti uzrokovanih tim otežavajućim okolnostima studiranja, posebno putem sustava studentskog standarda.

Dio 2. Studijsko opterećenje i zadovoljstvo studijem – socijalna dimenzija

U prethodnom dijelu izvješća prikazani su podaci o pojedinim čimbenicima koji se tradicionalno koriste kako bi se ustanovila socijalna uključenost visokih učilišta. Ovi čimbenici uključuju spol, dob, socioekonomski status te fizičke i mentalne teškoće studenata. Osim ovih čimbenika, na razini pojedinih sveučilišta i drugih visokih učilišta prikazani su i podaci o okolnostima studiranja koje mogu imati utjecaj na tijek studiranja: redovit i izvanredan status studenata, rad uz studij i smještaj.

U ovom dijelu izvješća prikazuju se rezultati samoprocjene studenata o njihovom financijskom i radnom opterećenju te očekivanjima od studija i koliko su ona ispunjena.

Analizirajući rezultate ovih samoprocjena prema skupinama studenata iz prvog dijela ovog izvješća, ovo poglavlje daje uvid u dodatne prepreke ili otežavajuće okolnosti studiranja kojima su izložene pojedine skupine studenta te stoga predstavlja dodatan pokazatelj socijalne uključenosti visokih učilišta. U skladu s relevantnom literaturom citiranom u ovom izvješću, pretpostavka je da je rizik nepovoljnih obrazovnih ishoda veći za one skupine studenata koji su manje zadovoljni dostatnošću financijskih sredstava te koji su više radno opterećeni.

2.1. Financijsko opterećenje studenata

Prema Doolan i Matković (2008) vjerojatnost sudjelovanja u visokom obrazovanju postojano raste s razinom prihoda u kućanstvu. Jednom kada upišu studij, studenti slabijeg materijalnog statusa suočavaju se s većim financijskim teškoćama pri studiranju - to može voditi odustajanju od studija ukoliko izostanu njima usmjereni mehanizmi potpore.

Razlike u iskazanim studijskim troškovima pojedinih skupina studenata prikazani su u nacionalnom izvješću EUROSTUDENT (Farnell i sur., 2011: 54-62) pa će se uvodni prikaz ovog

podpoglavlja baviti razlikama u troškovima studenata pojedinih sveučilišta. Tablično su prikazani prosječni ukupni semestralni troškovi, troškovi školarina za studente koji plaćaju školarine te četiri dimenzije koje su vezane uz studentski standard i potpore: semestralni troškovi smještaja, života (hrana, odjeća i sl.), prijevoza i komunikacija.

Tablica D. Prosječni semestralni troškovi studenata sveučilišnih studija s obzirom na sveučilište (u HRK) – akademska godina 2009./2010.

	Ukupno	Školarine	Smještaj	Životni troškovi	Prijevoz	Komunikacije
Sveučilište u Zagrebu (1)	13.315	3.858	4.702	3.702	1.175	939
Sveučilište u Rijeci (2)	14.698	4.029	5.633	3.863	1.201	922
Sveučilište u Osijeku (3)	12.070	3.553	4.716	3.225	1.139	832
Sveučilište u Splitu (4)	13.838	4.907	5.426	3.715	1.197	1.002
Sveučilište u Zadru (5)	14.397	3.842	5.397	3.953	1.542	964
F	4,01**	2,70**	3,66**	2,40*	0,92	1,74
Usporedbe skupina (Bonferoni test)	1,3<2	1,3<4	1<2	3<2	/	/
Linearna regresija (kontrolirano za redovit i izvanredan status studenata i vrstu smještaja)	3<1,2,4	1,2,3,5<4	3<1	3<1,2,4,5	1,3<5	3<1,4

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Napomena. Prosjek uključuje samo studente koji su iskazali troškove u pojedinoj kategoriji te barem jedan od troškova snose sami. Troškovi školarine su prikazani samo za studente koji studiraju uz plaćanje ili kao izvanredni studenti. Broj zvjezdica uz F označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika, zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije: * p<.05, ** p<.01, *** p<.001

Ukupni semestralni troškovi koje su studenti sveučilišnih studija prikazali nešto su viši u Rijeci, a niži u Zagrebu i Osijeku. Viši troškovi u Rijeci proizlaze iz većeg broja izvanrednih studenata i malog broja studenata u domovima. Kad se uzmu u obzir status studenata i smještaj, trošak studija je osjetno različit na Sveučilištu u Osijeku (najniži troškovi) u odnosu na Zagreb, Rijeku i Split.

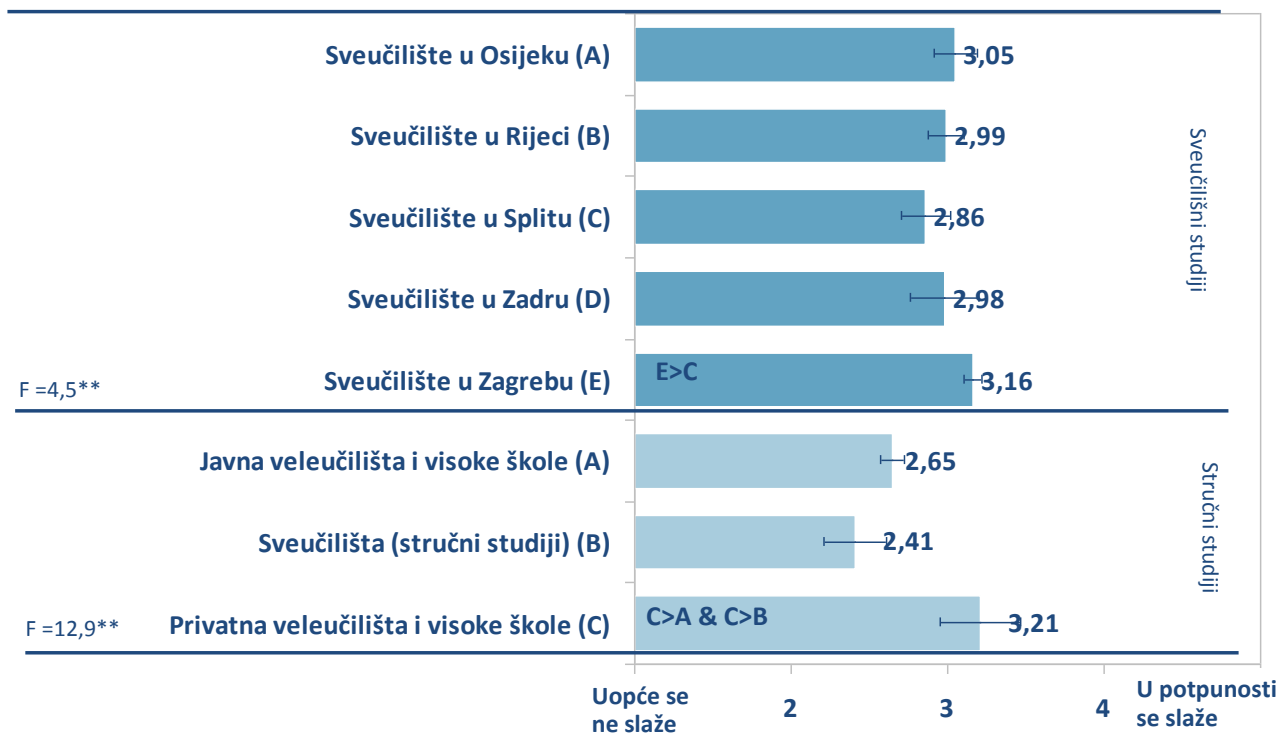
Za studente sveučilišnih studija koji su akademske godine 2010./2011. plaćali školarine, izdaci za tu stavku bili su viši u Splitu nego na ostalim učilištima, bez obzira na redovit i izvanredan status

studenata. Smještaj je najveća stavka troškova studija kod studenata svih sveučilišta, a prosječni su troškovi smještaja najniži u Zagrebu i Osijeku, a najviši u Rijeci. Niži troškovi u Zagrebu i viši u Rijeci prvenstveno proizlaze iz kapaciteta studentskih domova i udjela studenata-putnika. Kad se pri izračunu uzme u obzir tip smještaja, najmanji troškovi studentskog stanovanja su u Osijeku. Životni troškovi niži su među studentima Sveučilišta u Osijeku nego pri ostalim sveučilištima, a manji su i troškovi telekomunikacija. Kad je u pitanju prijevoz, razlike su razmjerno male, ali studenti Sveučilišta u Zadru iskazuju više troškove od ostalih, poglavito zbog velikog broja studenata iz drugih krajeva Hrvatske koji vjerojatno troše značajne količine novca na posjete kući.

Temeljem ovog pregleda može se vidjeti kako su razlike u studijskim troškovima među studentima pojedinih sveučilišta zamjetne, ali ne izrazito visoke. Iako je u regresijskoj analizi prikazanoj u Tablici D uzet u obzir status studenta i dostupan smještaj nije moguće donijeti zaključke o uzroku razlika. Uočene razlike mogu biti uzrokovane: (1) neučinkovitim i malim kapacitetom mjera studentskog standarda pri sveučilištu; (2) nižim troškovima života u regiji u kojoj se sveučilište nalazi; i/ili (3) slabijim materijalnim statusom studenata visokog učilišta, koji su zbog okolnosti prisiljeni trošiti manje od studenata na drugim sveučilištima. Budući da se visoka učilišta mogu razlikovati s obzirom na spomenute čimbenike, u ostatku poglavlja će se analizirati subjektivna percepcija financijskog opterećenja⁸ kako bi se ustanovilo koje skupine i koja visoka učilišta karakteriziraju veće financijske tegobe. Naime, korelacija realiziranih troškova i percipiranog financijskog opterećenja je statistički značajna i blago negativna (-0,09), što znači da osobe koje imaju nešto više izdatke doživljavaju svoje financijsko opterećenje čak neznatno manjim. To ukazuje na važnost razmatranja subjektivne percepcije o dostatnosti dostupnih financijskih sredstava studenata za pokriće njihovih mjesečnih troškova, a što će biti fokus ostatka ovog podpoglavlja.

⁸ Misli se na subjektivnu percepciju studenata o tome imaju li dovoljno novaca za pokrivanje svojih troškova, a ne na to koliko troše.

Slika 12. Prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata po visokim učilištima – akademska godina 2009./2010.

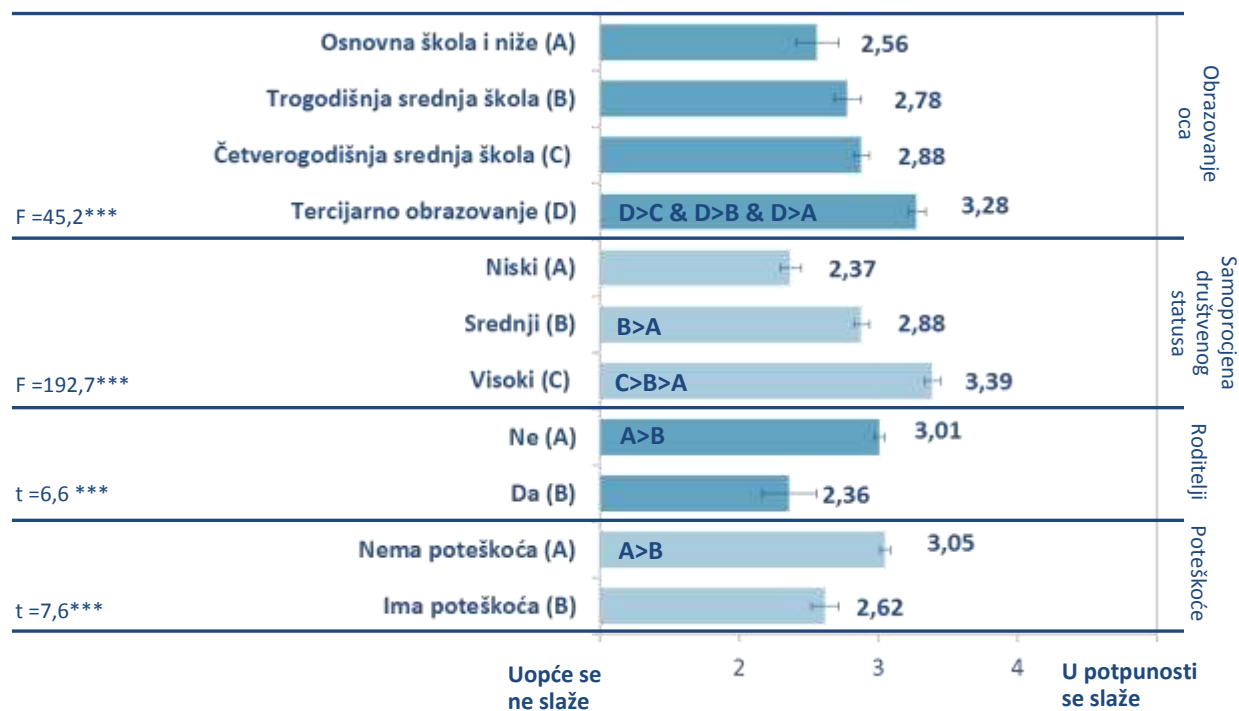

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U kojoj se mjeri slažete sa sljedećom tvrdnjom: raspoložem s dovoljno financijskih sredstava za pokriće svojih mjesečnih troškova." Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$), zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Slika 12 pokazuje kako su među studentima sveučilišnih studija studenti na Sveučilištu u Zagrebu najzadovoljniji financijskim sredstvima s kojima raspolažu, dok su najmanje zadovoljni studenti Sveučilišta u Splitu. Studenti na stručnim studijima pri sveučilištima te pri javnim veleučilištima i visokim školama su najmanje zadovoljni dostupnošću financijskih sredstava za pokriće mjesečnih troškova, dok su studenti stručnih studija pri privatnim visokim učilištima po ovom pokazatelju slični studentima sveučilišnih studija.

Slika 13.a. Prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U kojoj se mjeri slažete sa sljedećom tvrdnjom: raspoložem s dovoljno financijskih sredstava za pokriće svojih mjesečnih troškova." Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Slika 13.a. prikazuje prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata prema pojedinim osobnim karakteristikama studenata. Ovdje je vidljiv snažan socijalni gradijent: studenti čiji očevi imaju završeno tercijarno obrazovanje značajno su zadovoljniji dostatnošću financijskih sredstava od ostalih studenata⁹. Zadovoljstvo dostatnošću sredstava za život raste i s percepcijom društvenog položaja vlastite obitelji: što je viša procjena društvenog položaja to su studenti zadovoljniji dostatnošću financijskih sredstava.

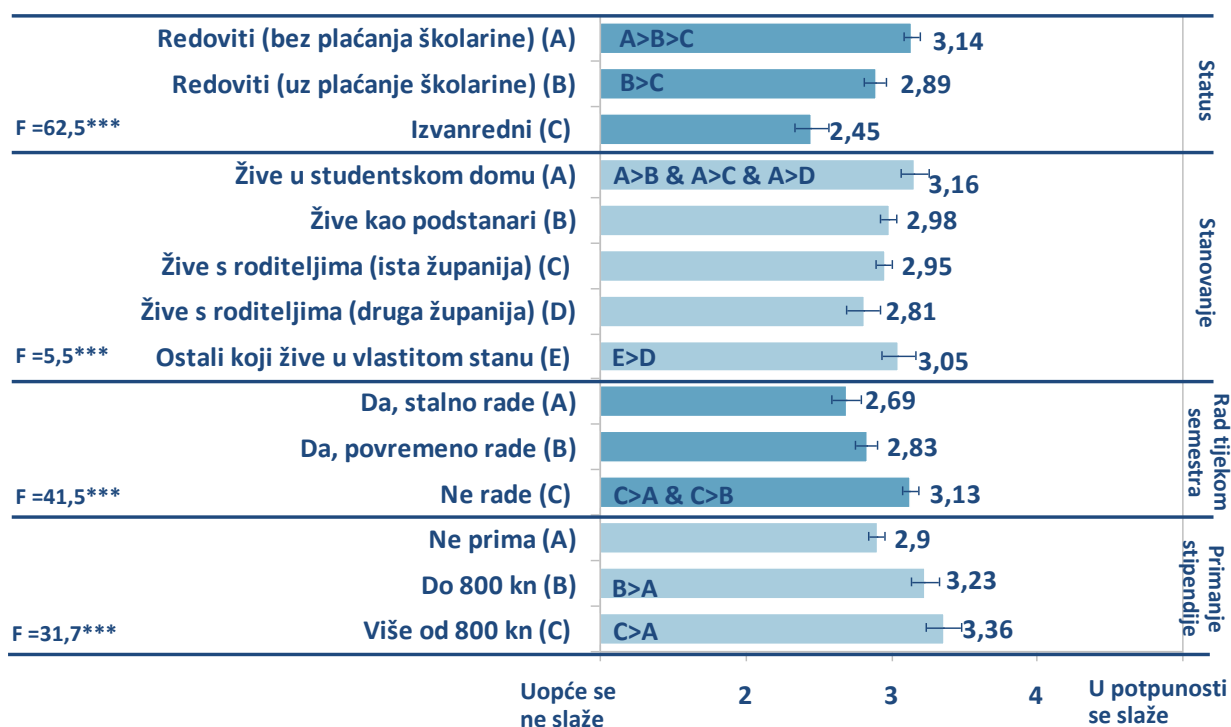
⁹ Prikazani su podaci za očeve, ali nalazi su konzistentni i ukoliko se uzmu u obzir obrazovanje majke, ili pak najniže ili najviše postignuto obrazovanje oba roditelja zajedno.

Studenti s djecom i studenti s teškoćama iskazuju veći stupanj financijskog opterećenja nego ostali studenti. To upućuje na potrebu za ciljanim uslugama i potporama kojima bi se ovaj problem smanjio.

Dodatne analize prema spolu i dobi¹⁰ pokazuju kako studentice u prosjeku percipiraju svoju mogućnost pokrića vlastitih mjesečnih troškova nešto nepovoljnijom. Ova razlika opstaje kad se u obzir uzmu i kompozicijske razlike u izloženosti otežavajućim okolnostima studija (status studenata, rad uz studij te vrsta smještaja). Studenti koji ne upisuju studij neposredno nakon srednje škole procjenjuju svoje financijske poteškoće značajno izraženijim od studenata koji su studij upisali ubrzo nakon srednje škole. Međutim, ta razlika proizlazi prvenstveno iz drugih karakteristika tih studenata: naime, 75% njih upisuje stručni studij, 60% su izvanredni studenti, a sličan je udio tijekom studija stalno zaposlen. Jednom kada se okolnosti studiranja uključe u analitički model, dob upisa studija sama za sebe nije povezana s financijskim poteškoćama.

¹⁰ Analize prikazane u Slici 13.b. i Tablici E u dodatku izvješća.

Slika 14. Prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata prema okolnostima studiranja – akademski godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U kojoj se mjeri slažete sa sljedećom tvrdnjom: raspoložem s dovoljno financijskih sredstava za pokriće svojih mjesečnih troškova." Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Slika 14 prikazuje prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata prema okolnostima studiranja. Karakteristike studija snažno su povezane s percepcijom financijskog opterećenja. Redoviti studenti koji ne plaćaju školarinu u većoj mjeri smatraju da raspoložu s dovoljno financijskih sredstava nego redoviti studenti koji plaćaju školarinu, dok su izvanredni studenti najmanje zadovoljni raspoloživim financijskim sredstvima. Financijsko opterećenje koje nameću školarine i nedostatak financijskih sredstava značajno otežavaju poziciju ovih studenata.

Studenti koji žive u studentskom domu (jedina skupina sa značajnijom javnom subvencijom stanovanja) manje su financijski opterećeni od studenata koji žive kao podstanari ili kod kuće s

roditeljima. Studenti-putnici koji žive s roditeljima u drugoj županiji percipiraju svoje financijsko opterećenje najvećim - to je skupina koja si ne može priuštiti stanovanje u mjestu studija. Ove razlike nestaju regresijskom analizom koja uključuje socioekonomski status studenta i druge okolnosti studiranja koje se često vežu uz način smještaja (npr. studenti u domu često primaju stipendije, u pravilu ne plaćaju školarinu te ne studiraju izvanredno). Kroz te čimbenike se može objasniti razlika u financijskom opterećenju ovih skupina.

Radna aktivnost također je povezana s dostatnošću financijskih sredstava. Studenti koji stalno ili povremeno rade u većoj su mjeri financijski opterećeni od studenata koji ne rade. To ukazuje da rad kod studenata uglavnom znači strategiju snalaženja uslijed nedostatka sredstava, a ne priliku za financijsko blagostanje.

Studenti koji ne primaju stipendiju više su financijski opterećeni nego studenti koji primaju stipendiju, neovisno o visini stipendije koju primaju. To bi moglo značiti da stipendija popravlja financijski položaj studenata, no ukoliko stipendija nije dodijeljena prema potrebama studenata, moguće je da stipendiju dobivaju oni koji su već i prije bili financijski manje opterećeni.

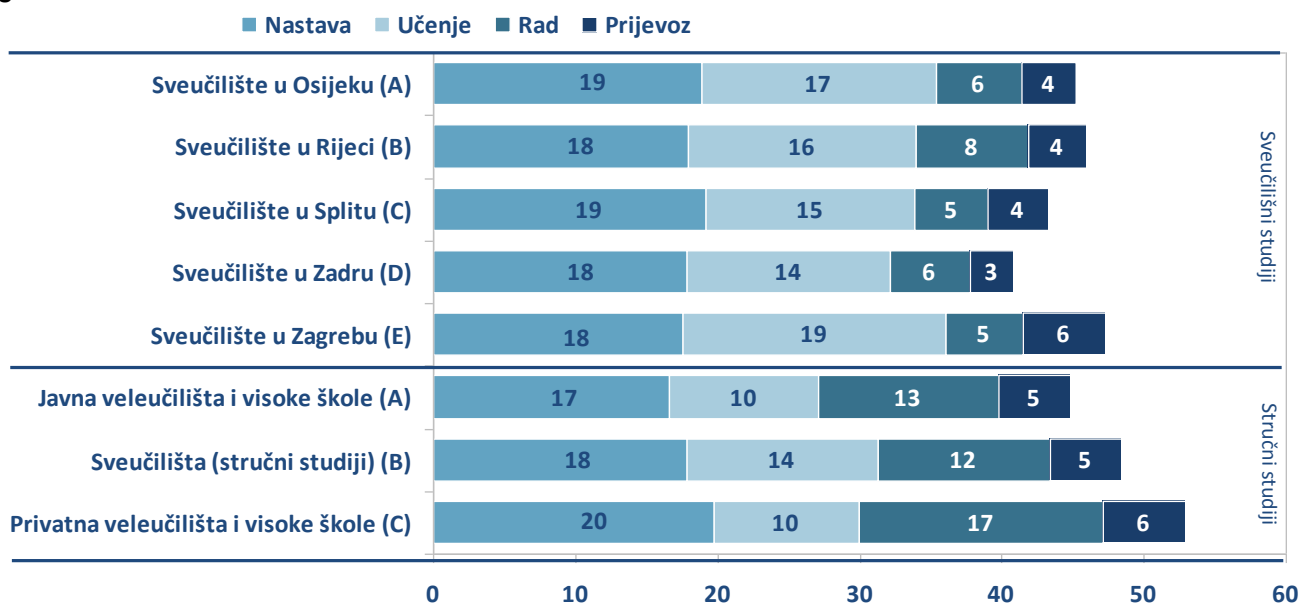
Kada se svi ovi čimbenici okupe u multivarijatnom modelu,¹¹ nalazi prikazani u ovom poglavlju ostaju konzistentni, osim što se gubi efekt smještaja (tj. razlike među studentima s obzirom na vrstu smještaja u njihovom percipiranom financijskom opterećenju nisu statistički značajne). Ono što je posebno relevantno za ovo izvješće jest da opstaju određene razlike među sveučilištima. Kad se uzmu u obzir osobne karakteristike studenata i karakteristike studija, studenti stručnih studija pri javnim učilištima, zajedno sa studentima sveučilišnih studija u Rijeci i Splitu, u manjoj mjeri doživljavaju svoja sredstva dostatnim za zadovoljavanje potreba nego studenti sveučilišnih studija Sveučilišta u Zagrebu. Takav nalaz traži opće mjere za poboljšanje studentskog standarda na tim visokim učilištima. Studenti stručnih studija pri privatnim visokim učilištima čine skupinu s koja smatra svoje financijske mogućnosti zadovoljavajućima češće nego studenti bilo kojeg drugog učilišta.

¹¹ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća.

2.2. Radno opterećenje studenata

Studentsko radno opterećenje se odnosi na vrijeme koje je potrebno studentima za pohađanje nastave, samostalno učenje, plaćeni rad te putovanje na visoko učilište. S obzirom da je radno opterećenje za pojedine skupine već predloženo u nacionalnom izvješću EUROSTUDENT (Farnell i sur., 2011: 79-81), ovdje će se tek pružiti pregled za pojedina sveučilišta i oblike stručnoga studija.

Slika 15. Prosječan broj sati proveden u pojedinim aktivnostima, po visokim učilištima – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Izračun temeljem pitanja "Koliko sati tijekom tipičnog tjedna u semestru provedete na nastavi, u samostalnom učenju i na radnom mjestu?" i "Uobičajenim danom, koliko Vam je potrebno vremena, te koju udaljenost prelazite, da biste stigli od Vašeg doma do Vašeg visokog učilišta?"¹²

Studenti su navodili koliko sati u tjednu provedu u pojedinim aktivnostima vezanima uz studij, rad i prijevoz. Rezultati pokazuju da studenti sveučilišnih studija u nastavi u prosjeku provedu 18-19

¹² Statistička značajnost razlika u pojedinim aspektima je sljedeća: Sveučilišni studiji – nastava $F=3,4^{***}$; Sveučilišni studiji – učenje $F=11,3^{***}$; Sveučilišni studiji – rad $F=4,0^{***}$; Sveučilišni studiji – prijevoz $F=59,3^{***}$. Stručni studiji – nastava $F=7,3^{***}$; Stručni studiji – učenje $F=7,3^{***}$; Stručni studiji – rad $F=2,9$; Stručni studiji – prijevoz $F=1,4$.

sati tjedno. Od 22 zemlje za koje su prikazani podaci u komparativnom izvješću EUROSTUDENT (Farnell i sur., 2011: 92), Hrvatska je po broju sati u nastavi na 15 mjestu. Najveći broj sati u nastavi imaju studenti preddiplomskog studija u Portugalu, Poljskoj, Švicarskoj, Njemačkoj, Češkoj i Turskoj. Ukoliko pogledamo broj sati u nastavi prema sveučilištima, možemo vidjeti kako su razlike između sveučilišta statistički značajne, ali male.

Po prosječnom broju sati iskazanih za učenje na sveučilišnom preddiplomskom studiju (15 sati prema komparativnom izvješću EUROSTUDENT; Orr i sur., 2011: 92) hrvatski studenti su na 13. mjestu od ukupno 22 zemlje. No, studenti sveučilišnih studija Sveučilišta u Zagrebu u prosjeku provedu zamjetno više sati u učenju od studenata ostalih sveučilišta. Najmanji broj sati u učenju naveli su studenti Sveučilišta u Zadru. Čak i kada se uzme u obzir da dio ovih razlika proizlazi iz različitog radnog opterećenja u pojedinim područjima znanosti (Farnell i sur., 2011: 78), kroz multivarijantni regresijski model razlika može se vidjeti da razlika u iskazanom broju sati provedenom u učenju između Sveučilišta u Zagrebu i ostalih sveučilišta opstaje.¹³

Prema komparativnom izvješću EUROSTUDENT, hrvatski studenti preddiplomskog sveučilišnog studija u plaćenom radu provedu u prosjeku 3 sata tjedno (Orr i sur., 2011: 92), što Hrvatsku smješta u zemlje s najnižim brojem sati rada studenata (manje ima jedino Francuska). U pogledu razlika među sveučilištima, studenti Sveučilišta u Rijeci vremenski rade više od studenata ostalih sveučilišta, dok studenti Sveučilišta u Zagrebu više vremena provode u prijevozu od studenata ostalih sveučilišta, što je i očekivano s obzirom na veličinu grada.

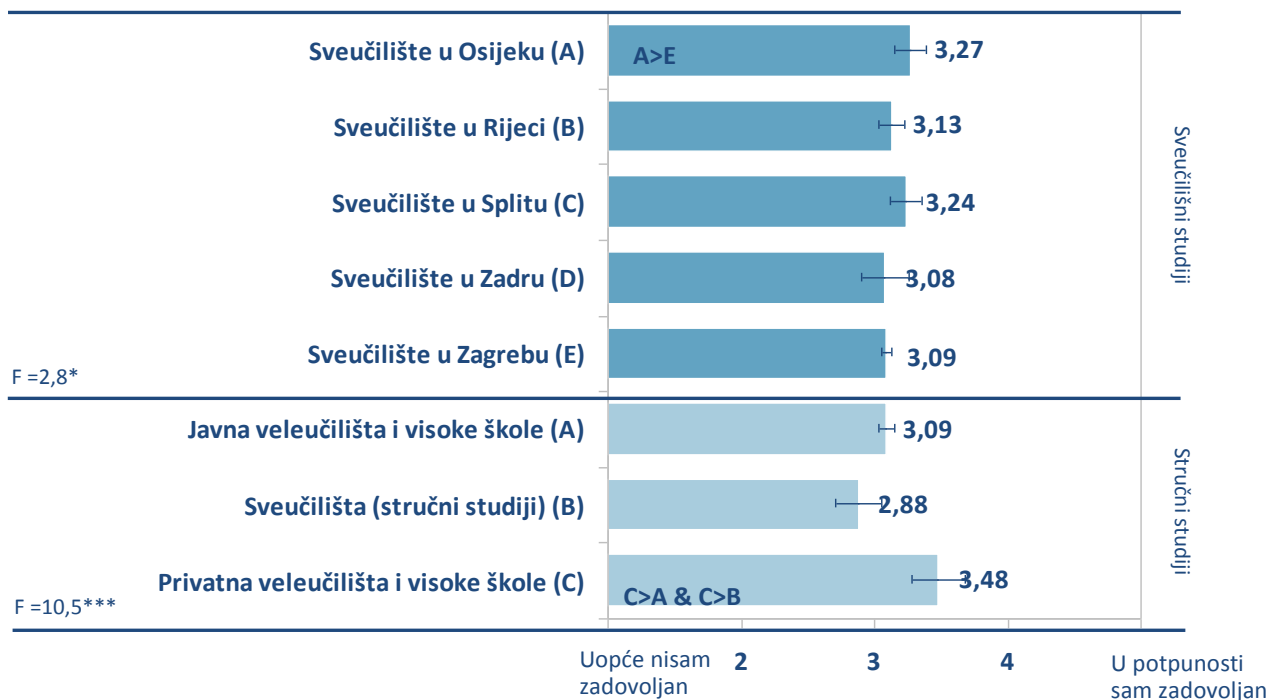
Prema dostupnim podacima, studenti stručnih studija pri veleučilištima i visokim školama provode manje vremena u učenju od studenata sveučilišnih studija. Sve tri skupine studenata stručnih studija se ne razlikuju se po prosječnom vremenu provedenom u prijevozu, ali se razlikuju prema satima provedenima u nastavi, učenju i radu. Naime, studenti privatnih visokih učilišta u nastavi provedu u prosjeku više sati nego studenti javnih veleučilišta i visokih škola, ali manje vremena u učenju nego studenti stručnih studija pri sveučilištu. Studenti pri privatnim veleučilištima i visokim školama provode više sati u zaposlenju od studenata pri javnim stručnim studijima.

¹³ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća (drugi stupac).

Prikazan utrošak sati proveden u pojedinim aktivnostima po visokim učilištima nije nezavisan jer se odvija unutar ograničenog broja sati u tjednu. U nacionalnom izvješću EUROSTUDENT (Farnell i sur., 2011: 79) prikazano je kako studenti koji su stalno zaposleni u prosjeku provode manji broj sati u nastavi i učenju (često na tragu statusa izvanrednih studenata).

U nastavku će pažnja biti usmjerena na subjektivnu procjenu radnog opterećenja, odnosno percepciju studenata u kojoj su mjeri zadovoljni svojim radnim opterećenjem. Ova je mjera blago pozitivno korelirana (0,29) s iskazanim ukupnim tjednim brojem sati provedenim u gore navedenim aktivnostima i predstavlja relevantnu mjeru doživljenog intenziteta studijskih (i drugih) obveza kojima su studenti u Hrvatskoj izloženi, što je pak bitna odrednica kvalitete života i učinkovitosti izvršavanja radnih zadataka.

Slika 16. Prosječno percipirano radno opterećenje, po visokim učilištima - akademska godina 2009./2010.

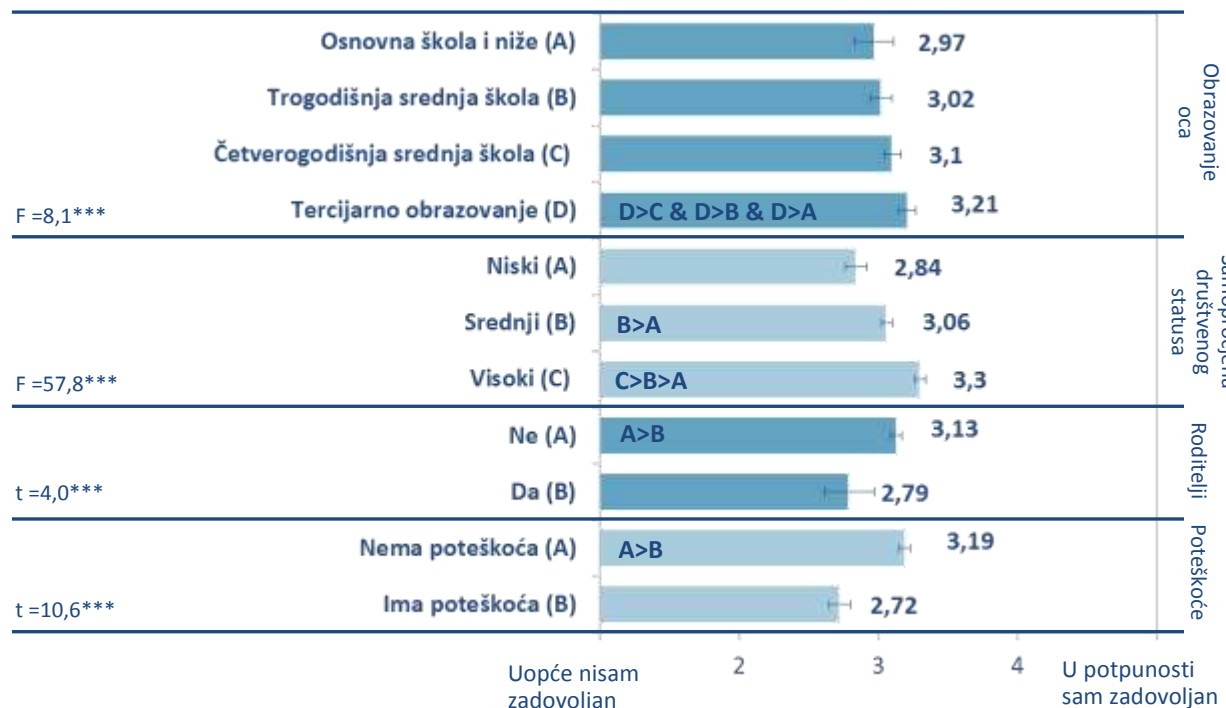
Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "Gledajući Vaše ukupno radno opterećenje (na aktivnostima vezanim uz studij i obavljanje plaćenog posla), u kojoj ste mjeri zadovoljni s njim?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Razlike između sveučilišta u doživljenom radnom opterećenju od strane studenata male su i na granici statističke značajnosti. Temeljem dobivenih rezultata može se konstatirati tek kako je zadovoljstvo radnim opterećenjem studenata sveučilišnih studija nešto veće u Osijeku nego u Zagrebu.

U okviru stručnih studija, studenti visokih privatnih učilišta znatno su zadovoljniji svojim radnim opterećenjem u odnosu na studente stručnih studija pri javnim visokim učilištima, bez obzira na u prosjeku iskazan veći broj sati nastave i rada na kojem su angažirani.

Slika 17.a. Prosječno percipirano radno opterećenje, prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "Gledajući Vaše ukupno radno opterećenje (na aktivnostima vezanim uz studij i obavljanje plaćenog posla), u kojoj ste mjeri zadovoljni s njim?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Radnim opterećenjem su manje zadovoljni studenti koji imaju slabije obrazovane roditelje te koji procjenjuju svoj društveni status nižim. Značajni dio ove razlike proizlazi iz njihovog češćeg radnog angažmana, ali i slabijeg pristupa studenata slabijeg ekonomskog statusa uslugama i dobrima kojima mogu učinkovitije organizirati vrijeme izvan nastave (objedovati izvan kuće, automobil, kućanski uređaji itd.). Iako je u multivarijantnom regresijskom modelu¹⁴ ustanovljeno da nisko roditeljsko obrazovanje nije povezano s višim radnim opterećenjem, jednom kad je u obzir uzet socijalni i radni status postoji mogućnost da studenti slabijeg socijalnog statusa imaju manje razvijene kompetencije nošenja s pritiskom učenja i snalaženja na studiju (npr. uslijed ranije obrazovne karijere koja ih je češće vodila kroz strukovne škole). U svakom slučaju, usluge i mjere

¹⁴ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća (drugi stupac).

usmjerene poboljšanju materijalnog statusa i integraciji manje imućnih studenata trebalo bi ne samo umanjiti njihov financijski nego i vremenski stres, a time ujedno unaprijediti i mogućnost studiranja.

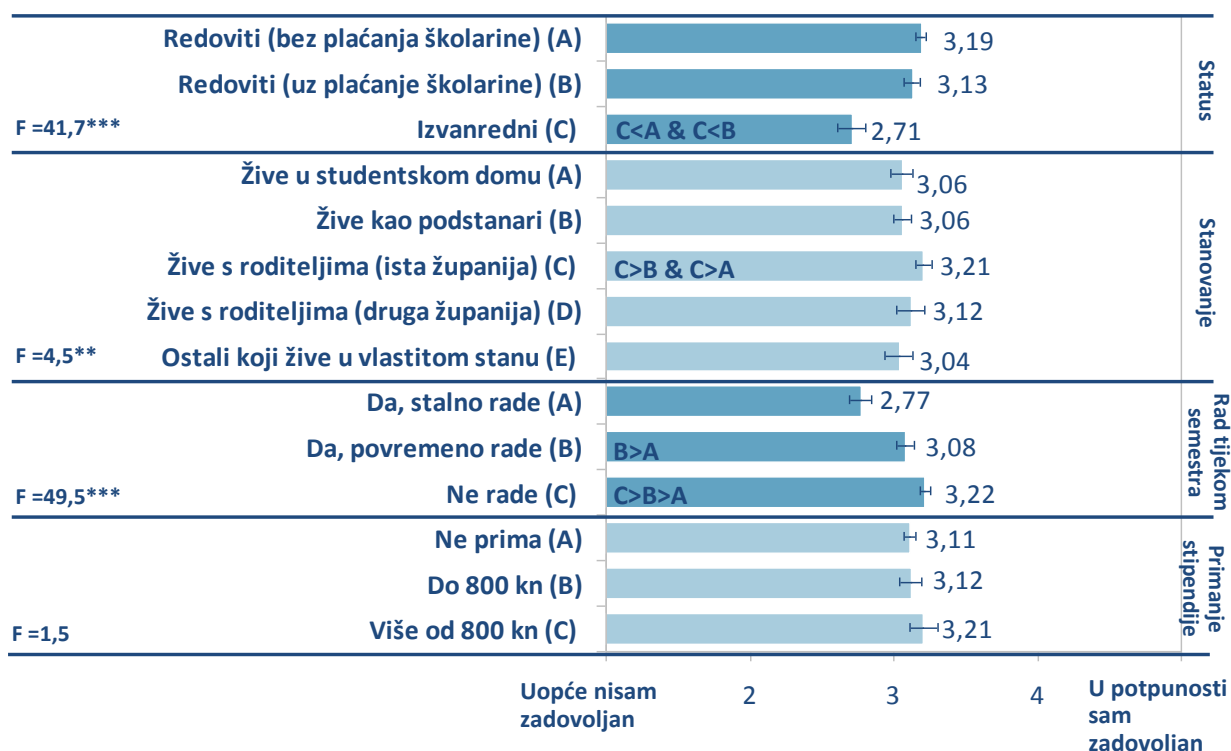
Studenti s teškoćama također doživljavaju svoje radno opterećenje značajno nepovoljnijim, iako provode sličan broj sati u nastavnim obvezama (Farnell i sur., 2011: 80). To se može objasniti time što jednako trajanje nastavnih obveza doživljavaju zahtjevnijim ili time što zbog svojih teškoća imaju veću potrebu za vremenom za privatne obveze.

U dodatnim analizama prema spolu i dobi¹⁵ nisu ustanovljene rodne razlike u radnom opterećenju, ali studenti koji su studij upisali nakon dvadesete godine i studenti s djecom pod većim su vremenskim pritiskom. Međutim, u multivarijatnom modelu,¹⁶ opterećenje starijih studenata se može razumjeti kroz njihov radni status i studentski status te kroz njihov položaj (najčešće) kao studenata stručnih studija pri javnim učilištima (usp. Farnell i sur., 2011: 80).

¹⁵ Analiza prikazana u Slici 17.b u dodatku izvješća.

¹⁶ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća.

Slika 18. Prosječno percipirano radno opterećenje, prema okolnostima studiranja - akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "Gledajući Vaše ukupno radno opterećenje (na aktivnostima vezanim uz studij i obavljanje plaćenog posla), u kojoj ste mjeri zadovoljni s njim?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Razina zadovoljstva radnim opterećenjem značajno je niža kod studenata koji imaju status izvanrednog studenta u odnosu na studente koji imaju status redovitog studenta, usprkos tome što provode značajno manji broj sati u nastavi (Farnell i sur., 2011: 80). Ovo se dijelom može razumjeti kroz njihov učestaliji radni angažman (u mnogim slučajevima u punom radnom vremenu).

Studenti koji žive s roditeljima u istoj županiji nešto su zadovoljniji svojim radnim opterećenjem u odnosu na studente koji žive kao podstanari ili u studentskom domu, obzirom da su potonji opterećeni i određenom količinom kućanskih poslova.

Nimalo iznenađujuće, studenti koji ne rade zadovoljniji su svojim radnim opterećenjem od studenata koji povremeno rade, dok su studenti koji stalno rade tijekom semestra najmanje zadovoljni svojim radnim opterećenjem. S brojem sati plaćenog rada povećava se percipirano radno opterećenje jer ti studenti moraju raditi dva posla istovremeno. Stoga je važno osigurati da redoviti studenti ne moraju (ili ne mogu) raditi u punom radnom vremenu te da studenti u punom radnom vremenu slijede *part-time* režim studija, odnosno nemaju puno nastavno opterećenje redovnog studija (60 ECTS bodova).

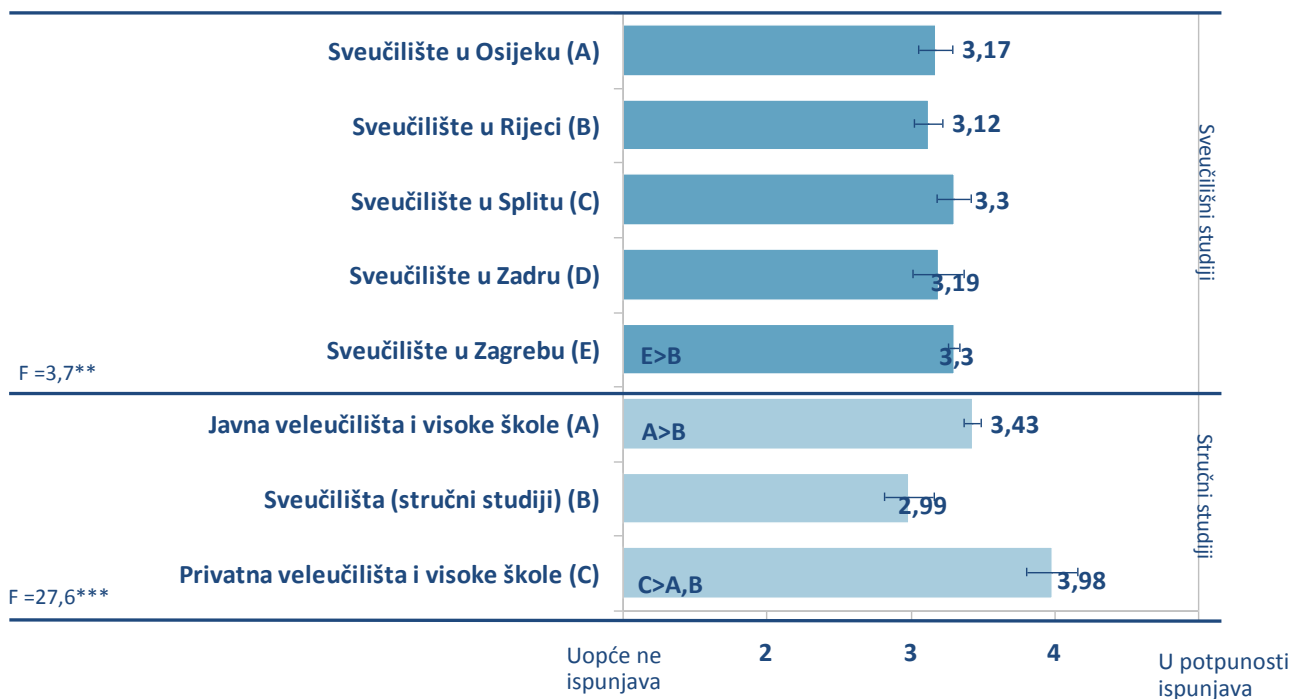
Što se tiče razine zadovoljstva ovisno o primanju stipendije, razlike nisu statistički značajne.

U regresijskom modelu u koji su uključeni svi gore navedeni čimbenici (vidi Tablicu E u dodatku ovog izvješća) nisu uočene veće razlike u odnosu na ranije prikazane nalaze. Smanjivanjem vremenskog pritiska skupinama studenata koje su izložene većem radnom opterećenju (studenata slabijeg socijalnog statusa, s teškoćama, izvanrednih i zaposlenih studenata te studenata koji ne žive s roditeljima), moglo bi se unaprijediti iskustvo studiranja na svim visokim učilištima. Kad su u pitanju pojedina sveučilišta i dalje je ustanovljeno nešto veće zadovoljstvo radnim opterećenjem pri sveučilištima u Splitu i Osijeku.

2.3. Ispunjavanje ciljeva studiranja: priprema za posao i osobni razvoj

U nastavku analize cilj je bio ispitati percepciju studenata o tome pružaju li njihovi studijski programi dobar temelj za buduće zaposlenje te temelj za osobni razvoj. Studenti su homogeni po pitanju iskazanih prioriteta. Oba su aspekta vrlo važna ili važna velikoj većini sudionika istraživanja (buduće zaposlenje za njih 89%, osobni razvoj za 88%), tako da pri daljnjim analizama prikazujemo samo percepciju uspješnosti studijskog programa u realizaciji tih ciljeva.

Slika 19. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja pripreme za posao, po visokim učilištima – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studijski program pruža dobar temelj za buduće zaposlenje. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj? Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Prema komparativnom izvješću EUROSTUDENT (Orr i sur., 2011: 191), svega 48% studenata na sveučilišnom preddiplomskom studiju smatra da njihov studijski program u potpunosti ispunjava

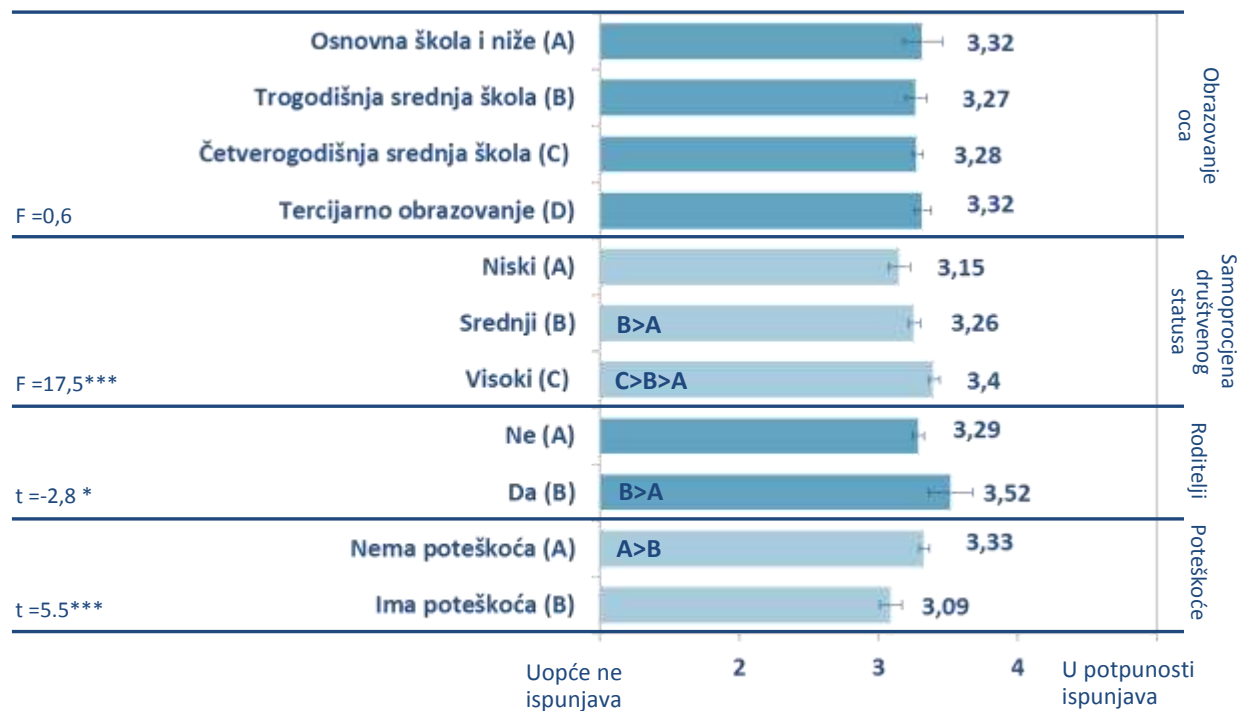
cilj pružanja dobrog temelja za buduće zaposlenje, što Hrvatsku stavlja na najniže mjesto tih procjena od 17 navedenih zemalja.

Iako su razlike blage, studenti sveučilišnih studija pri Sveučilištu u Zagrebu i Splitu u većoj mjeri nego studenti ostalih sveučilišnih studija smatraju kako im studij ispunjava cilj pripreme za posao. Primjenom multivarijatnog modela kojim se uzima u obzir utjecaj karakteristika studija i studenata,¹⁷ studiranje pri Sveučilištima u Rijeci i Osijeku pokazuje se povezanim s manjim zadovoljstvom ovim aspektom studija od studija pri drugim sveučilištima.

Među studentima stručnih studija, razlike su nešto izraženije. Najzadovoljniji su studenti stručnih studija pri privatnim visokim učilištima (oni iskazuju veće zadovoljstvo i u odnosu na sveučilišne studije). S druge strane, studenti stručnih studija pri sveučilištima najmanje su zadovoljni u kojoj mjeri ih studiji pripremaju za posao.

¹⁷ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća (treći stupac).

Slika 20.a. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja pripreme za posao, prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

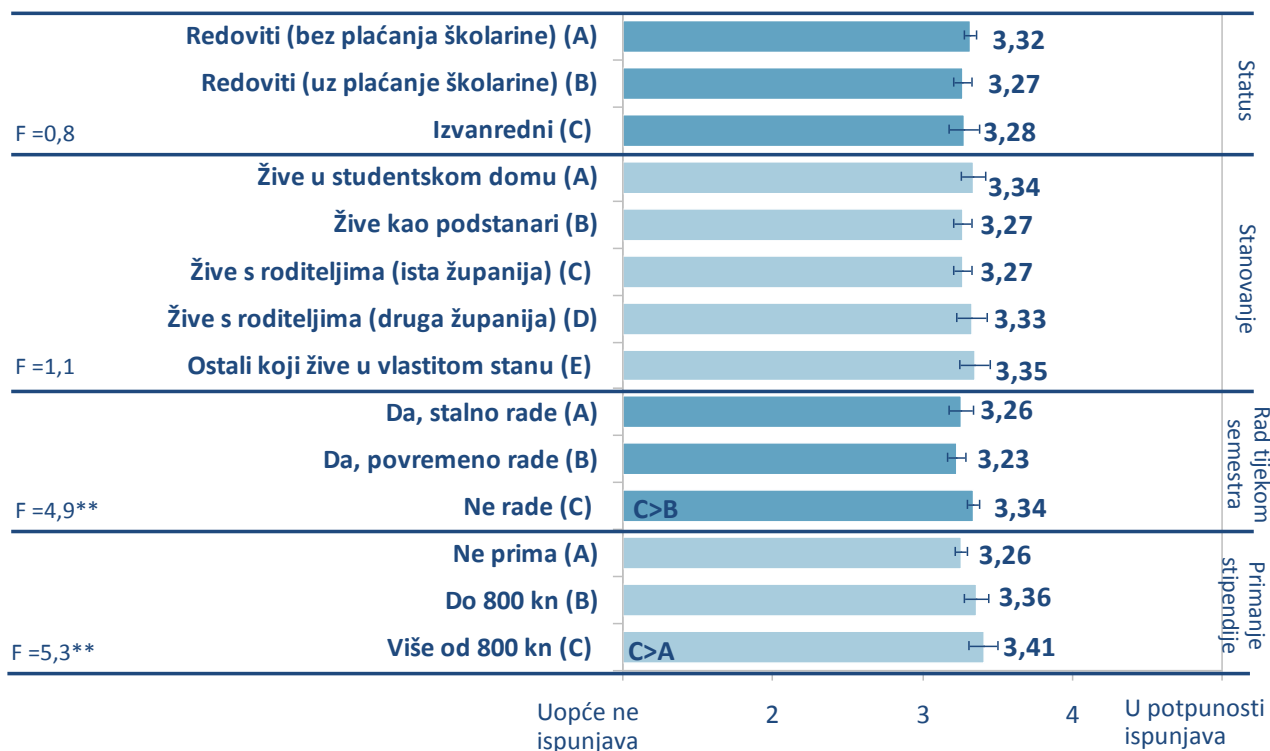
Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studijski program pruža dobar temelj za buduće zaposlenje. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

S obzirom na obrazovni status roditelja studenti se ne razlikuju značajno u percepciji koliko ih njihov studij uspješno priprema za posao, ali oni koji procjenjuju svoj društveni status višim u prosjeku smatraju da ih studijski program bolje priprema za zaposlenje.

Studenti koji su studij upisali nakon dvadesete godine (vidi Sliku 20.b. u dodatku izvješća) i studenti s djecom smatraju studijski program koji pohađaju svrsishodnijim u pogledu budućeg zaposlenja. Ovo je očekivano jer, s obzirom na visoke troškove i druge životne obveze kojima su ove skupine studenata izložene, studij će nastaviti samo oni koji ga smatraju korisnim. S druge strane, studenti s teškoćama u prosjeku smatraju kako im njihov studijski program u manjoj mjeri ispunjava cilj pripreme za posao nego ostali studenti.

Slika 21. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja pripreme za posao, prema okolnostima studiranja – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

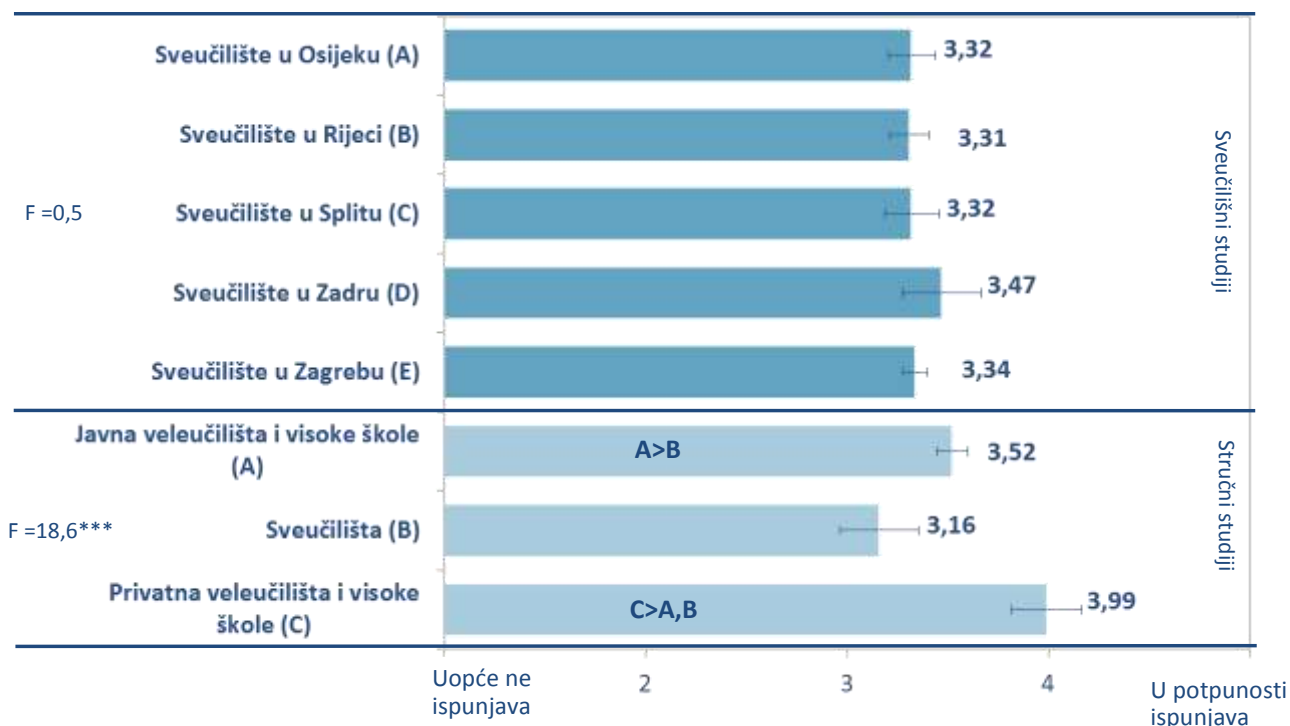
Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studijski program pruža dobar temelj za buduće zaposlenje. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Bez obzira na to koji status imaju na studiju, studenti podjednako ocjenjuju u kojoj mjeri ih studij priprema na buduće zaposlenje, što je iznenađujuće imajući u vidu drugačiji režim i manju satnicu pohađanja nastave izvanrednih studenata. U multivarijatnom regresijskom modelu status izvanrednog studenata je povezan s nešto slabijom procjenom.¹⁸ Studenti koji ne rade i koji primaju stipendiju u nešto većoj mjeri smatraju da im studijski program ispunjava cilj pripreme za posao u odnosu na studente koji rade i koji ne primaju stipendiju, dok razlike s obzirom na način stanovanja ne dosežu razinu statističke značajnosti.

¹⁸ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća (treći stupac).

Studenti su također upitani u kojoj mjeri njihov studij ispunjava cilj osobnog razvoja. Prema komparativnom izvješću EUROSTUDENT (Orr i sur., 2011: 191), svega je 53% hrvatskih studenata sveučilišnih studija navelo kako njihov studij u potpunosti ispunjava taj cilj, što Hrvatsku smješta na zadnje mjesto za tu karakteristiku između 17 zemalja. Ako pogledamo rezultate prema sveučilištima, studenti svih sveučilišta u prosjeku su podjednako (ne)zadovoljni u kojoj mjeri njihov studij ispunjava taj cilj. Ovaj nalaz opstaje i kada se u regresijski model uključe ostali ovdje razmatrani kovarijati.

Slika 22. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja osobnog razvoja, po visokim učilištima – akademska godina 2009./2010.

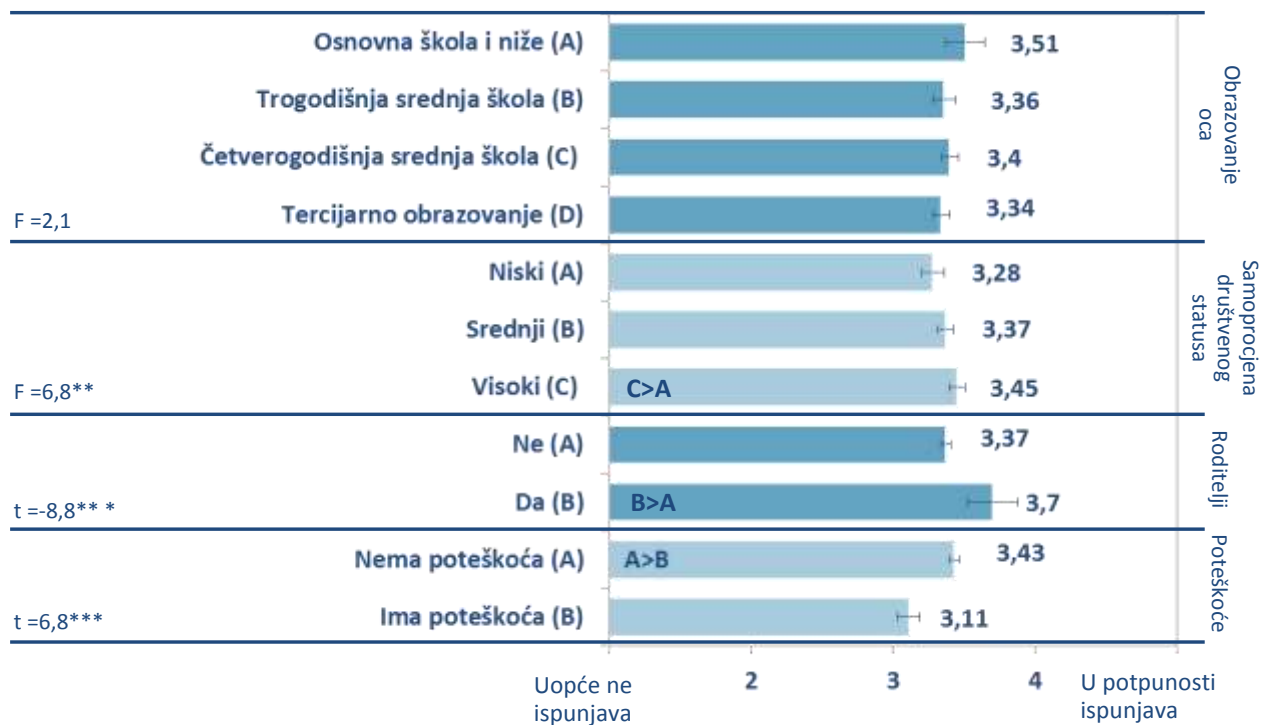

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studij pruža dobar temelj za osobni razvoj. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno za prikazana sveučilišta i za stručne studije. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Uočene razlike među studentima stručnih studija slične su onima pri procjeni ispunjavanja cilja pripreme za budući posao. Najzadovoljnijima u pogledu mjere do kojih studij ispunjava cilj osobnog razvoja su studenti stručnih studija pri privatnim visokim učilištima. S druge strane, studenti stručnih studija pri sveučilištima najmanje su zadovoljni ovim aspektom studija.

Slika 23.a. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja osobnog razvoja, prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

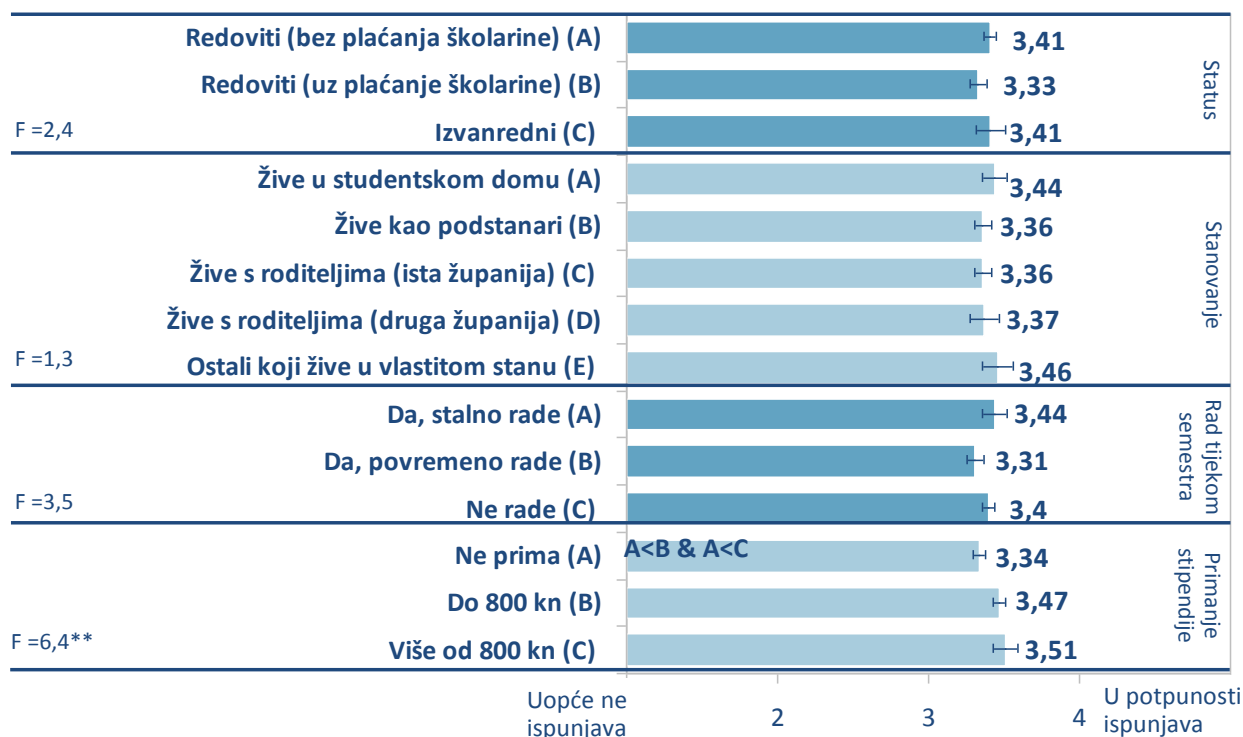
Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studij pruža dobar temelj za osobni razvoj. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?". Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Razlike s obzirom na roditeljsko obrazovanje i socioekonomski status prilikom procjene korisnosti studijskog programa za osobni razvoj razmjerno su male – prosječna procjena je nešto viša kod studenata koji procjenjuju svoj društveni status višim.

Slično kao i kod procjene pripreme za buduće zaposlenje, studenti koji su studij upisali nakon dvadesete godine (vidi Sliku 23.b. u dodatku izvješća), studenti s djecom te studenti koji nemaju fizičkih i mentalnih teškoća češće smatraju kako im studij pruža dobar temelj za osobni razvoj.

Slika 24. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja osobnog razvoja, prema okolnostima studiranja – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studij pruža dobar temelj za osobni razvoj. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Dobiveni podaci ne ukazuju na statistički značajne razlike između studenata u procjeni koliko im studij ispunjava cilj osobnog razvoja s obzirom na to koji imaju status na studiju, koji oblik smještaja koriste te jesu li zaposleni ili ne. Tek studenti koji primaju stipendiju u većoj mjeri smatraju kako im studij ispunjava cilj osobnog razvoja u odnosu na studente koji ne primaju stipendiju.

Treba napomenuti kako su odrednice ocjene studijskog programa u funkciji budućeg zaposlenja i funkciji osobnog razvoja slične te kako su studenti u pravilu slično ocjenjivali oba aspekta (korelacija 0,61). To ukazuje da ova dva cilja nisu međusobno isključivi ili nezavisni (barem u

percepciji studenata), već su najčešće zajednički prisutni (odnosno izostaju) u viđenju studija od strane studentske populacije i njezinih pojedinih skupina.

2.4. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku

Studenti u Hrvatskoj u prosjeku iskazuju osrednje zadovoljstvo kada je riječ o samoprocjeni dostatnosti financijskih sredstava. Relativno su zadovoljni radnim opterećenjem, a razlike između studenata sveučilišnih i stručnih studija u ovom segmentu su neznatne. Nalazi pokazuju da su studenti u Hrvatskoj u usporedbi s drugim europskim zemljama manje zadovoljni time koliko njihov studijski program ispunjava njihova očekivanja, u smislu mjere do koje studij doprinosi osobnom razvoju studenata i mjere do koje studij priprema studente za buduće zaposlenje.

Dva su važna zaključka ovog poglavlja: (1) studenti iz ranjivih skupina pokazuju niže razine zadovoljstva s financijskim opterećenjem, radnim opterećenjem te s mjerom do koje studij ispunjava očekivanja studenata (2) razlike među studentima stručnih i sveučilišnih studija značajne su jedino u odnosu na više financijsko opterećenje studenata stručnih studija.

Zanimljivo je primijetiti da ne postoje značajne razlike u ocjeni ispunjavanja očekivanja studija između studenata stručnih i sveučilišnih studija, osim u slučaju studenata stručnih studija pri sveučilištima koji nepovoljnije ocjenjuju svoje iskustvo studiranja u odnosu na studente sveučilišnih studija i studente stručnih studija. Naposljetku, ovo poglavlje pokazuje kako uglavnom ne postoje zamjetnije razlike među studentima sveučilišnih studija pri pojedinim sveučilištima.

Nalazi pokazuju i nekoliko izuzetaka od ovih zaključaka te identificiraju one skupine koje su najmanje i najviše zadovoljne s njihovim iskustvima studiranja. Niže u tekstu je sažetak tih nalaza, koji je temeljen na dodatnoj regresijskoj analizi rezultata ovoga poglavlja.¹⁹

- **financijsko opterećenje:** s dostupnim sredstvima najmanje su zadovoljni oni čiji roditelji imaju niže razine obrazovanja, čiji su roditelji nezaposleni ili je pak samo jedan roditelj zaposlen, studenti s teškoćama, studenti koji plaćaju školarine (redoviti ili izvanredni) i

¹⁹ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća.

zaposleni studenti. S druge strane, najviše su zadovoljni studenti višeg socioekonomskog statusa, oni koji primaju stipendiju i žive u vlastitom domu.

Studenti sveučilišnih studija na sveučilištima u Rijeci i Splitu, a posebno studenti na stručnim studijima, manje su zadovoljni s dostupnim sredstvima nego studenti Sveučilišta u Zagrebu.

- **radno opterećenje:** manje zadovoljstvo raspoloživim vremenom u većoj mjeri doživljavaju studenti s teškoćama, izvanredni studenti i studenti koji rade uz studij, studenti koji žive izvan svojih obitelji (u domu ili podstanarstvu), a veće zadovoljstvo iskazuju studenti višeg socioekonomskog statusa.

Na razini pojedinih visokih učilišta, svojim radnim opterećenjem nešto su zadovoljniji studenti sveučilišnih studija pri Sveučilištu u Osijeku i studenti stručnih studija pri javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama.

- **ispunjavanje očekivanja od studijskog programa:** s obzirom do koje mjere studij pruža temelj za buduće zaposlenje, manje su zadovoljni studenti s teškoćama, studenti koji rade uz studij (stalno ili povremeno) te izvanredni studenti. Tim aspektom svog studija značajno su zadovoljniji studenti koji ocjenjuju višim socioekonomski status svoje obitelji te koji primaju stipendiju.

S obzirom do koje mjere studij pruža dobar temelj za osobni razvoj, manje su zadovoljni studenti s teškoćama, redoviti studenti koji plaćaju školarinu i povremeno zaposleni studenti. S druge strane, zadovoljniji su studenti iz obitelji višeg socioekonomskog statusa, iz obitelji gdje otac, ili nema srednju školu, ili ima završenu četverogodišnju srednju školu, te studenti koji primaju stipendiju.

Naizgled iznenađujući rezultat većeg zadovoljstva studijem od strane studenta koji su upisali studij nakon dvadesete godine i kojima niti jedan roditelj nije zaposlen vjerojatno ukazuje na selekcijski efekt, odnosno problem težine pristupa i ostanka na studiju za ove

skupine: trenutno samo oni koji su izrazito zadovoljni ili motivirani upisuju studij u starijoj dobi (ili ukoliko nemaju potporu zaposlenih roditelja).

Na razini sveučilišnih studija nisu uočene razlike između pojedinih sveučilišta u aspektu osobnog razvoja. Na Sveučilištu u Zagrebu i Splitu studenti sveučilišnih studija nešto povoljnije procjenjuju koliko im studij pruža temelj za buduće zaposlenje. Zanimljivo je da su studenti na stručnim studijima pri javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama značajno zadovoljniji od studenata sveučilišnih i stručnih studija pri sveučilištima, s obzirom na očekivanje od studija kao temelja za osobni razvoj i za pripremu budućeg zaposlenja.

Nalazi istraživanja pokazuju kako gotovo svi čimbenici analizirani u ovom izvješću, od pripadanja određenoj društvenoj skupini do izloženosti otežavajućim okolnostima studiranja, negativno utječu na kvalitetu iskustva studiranja tih studenata.

U ovom poglavlju su najranjivije skupine identificirane kao studenti nižeg socioekonomskog statusa, studenti s teškoćama te studenti koji rade uz studij. Međutim važno je naglasiti kako i studenti izvan ovih kategorija iskazuju nezadovoljstvo financijskim i radnim opterećenjem te ne smatraju da su njihova očekivanja ispunjena. Uklanjanju ovih poteškoća može pomoći nacionalni sustav financijske potpore za studente koji bi bio usmjeren na skupine studenata s najvećim financijskim potrebama. Visoka učilišta mogu razviti institucionalne mjere kojima će se omogućiti fleksibilniji putevi studiranja i razviti institucionalni sustav akademske podrške studenata.

Dio 3. Socijalna dimenzija nepoželjnih obrazovnih ishoda

Socijalna dimenzija visokog obrazovanja ne odnosi se samo na pristup visokim učilištima, već i na tijek studiranja. Poželjni obrazovni ishodi u ovom kontekstu odnose se na završavanje studija u predviđenom roku, dok su nepovoljni obrazovni ishodi dugo trajanje studija i prekid studija.

U ovom dijelu izvješća, na osnovi dostupnih podataka i istraživanja, adresira se učestalost nepoželjnih obrazovnih ishoda u kontekstu hrvatskog visokog obrazovanja te identificiraju karakteristike studenata koji imaju veću vjerojatnost biti izloženi takvim nepoželjnim ishodima. S obzirom da trenutno nedostaju podaci u ovom području, temeljitiji pristup ovoj temi zahtijevao bi provođenje nacionalnog istraživanja kojem bi cilj bio ispitati čimbenike koji utječu na nepoželjne obrazovne ishode.

3.1. Dugo trajanje studija

Dugo trajanje studija identificirano je kao jedan od problema hrvatskog sustava visokog obrazovanja. Prosječno trajanje sveučilišnog studija generacije koja je diplomirala 2007. godine bilo je 6,6 godina, dok je prosječno trajanje stručnog studija bilo 5 godina (Matković, 2009). Dugo trajanje studija je problematično zbog negativnih implikacija na javno financiranje visokog obrazovanja te na privatne troškove studenata. Time sustav visokog obrazovanja postaje neučinkovit i nedjelotvoran. Iz perspektive socijalne dimenzije visokog obrazovanja, trajanje studija je problem ukoliko određene skupine studenata imaju znatno veću vjerojatnost duljeg trajanja studija.

Premda još nije moguće utvrditi prosječno trajanje studija od uvođenja Bolonjskog procesa, podaci prijavnih listova omogućuju identifikaciju trajanja studija za studente *na pojedinoj godini* studijskog programa, a time i uvid u dinamiku studiranja (tj. u mjeru do koje studenti studiraju „u roku“ ili ne).

Tablica F. Dosadašnje trajanje studija studenata koji upisuju treću godinu studija –stanje u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011.

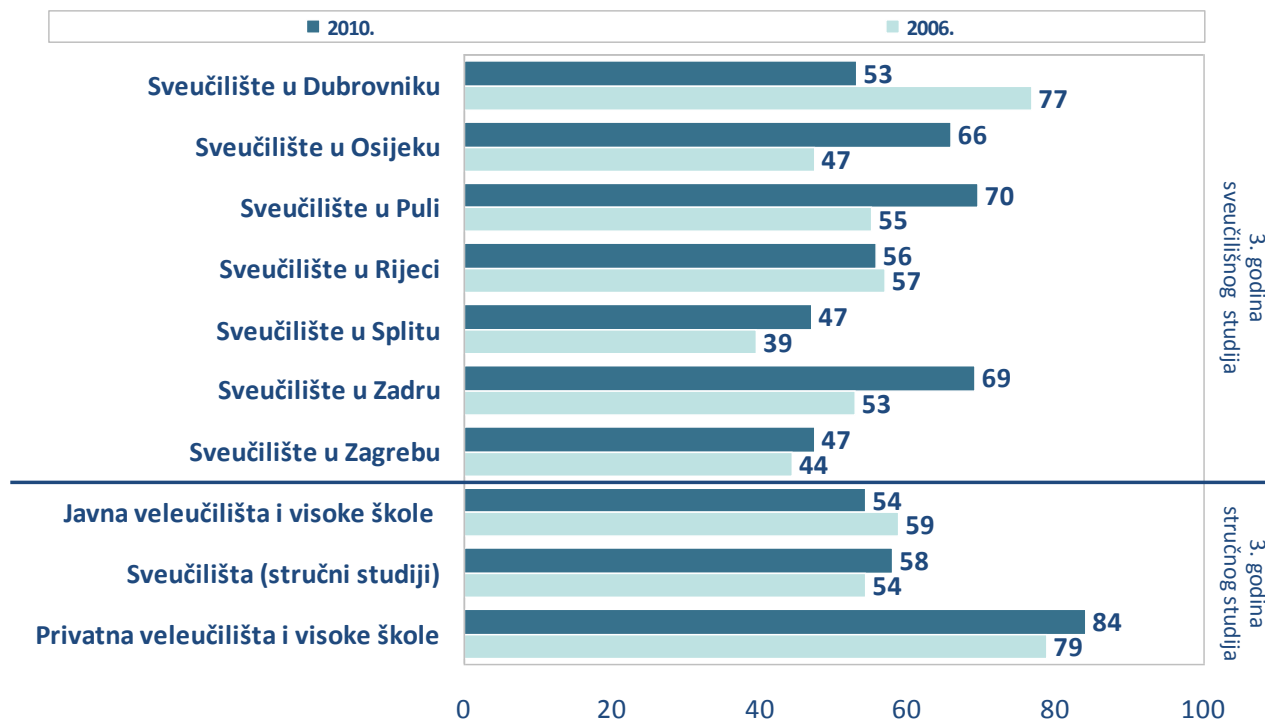
		U roku (2 godine)	Kasne jednu godinu (3 godine)	Kasne dvije godine (4 godine)	Kasne tri ili više godina (5+ godina)
Sveučilišni studij (preddiplomski ili integrirani)	2006/07	47%	24%	12%	17%
	2010/11	52%	23%	11%	14%
Stručni studij	2006/07	55%	17%	9%	18%
	2010/11	62%	22%	8%	8%

Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20).

Na sveučilišnim studijima je akademske godine 2010./2011. među studentima treće godine njih svega 52% je upisalo studij dvije godine ranije, a 14% studenata treće godine upisalo je studij prije čak pet ili više godina. Pri stručnim studijima dinamika je nešto povoljnija (62% je treću godinu studija upisalo u roku, a 8% prije pet ili više godina), no ne radi se o značajnom povećanju broja studenata koji studiraju u roku. U Bolonjskoj generaciji vidljivo je određeno povećanje udjela studenata koji su upisali treću godinu u roku i smanjivanje udjela onih s velikim zaostatom u odnosu na pred-Bolonjsku generaciju studenata treće godine.

Što se tiče razlika u trajanju studija prema socioekonomskom statusu studenata, prema populacijskim podacima prikupljenim prijavnim listovima od strane Državnog zavoda za statistiku, kod studenata bilo koje godine studija u akademskoj godini 2010./2011. nisu uočene značajne razlike u obrascima trajanja (odnosno učestalosti "kašnjenja") s obzirom na obrazovanje roditelja. Tako je, na primjer, među studentima druge godine sveučilišnog preddiplomskog studija "u roku" upisano 69% studenata čiji očevi imaju osnovnu školu, 69% studenata čiji očevi imaju poslijediplomsko obrazovanje, 67% studenata čiji su očevi završili srednju školu ili stručni studij, te 68% studenata čiji su očevi završili sveučilišni studij. Razlike na ostalim godinama ili stručnom studiju su također skromne. Međutim, treba napomenuti kako nalaz o sličnom trajanju studija ne kazuje postojanje li razlike u odustajanju od studija s obzirom na socioekonomski status studenata.

Slika 25. Udio studenata po visokim učilištima koji upisuju treću godinu studija dvije godine nakon upisa na studij (bez ponavljanja) (%) –stanje u akademskoj godini 2006./2007. i 2010./2011.

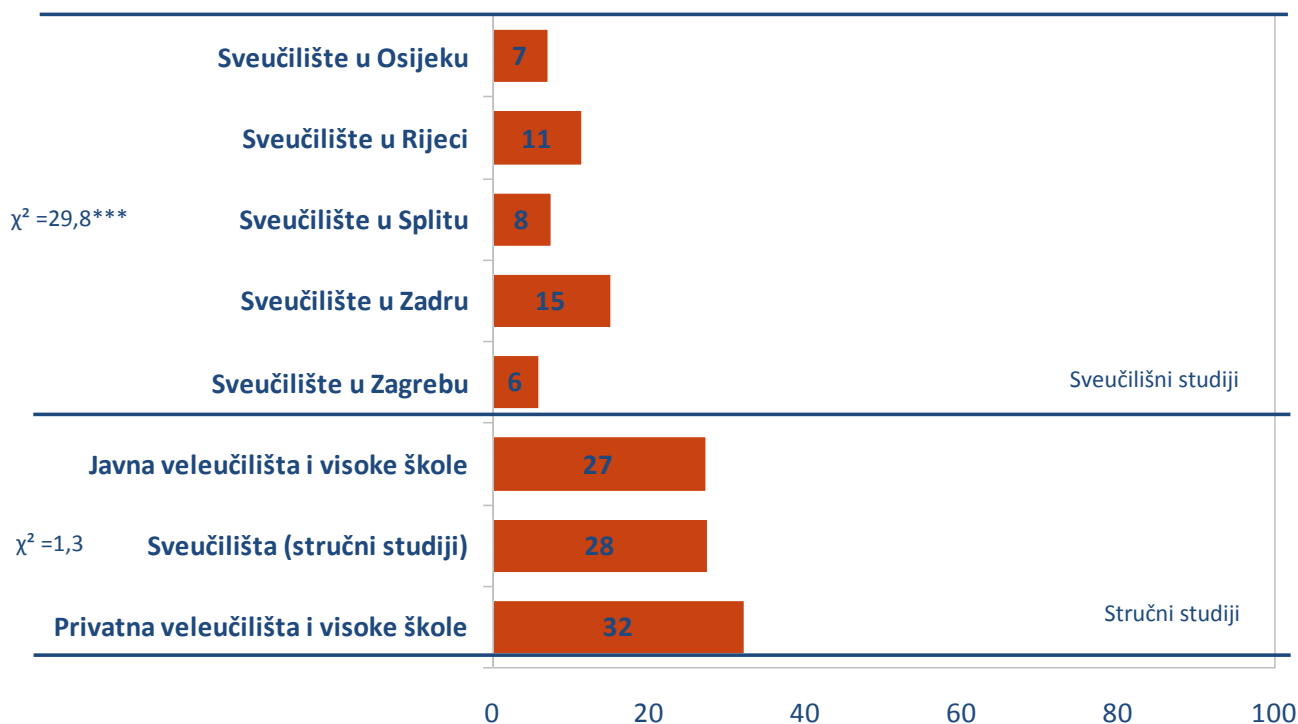
Izvor: Državni zavod za statistiku (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20). Napomena: 3. godina sveučilišnog studija obuhvaća studente preddiplomskog i integriranog studija.

Iako analiza studiranja „u roku“ između pred-Bolonjske i Bolonjske grupe studenata prema sveučilištima općenito pokazuje da je Bolonjska grupa studenata uspješnija u tom aspektu studiranja, vidljive su razlike među sveučilištima: udio studenata koji studiraju u roku značajno se povećao na Sveučilištu u Zadru, Osijeku i Puli, dok je ostao sličan na sveučilištima u Zagrebu i Rijeci. Samo na Sveučilištu u Dubrovniku je uspješnost bila znatno veća kod pred-Bolonjskih studenata. Studiranje „u roku“ prema podacima za akademsku godinu 2010./2011. čini se najučestalijim na Sveučilištu u Puli i Zadru te Osijeku, a rjeđim na Sveučilištu u Zagrebu, Splitu i Dubrovniku. Ukoliko toj analizi pridodamo stručne studije, možemo primijetiti kako je vremenski uspješan tijek studija najzastupljeniji na privatnim visokim učilištima.

3.2. Pauziranje studija

Pojam „pauziranje“ studija odnosi se na privremen prekid tijeka studiranja u trajanju od više od godine dana, nakon čega se student ponovno upisuje na isti ili novi studijski program. Pauziranje studija je u tom smislu znatno bolji obrazovni ishod od odustajanja od studija, no istovremeno ukazuje i na moguće poteškoće koje imaju određene skupine studenata koje im onemogućuju da nastave svoj studij.

Slika 26. Učestalost pauziranja studija po visokim učilištima (%) - akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "Jeste li ikada, nakon završetka srednje škole, prekinuli svoj studij na dulje od godinu dana?" Broj zvjezdica uz χ^2 označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$).

Na sveučilišnim studijima pauziranje studija nije u velikoj mjeri zastupljena pojava, više od 85% studenata nije pauzirala studij ni na koji način. Ukoliko se promatraju razlike s obzirom na

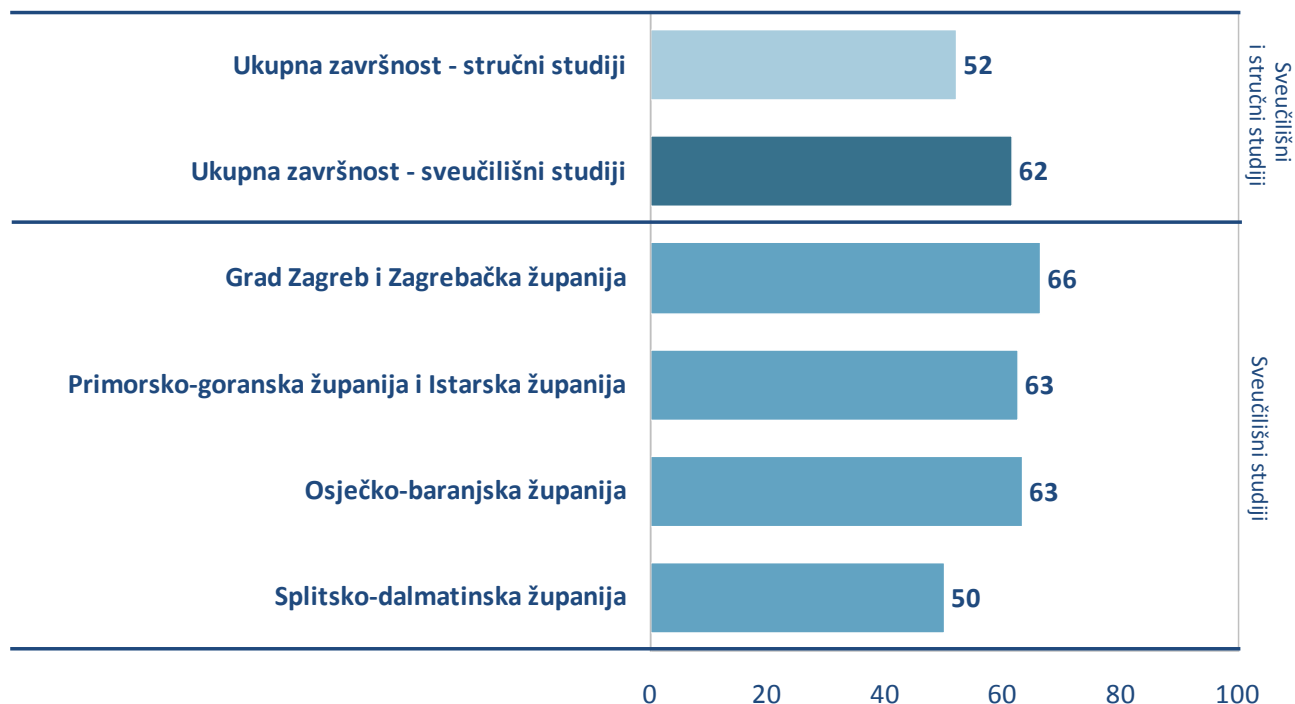
pojedinačna sveučilišta, može se uočiti kako je udio studenata koji su pauzirali studij na dulje od godinu dana viši na Sveučilištu u Zadru i Rijeci.

Općenito, udio studenata koji su pauzirali studij viši je na stručnim studijima, ali je podjednako zastupljen na svim stručnim studijima (na javnim veleučilištima i visokim školama, na sveučilištima te na privatnim veleučilištima i visokim školama).

3.3. Odustajanje od studija

Dok je prethodni pregled temeljem anketnih ili administrativnih podataka prikazivao studentsko tijelo, u njemu prema prirodi prikupljenih podataka nedostaju oni koji su odustali od studija. Završnost je jedan od osnovnih pokazatelja ishoda studijskog procesa, a dinamika i razlozi odustajanja izrazito važni za razumijevanje ovog fenomena. Iz tog razloga ovaj dio izvješća koristi podatke Istraživanja o obrazovnim i radnim karijerama provedenog krajem 2008. godine u kojem je prikupljen skup informacija o tijeku studiranja i razlozima odustajanja od studija od populacijski reprezentativnog uzorka mladih koji su unazad pet godina završili obrazovanje (među njima i osobe koje nisu završile studij).

Slika 27. Ukupna završnost visokog obrazovanja prema tipu studija i županiji gdje je studij pohađan (%) – 2008. godina

Izvor: Istraživanje o obrazovnim i radnim karijerama mladih u Hrvatskoj, 2008.

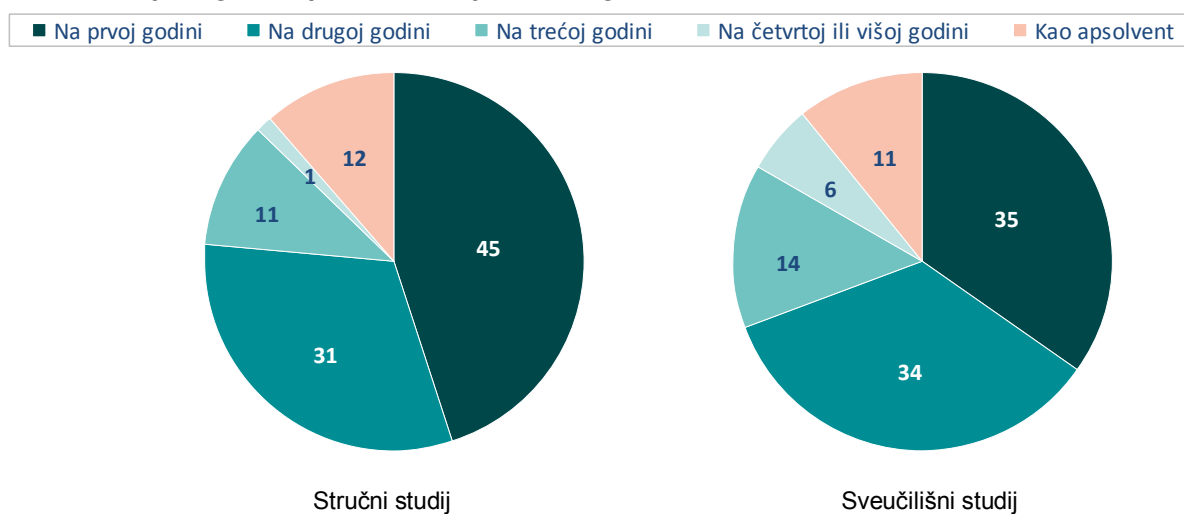
- N(stručni studiji)=340, N(sveučilišni studiji)=721 ($t=3,1^{***}$) / Završnost sveučilišnih studija prema županiji zadnjeg školovanja, N=206 ($t=1,7$)

Udio mladih koji su upisali neki stručni studij te su ga uspješno završili bio je 52%, dok je udio mladih koji završavaju sveučilišni studij viši i iznosi 62%. Ove su procjene konzistentne s procjenama temeljem podataka Državnog zavoda za statistiku koje je izračunao Matković (2009: 248) i prema kojima se stopa završavanja studija povećala od 49% za generaciju koja je diplomirala 1996. godine na 59% za generaciju koja je diplomirala 2007. godine. Iako je trenutna stopa završavanja studija i dalje nepovoljna u okviru zemalja OECD-a (*Education at a Glance*, 2009), nalazi ukazuju na značajno manju stopu odustajanja od studija u usporedbi s institucionalnim procjenama za razdoblje do 2005. godine (vidi MSES, 2007; World Bank, 2008), prema kojima je tek između 33% i 40% studenata završavalo upisani studij.

Kroz podatak o županiji u kojoj se odvijao studijski program bilo je moguće usporediti završnost pri pojedinim sveučilištima sredinom 2000-ih. Najniži postotak završnosti imaju studenti koji su zadnji stupanj školovanja imali u Splitsko-dalmatinskoj županiji, no razlika je statistički značajna

jedino u odnosu na završnost studenata iz Grada Zagreba i Zagrebačke županije gdje je završnost značajno viša.

Slika 28. Studijska godina prekida studija – 2008. godina

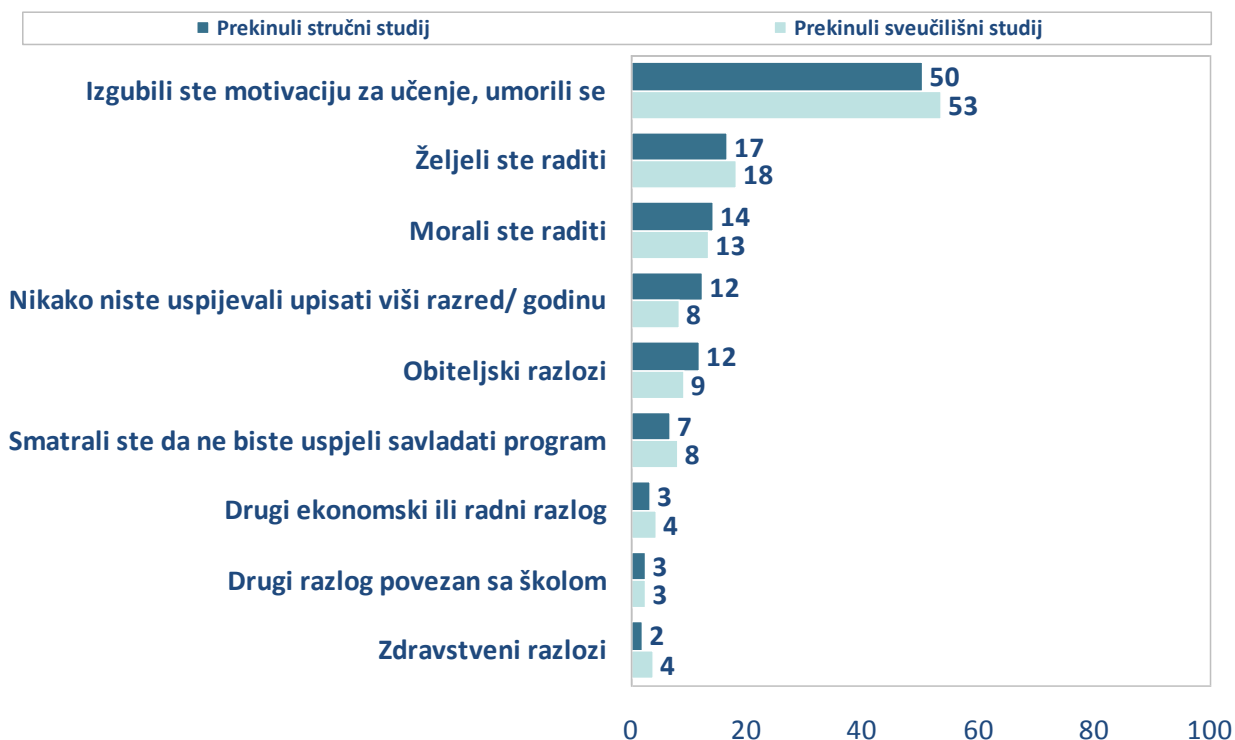

Izvor: Istraživanje o obrazovnim i radnim karijerama mladih u Hrvatskoj, 2008. N=156 (osobe koje su prekinule stručni studij), N=262 (osobe koje su prekinule sveučilišni studij)

Studenti koji prekidaju studij u pravilu to čine na prvoj ili drugoj godini studija (njih oko 2/3). Tek oko desetine studenata prekinulo je studij u završnoj fazi, tj. nakon što su postali apsolvanti.

Ključno pitanje kada se razmatra odustajanje od studija je koji su razlozi odustajanja i čimbenici koji su toj odluci pridonijeli. Istraživanje o obrazovnim i radnim karijerama također daje uvid u ove razloge, zasebno za studente sveučilišnih i stručnih studija.

Slika 29. Iskazani razlozi vlastitog nezavršavanja studija (%) – 2008. godina

Izvor: Istraživanje o obrazovnim i radnim karijerama mladih u Hrvatskoj, 2008. N=277 (osobe koje su prekinule sveučilišni studij) i 163 (osobe koje su prekinule stručni studij). Na pitanje je bilo moguće pružiti veći broj odgovora.

Razlozi odustajanja od studija se ne razlikuju s obzirom na vrstu studija. Kao glavni, ali i najopćenitiji razlog, izdvaja se gubitak motivacije koji navodi polovina ispitanih. Upravo je ranije analizirano zadovoljstvo studijem (bilo radnim opterećenjem, bilo kao sredstvom osobnog razvoja ili pripreme za budući posao) bitno za održavanje motivacije i prevenciju odustajanja - unaprjeđenjem ove dimenzije bilo bi moguće umanjiti zastupljenost ovog najučestalijeg razloga ispadanja.

Želju za radom kao razlog prekida studija navodi oko šestine mladih koji su odustali od studija, a tek neznatno manji dio kao razlog odustajanja navodi imperativ zapošljavanja koji ih je udaljio sa studija. Razložno je očekivati da potonja skupina ne bi odustala od studija da nisu morali početi raditi. Ne smije se izgubiti iz vida ni desetina studenata koja je navela obiteljske razloge za prekid vlastitog studija – dakle zasnivanje obitelji ili skrb, odnosno nemogućnost usklađivanja studijskih i obiteljskih obveza u trenutnom institucionalnom okviru nerijetko su vezani uz prekid studija. Oko petine studenata koji su odustali od studija smatraju kako je program bio pretežak za njih obzirom da su izgubili vjeru da bi program mogli završiti ili jednostavno nisu uspijevali upisati višu godinu. To ukazuje na potrebu za uvjetima studiranja koji bi bili prikladniji potrebama i mogućnostima studenata ili na potrebu za odgovornijim selekcijskim kriterijima.

Kako bi se ustanovilo do koje je mjere odustajanje od studija rezultat društvenih nejednakosti ili poteškoća određenih ranjivih skupina prilikom studiranja, potrebni su podaci istraživanja na temu studentskih iskustava i razloga odustajanja od studija u Hrvatskoj. Iako su takva istraživanja malobrojna, slijedi prikaz glavnih identificiranih rizika odustajanja od studija iz perspektive socijalne dimenzije visokog obrazovanja.

Doolan (2010) u svom istraživanju identificira tri temeljna čimbenika koji utječu na probleme u studiju za redovite studente:

- (1) rad uz studij zbog obiteljskih financijskih poteškoća (koje su posebno problematične za studente koji ne žive u roditeljskom domu već su se preselili u mjesto pohađanja studija)
- (2) nedostatan prethodno školovanje (posebno se odnosi na strukovne škole)
- (3) nedostatak interesa za upisati studij (zbog percipirane kvalitete studija i/ili nejasnoća oko budućeg zaposlenja).

U posljednja dva slučaja radi se o gubitku motivacije koja se veže uz različite aspekte studija. Dok se u drugom slučaju radi o problemima sa savladavanjem gradiva, u trećem se radi o gubitku interesa jer se, ili radi o studiju drugog izbora, ili pak studij ne ispunjava očekivanja studenata. Ovdje je važno napomenuti kako se teškoće vezane uz financijsku situaciju ili pak prethodno

školovanje mogu adresirati institucionalnom podrškom u obliku stipendija te nadoknada gradiva za studente iz škola koje im nisu pružile dovoljno dobre temelje za uspješno praćenje nastave.

Sukladno tome, nalazi Matkovića, Tomić i Vehovec (2010) temeljem ankete o radnim i obrazovnim karijerama kazuju kako od sveučilišnih studija rjeđe odustaju djeca stručnjaka i menadžera, zaposlenih roditelja i korisnici stipendija. Mihaljević Kosor (2010) u objašnjavanju vjerojatnosti nezavršavanja prve godine sveučilišnog studija jednog fakulteta u Splitu istražuje učinke varijabli kao što su: osobne karakteristike studenata i njihovih vršnjaka na studiju, stupanj obrazovanja roditelja te karakteristike srednje škole i fakulteta. Na osnovi nalaza zaključuje kako je vjerojatnost nezavršavanja prve godine studija viša za starije studente. S druge strane, vjerojatnost završavanja studija povećavaju faktori identificirani kod Doolan (2010) vezani za uspješan upis u drugu godinu studija, kao što su: gimnazijsko školovanje, dobre ocjene u prethodnom školovanju te roditelj sa završenim visokim obrazovanjem. Ista autorica identificira i sljedeće čimbenike koji pozitivno utječu na redovitost studiranja: roditelj koji pruža emotivnu podršku, dostupnost financijskih sredstava, prikladni uvjeti za učenje, percipirana kvaliteta studijskog programa i percipirana mogućnost zapošljavanja nakon studija.

Naposljetku, treba napomenuti da je rizik nezavršavanja studija veći za muškarce nego za žene, što je vidljivo i iz administrativnih podataka u kojima je kroz čitavo proteklo desetljeće udio muškaraca u studentskom tijelu bitno veći od udjela muškaraca među osobama koje su stekle diplomu. Recentno objavljeni rad Matković i Kogan (2012) temeljen na istraživanju o obrazovnim i radnim karijerama iz 2008. godine ne identificira rodne razlike u pristupu visokom obrazovanju (među učenicima koji su kvalificirani upisati srednju školu), ali značajno je veći rizik za muškarce da ne završe započet studij.

3.4. Implikacije nalaza za obrazovnu politiku

Učestalost nepoželjnih obrazovnih ishoda kao što su dugo trajanje studija i odustajanje od studija visoka je na nacionalnoj razini u Hrvatskoj. Analiza dinamike studiranja između pred-Bolonjske i Bolonjske grupe studenata prema sveučilištima pokazuje kako Bolonjska grupa studenata ima kraće trajanje studiranja, no te razlike u prosjeku nisu bile značajne. Međutim, postoje značajne razlike u trajanju studija među sveučilištima. Odustajanje od studija također ostaje problem u Hrvatskoj jer oko 40% studenata ne završe upisani studij. Učestalost pauziranja studija nije značajan problem u Hrvatskoj. Pritom napominjemo kako pauziranje studija ne treba nužno smatrati problemom neučinkovitosti sustava visokog obrazovanja, već primjerom pružanja „druge šanse“ studentima koji su jednom odustali od studija i njihovog uspješnog reintegriranja u sustav visokog obrazovanja.

Analizirajući podatke o studentima koji pripadaju ranjivim skupinama identificiranim u prošlom poglavlju, zaključci ovog poglavlja su sljedeći:

- dugo trajanje studija nije učestalije kod studenata nižeg socioekonomskog statusa. Važno je napomenuti da ne postoje analize o trajanju studija po ostalim ranjivim skupinama studenata.
- na temelju dostupnih podataka nije moguće utvrditi učestalost pauziranja studija kod studenata ranjivih skupina (češće, jednako ili rjeđe).
- odustajanje od studija usko je vezano uz gubitak motivacije za studij te uz želju ili potrebu za zaposlenjem. Detaljnija istraživanja pokazuju kako je odustajanje od studija češća pojava kod ranjivih skupina studenata kao što su osobe nižeg socioekonomskog statusa, stariji studenti te studenti koji nisu završili gimnaziju.
- nedostatak financijskih sredstava može imati negativan učinak na završavanje studija. To se posebno odnosi na studente koji moraju raditi uz studij u opsegu koji onemogućuje ispunjavanje studijskih obveza.

Što se tiče razlika u učestalosti nepovoljnih obrazovnih ishoda po pojedinim visokim učilištima, studenti pri javnim stručnim studijima imaju znatno veću vjerojatnost pauziranja ili odustajanja od

studija od studenata sveučilišnih studija. Među sveučilištima postoje značajne razlike po pitanju trajanja studija kao i u povećanju udjela studenata koji studiraju u roku dok su razlike male s obzirom na pauziranje studija. Uzrok spomenutih razlika u trajanju studija među sveučilištima nije moguće protumačiti na temelju dostupnih podataka.

Obrazovna politika treba uzeti u obzir kako se odustajanje od studija javlja uslijed nezadovoljstva studijem, financijskih i akademskih poteškoća koje svoj korijen imaju u prethodnom školovanju, socioekonomskom statusu i otežavajućim okolnostima studiranja. Mjere za sprječavanje odustajanja od studija bi trebale započeti dodatnom školskom podrškom ranjivim učenicima tijekom osnovnog i srednjeg obrazovanja te nastaviti u sklopu studija s dodatnom akademskom potporom. Mjere bi također trebale imati u vidu potrebu smanjenja radnog opterećenja kod studenata ranjivih skupina, poticanja njihovog osobnog razvoja u sklopu studija te povezivanja s tržištem rada u okviru studijskog programa. Trebaju se također ukloniti moguće financijske prepreke koje bi rezultirale odustajanjem od studija zbog potrebe zaposlenja.

Dio 4. Zaključci i preporuke za obrazovnu politiku

4.1. Zaključci

Cilj ovog izvješća bio je ukazati, temeljem dostupnih podataka, na moguće aspekte i izvore društvenih nejednakosti u hrvatskom visokom obrazovanju. Izvješće ima četiri glavna zaključka koja se odnose na socijalnu uključenost visokog obrazovanja u Hrvatskoj:

- osobe nižeg socioekonomskog statusa u Hrvatskoj nemaju iste prilike za pristupanje visokom obrazovanju. Pokazatelj toga je njihova podzastupljenost u studentskoj populaciji u usporedbi s razinom njihove zastupljenosti u ukupnoj populaciji.
- određene skupine koje su uspjele upisati visoko obrazovanje imaju znatno nepovoljnije iskustvo studiranja (u smislu većeg financijskog i radnog opterećenja te nezadovoljstva s mjerom do koje studij ispunjava očekivanja studenata) zbog svojih socioekonomskih, osobnih i obiteljskih karakteristika. Izvješće je pokazalo da su najranjivije skupine studenti nižeg socioekonomskog statusa i studenti s fizičkim i mentalnim teškoćama. Međutim, nalazi pokazuju da i ostale skupine poput studenata s djecom, studenata koji nisu upisali studij neposredno nakon srednje škole te studenata koji su završili strukovnu školu nepovoljnije ocjenjuju svoje financijsko i radno opterećenje, kao i svoje zadovoljstvo s mjerom do koje njihov studij ispunjava njihova očekivanja.
- okolnosti studiranja koje ne dijele svi studenti kao što su plaćanje školarina, izvanredni status, rad uz studij i stanovanje u skupljem smještaju (ili daleko od mjesta studiranja) imaju negativan utjecaj na iskustvo studiranja te na socijalnu uključenost visokog obrazovanja. Izvješće je pokazalo da je najranjivija skupina studenti koji rade uz studij. Spomenute okolnosti studiranja su otežavajuće i ne ovise o socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata.

- odustajanju od studija kao negativnom obrazovnom ishodu su češće izložene ranjive skupine studenata poput studenata nižeg socioekonomskog statusa, starijih studenata i studenata koji su završili strukovno srednje obrazovanje.

Budući da je izvješće analiziralo stanje socijalne uključenosti ne samo na nacionalnoj razini već i pri pojedinim visokim učilištima, zaključci o institucionalnim razlikama su sljedeći:

- postoje značajne i konzistentne razlike između profila studenata sveučilišnih i stručnih studija po pitanju socijalne strukture studentskog tijela, pri čemu su studenti javnih stručnih studija u većem omjeru nižeg socioekonomskog statusa. Ovaj nalaz ima i pozitivne i negativne konotacije: nalaz je pozitivan po pitanju otvorenosti i atraktivnosti stručnih studija za osobe nižeg socioekonomskog statusa, ali nalaz je i negativan po pitanju vrlo niske zastupljenosti udjela studenata nižeg socioekonomskog statusa na sveučilišnim studijima.
- problematičnije su razlike u okolnostima studiranja i percepciji financijskog opterećenja između studenata sveučilišnih i stručnih studija u odnosu na razlike u zastupljenosti studenata po socijalnom statusu. Studenti javnih stručnih studija češće imaju otežavajuće okolnosti studiranja kao što su studij u izvanrednom statusu i rad uz studij te imaju manji pristup studentskim domovima i stipendijama. Također, među studentima stručnih studija je znatno veći udio studenata s djecom te studenata koji ne upisuju studij izravno nakon srednje škole. Ukupno, ovo rezultira time da studenti javnih stručnih studija nepovoljnije ocjenjuju njihovo financijsko opterećenje.
- unutar hrvatskog sustava visokog obrazovanja postoji neuravnoteženost u zastupljenosti određenih skupina studenata na različitim studijskim programima ili visokim učilištima, posebno prema spolu i završenoj srednjoj školi. Obrascima ove neujednačenosti treba svakako posvetiti pozornost u svjetlu osiguravanja jednakih mogućnosti pristupa za pojedine skupine.

Što se tiče pojedinih sveučilišta u Hrvatskoj zaključci o institucionalnim razlikama su sljedeći:

- u većini parametara analiziranih u ovom izvješću postoje primjetne razlike među pojedinim hrvatskim sveučilištima po pitanju zastupljenosti određenih skupina studenata. Tako su studentice nadzastupljene na sveučilišnim studijima pri sveučilištima u Zadru i Puli, a studenti na sveučilišnim studijima pri sveučilištima u Splitu i Dubrovniku. Sveučilišne studije u Puli, Dubrovniku i Osijeku upisuje više starijih pristupnika. Zagrebačko sveučilište daleko češće upisuju djeca visokoobrazovanih roditelja, boljeg socioekonomskog statusa i gimnazijalci, što je manje vidljivo na drugim sveučilištima, posebice u Puli, Dubrovniku i Zadru.
- sveučilišta se razlikuju i prema okolnostima studija njihovih studenata sveučilišnih studija: kao izvanredni studenti studira više od petine polaznika sveučilišnih studija u Puli, Rijeci i Dubrovniku, a oko desetine u Zadru i Zagrebu. Samo na Sveučilištu u Osijeku povremeno radi nešto manji broj studenata (24%) u odnosu na ostala sveučilišta (28-31%). Broj studenata sveučilišnih studija koji su stalno zaposleni ili se uzdržavaju radom varira te je nešto veći u Dubrovniku, Puli i Rijeci. Sveučilište u Zagrebu ima najveći kapacitet studentskih domova, a samo su studenti Sveučilišta u Splitu većinom domicilni.
- o pitanju kvalitete iskustava studiranja studenata sveučilišnih studija pri sveučilištima, značajan dio razlike u iskustvima može se objasniti kao rezultat ranije pobrojanih razlika koje su specifične pojedinom sveučilištu (npr. struktura studijskih programa, socioekonomskog ili radnog statusa studenta, smještaja, itd.). Međutim, kad se i ti čimbenici uzmu u obzir, multivarijatni analitički model ukazuje na postojanje neujednačenosti između sveučilišta prema tome koliko njihovi studenti osjećaju financijsko opterećenje, zadovoljstvo radnim opterećenjem ili studijem.²⁰ Tako studij pri Sveučilištu u Zagrebu doprinosi manjem financijskom opterećenju. Studij u Osijeku i Splitu vezan je uz nešto veće zadovoljstvo radnim opterećenjem, a u Rijeci i Osijeku slabija je procjena studija kao oblika pripreme za posao. Sveučilišta se ne razlikuju jedino u pogledu procjene ispunjavanja očekivanja vezanih uz osobni razvoj.

²⁰ Vidi Tablicu E u dodatku izvješća (zadnji retci).

Što se tiče gore navedenih razlika među visokim učilištima, autori upozoravaju da rezultati ovoga izvješća nikako ne mogu služiti kao „rangiranje“ visokih učilišta po razini socijalne uključenosti ili po razini učinkovitosti, već rezultati moraju služiti kao referentni okvir za identificiranje poteškoća i potreba skupina studenata koje teže pristupaju visokom obrazovanju ili čije je iskustvo studiranja nepovoljnije od ostalih studenata. Razlike među visokim učilištima moraju biti temelj daljnje rasprave unutar visokih učilišta te između visokih učilišta, nadležnih nacionalnih institucija i svih ostalih dionika sustava obrazovanja, lokalne zajednice i organizacija civilnoga društva.

Umjesto usredotočenosti na institucionalnu razinu, obrazovna politika bi, u kontekstu socijalne dimenzije Bolonjskog procesa, trebala osigurati uvjete na nacionalnoj razini koji omogućuju studentima jednake mogućnosti za sudjelovanje i uspješan završetak studija bez prepreka vezanih za njihov društveni ili ekonomski status. Nalazi ovog izvješća trebaju biti temelj za identificiranje glavnih prepreka pristupu visokom obrazovanju i glavnih skupina koje trebaju posebnu potporu, kao i za definiranje najprikladnijih mjera za uklanjanje tih prepreka i poticanje veće socijalne uključenosti hrvatskog sustava visokog obrazovanja.

4.2. Preporuke za obrazovnu politiku

Na temelju međunarodnih rasprava o jednakom pristupu visokom obrazovanju, izrađene su brojne preporuke za poticanje veće socijalne uključenosti visokog obrazovanja od strane različitih institucija poput Europske komisije, Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Međunarodnog udruženja sveučilišta pri UNESCO-u, Svjetske banke, Europskog studentskog zbora, i drugih. Niže u tekstu slijede preporuke koje odgovaraju specifičnim potrebama koje su identificirane u ovom izvješću, a koje su uglavnom temeljene na preporukama OECD-a (*Tertiary Education for the Knowledge Society: OECD Thematic Review of Tertiary Education*, Santiago i sur., 2008), priopćenju Međunarodnog udruženja sveučilišta pri UNESCO-u *Equitable Access, Success and Quality in Higher Education* (IAU, 2008), kao i na preporukama iz Hrvatske koje je objavio Institut za razvoj obrazovanja (2008) na temelju zaključaka stručnog skupa održanog na temu nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju u Hrvatskoj.

1. **prijašnje obrazovanje:** učiniti visoko obrazovanje socijalno uključivim zahtijeva intervencije puno ranije u obrazovnom sustavu. Obrazovne politike usmjerene prema poboljšanju učinkovitosti i pravednosti u školskom sustavu bi bez sumnje poboljšale jednak pristup visokom obrazovanju (Santiago i sur., 2008). Mjere za sprječavanje nejednakosti u visokom obrazovanju treba osigurati čak od predškolske razine, osiguravanjem besplatnog pristupa predškolskom obrazovanju za svu djecu, započeti s pružanjem dodatne potpore podzastupljenim skupinama za sprječavanje neuspjeha u školovanju već tijekom osnovnoškolskog obrazovanja i nastaviti tijekom srednjoškolskog obrazovanja (IRO, 2008). Profesionalno usmjeravanje i savjetovanje na školskoj razini je također ključno u promicanju jednakog pristupa, budući da učenici čiji roditelji imaju niže razine obrazovanja češće podcjenjuju prednosti visokog obrazovanja. Naposljetku, obrazovna politika bi trebala osigurati mogućnost upisa u visoko obrazovanje iz bilo kojeg smjera unutar srednjoškolskog obrazovanja. Općenito, treba ojačati suradnju između sustava srednjeg i visokog obrazovanja kako bi se zajedno identificirala rješenja za osiguravanje socijalne uključivosti obrazovanja (Santiago i sur., 2008).
2. **upisne procedure:** završetak srednje škole ne bi trebao biti jedini način da se ostvaruje mogućnost upisa na visoka učilišta. Alternativni načini stjecanja prava na upis studija mogu uključivati priznavanje prethodnog učenja i radnog iskustva (eng. *recognition of prior learning*) za pojedince koji ne posjeduju svjedodžbe o završenoj srednjoj školi (Santiago i sur., 2008). U hrvatskom kontekstu, procedure upisa na visoka učilišta moraju omogućiti jednake mogućnosti upisa studija za učenike strukovnih škola, budući da se državna matura (i prijemni ispiti, gdje još postoje) trenutno temelje na gimnazijskom programu, što stavlja učenike strukovnih škola u nejednaku poziciju pri pristupu visokom obrazovanju (IRO, 2008).
3. **financijska potpora za studente:** adekvatna financijska potpora treba biti osigurana za studente, i to s naglaskom na studente koji imaju najveću financijsku potrebu i na podzastupljene skupine (IAU, 2008), a treba omogućiti pokrivanje ne samo troškova studija već i životnih troškova studenata (Santiago i sur., 2008). U kontekstu ovog izvješća, sustav studentske potpore bi trebao pružati veću potporu studentima koji imaju veće financijsko opterećenje, a to su studenti nižeg imovinskog statusa, studentima s

djecom, studentima s teškoćama te studentima koji ne žive kod roditelja. Treba također razmotriti uvođenje posebnih stipendija za omogućavanje pristupa visokom obrazovanju za studente koji prvi put upisuju studij u zrelijoj dobi, ili za žene i muškarce u one studijske programe gdje su podzastupljeni.

4. **fleksibilnost studijskih programa za starije studente, studente s djecom i studente koji rade:** treba poticati visoka učilišta da bolje odgovaraju na potrebe odraslih studenata i studenata sa zahtjevnim obiteljskim obvezama. Ovo može uključivati uvođenje *part-time* programa s manjim semestralnim brojem ECTS bodova (što omogućuje fleksibilniji raspored učenja za radnike-studente, studente s djecom i dr.), ili učenje na daljinu (Santiago i sur., 2008), čime se može omogućiti širi pristup visokom obrazovanju te dinamika studiranja koja odgovara vremenskom kapacitetu navedenih skupina bez negativnog utjecaja na kvalitetu studija. Treba također poticati „povratak na studij“ i pristup studiju osobama koje su završile srednje obrazovanje u sustavu obrazovanja odraslih.
5. **službe podrške za ranjive skupine:** ojačati ili oformiti savjetovališta pri visokim učilištima za informiranje, savjetovanje, treninge o vještinama učenja, psihološkim i socijalnim vještinama potrebnim za uspješno savladavanje gradiva, polaganje ispita, rješavanje administrativnih pitanja, ali i kriznih (obiteljskih, osobnih i drugih) situacija koje studente iz ranjivih skupina mogu spriječiti u uspješnom svladavanju njihovih obveza za vrijeme studija te im prilagoditi studijske programe (IRO, 2008; IAU, 2008).
6. **izjednačavanje mogućnosti za studente s teškoćama:** za studente s tjelesnim invaliditetom treba primarno ukloniti fizičke barijere na visokim učilištima, osigurati prilagođen smještaj i prilagoditi nastavne materijale. Za sve studente s teškoćama treba osigurati fleksibilne načine studiranja (posebne procedure za polaganje ispita i sl.) te pokrenuti i/ili dodatno razviti studentska savjetovališta specijalizirana za njihove potrebe.
7. **posebni programi za poticanje jednakog pristupa visokom obrazovanju određenih skupina:** ukoliko su identificirane društvene skupine koje su posebno ranjive u smislu obrazovnih nejednakosti (primjer jedne takve grupe su djeca koja su odrasla u Domovima za nezbrinutu djecu), mogu se razmotriti mjere tzv. „pozitivne diskriminacije“ za

izjednačavanje mogućnosti za te skupine. Mjere mogu uključiti kvote, dodatne bodove za upis na visoka učilišta ili izravan upis na visoka učilišta (Santiago i sur., 2008). No istovremeno, takve mjere mogu imati negativnu percepciju pa treba pažljivo razmotriti potrebu i primjernost takvih mjera u svakom nacionalnom kontekstu.

Osim mjera pozitivne diskriminacije, moguće je razmotriti mjere za poticanje upisa studija kod određenih podzastupljenih skupina. Mjere mogu uključiti savjetovanje o prednostima upisivanja visokog obrazovanja te poticanje upisivanja smjerova gdje su studenti podzastupljeni putem stipendija ili drugih mehanizama stimulacije.

Za postizanje gore navedenih ciljeva, postoje određeni preduvjeti ili određene „procesne“ mjere koje trebaju poduzeti vlade koje žele poticati socijalnu uključivost visokog obrazovanja:

- 1. nacionalni strateški pristup:** vlade trebaju artikulirati, u konzultaciji sa svim dionicima, ciljeve za promicanje pravednosti u visokom obrazovanju koji integriraju obrazovnu, društvenu i gospodarsku sferu ovog problema. Vlade trebaju također pokazati predanost socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja osiguravajući sredstva koja adekvatno pokrivaju potrebe onih studenata koji imaju potrebu za financijskom potporom (IAU, 2008).
- 2. financijski poticaji za visoka učilišta:** osigurati poticaje za djelovanje visokih učilišta u području socijalne dimenzije visokog obrazovanja u sklopu programskih ugovora za financiranje visokih učilišta te prepoznati i nagraditi ona visoka učilišta koja uspješno pružaju podršku podzastupljenim skupinama studenata (IAU, 2008).
- 3. drugi poticaji za visoka učilišta – sustav osiguranja kvalitete:** poticati razvijanje kulture kvalitete na visokim učilištima u Hrvatskoj koja će uključiti vrijednosti socijalne uključenosti kao jedan od temeljnih elemenata institucionalnog okruženja i institucionalnih praksi. Konkretno, poticati razvoj socijalno uključivih procedura za osiguranje kvalitete

visokih učilišta te razmotriti kako uključiti socijalnu dimenziju u nacionalni sustav osiguranja kvalitete (npr. kroz proces akreditacije visokih učilišta).²¹

4. **praćenje stanja - prikupljanje podataka:** razviti integrirani sustav koji bi omogućio bolje praćenje upisa, dinamike i uspješnosti završavanja studija kod različitih skupina studenata (prema demografskim i socioekonomskim karakteristikama, prema prethodnom školovanju). Dodatno, utvrditi potrebe i izazove koje imaju različite skupine studenata putem kvalitativnih istraživanja kako bi im se učinkovitije mogla pružiti podrška. Naposljetku, objavljivati nacionalno izvješće o ostvarenju ciljeva po pitanju socijalne dimenzije visokog obrazovanja s točnim i pravovremenim podacima (IAU, 2008).

²¹ Za prijedloge o povezivanju socijalne dimenzije visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete vidi UNESCO (2010): *Equity and quality assurance: a marriage of two minds*. Ed. Michaela Martin. Paris: UNESCO / International Institute for Educational Planning UNESCO.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001871/187184e.pdf>

Dodaci

Specifični zaključci po skupinama studenata

Studenti prema spolu

Zastupljenost (nacionalna razina)	Žene čine većinu studentskog tijela u Hrvatskoj (57,3% žena), što je u skladu s EU-27 državama gdje studentice u prosjeku čine 55% studentskog tijela (Eurydice 2010: 102). Vidljive su razlike u zastupljenosti žena i muškaraca prema vrsti studija: studentice su zastupljenije od studenata pri sveučilišnim studijima i stručnim studijima pri sveučilištima, dok su na javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama studentice i studenti relativno podjednako zastupljeni. Postoje razlike u udjelu studenata prema područjima znanosti: 68% studenata tehničkih znanosti su muškarci, dok studentice čine većinu studentskog tijela u ostalim područjima znanosti, posebno humanističkim znanostima (78%). Jedno od objašnjenja niže participacije muškaraca u visokom obrazovanju je i njihova veća zastupljenost u trogodišnjim strukovnim srednjoškolskim programima (65% odnosno gotovo dvije trećine), dok je veća prisutnost djevojaka u sveučilišnom obrazovanju vezana i uz njihovu veću zastupljenost u gimnazijskom obrazovanju (63%). Slično tome, razlike u udjelu muškaraca i žena prema područjima znanosti povezane su s odabirom smjerova u srednjoškolskom obrazovanju.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Podaci za sveučilišne studije ukazuju na tri kategorije sveučilišta: kategoriju koju čine Sveučilišta u Zadru i Puli gdje studentice čine znatnu većinu studentskog tijela (77% i 70%), zatim kategoriju koju čine Sveučilišta u Dubrovniku i Splitu gdje je udio žena i muškaraca u studentskom tijelu (relativno) izjednačen (50% i 55%) te kategoriju koju čine Sveučilišta u Zagrebu, Rijeci i Osijeku gdje studentice čine između 61% i 63% studentskog tijela. Uočene razlike u zastupljenosti muškaraca i žena na Sveučilištu u Zadru i Puli s jedne strane te Dubrovniku i Splitu s druge strane mogu se objasniti studijskim programima tih sveučilišta. Naime, ustanovljena nadzastupljenost studentica na Sveučilištu u Zadru i Puli proizlazi iz zastupljenosti društvenih i humanističkih znanosti na tim sveučilištima. Jednom kad se uzmu u obzir područja znanosti, razlike među sveučilištima prestaju biti vidljive, odnosno zastupljenost muškaraca i žena unutar pojedinih područja znanosti slična je na svim visokim učilištima.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Ne postoje razlike između studenata i studentica s obzirom na njihov socioekonomski status (samoprocjena društvenog položaja roditelja ili roditeljsko obrazovanje). Međutim, studenti su nešto češće stalno zaposleni, češće žive s roditeljima te rjeđe primaju stipendiju nego studentice.
Izloženost financijskim poteškoćama	Studentice ocjenjuju svoju financijsku situaciju u prosjeku nešto nepovoljnijom od studenata. Ova razlika opstaje kad se u obzir uzmu i kompozicijske razlike u izloženosti otežavajućim okolnostima studija.

Izloženost većem radnom opterećenju	Ne postoje razlike u radnom opterećenju studentica i studenata.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Rizik nezavršavanja studija veći je za muškarce nego za žene, što je vidljivo i iz administrativnih podataka u kojima je kroz čitavo proteklo desetljeće udio muškaraca u studentskom tijelu bitno veći od udjela muškaraca među osobama koje su stekli diplomu. Recentno objavljeni rad Matković i Kogan (2012) temeljen na istraživanju o obrazovnim i radnim karijerama iz 2008. godine ne identificira rodne razlike u pristupu visokom obrazovanju (među učenicima koji su kvalificirani upisati srednju školu), ali značajno je veći rizik za muškarce da ne završe započet studij.

Studenti prema dobi prvog upisa

Zastupljenost (nacionalna razina)	Tek je 9% studentskog tijela starije od 24 godine, što Hrvatsku smješta u dno europskih sustava visokog obrazovanja prema udjelu starijih studenata. Što se tiče udjela studenata koji nisu upisali studij neposredno nakon srednje škole, u akademskoj godini 2009./2010. ukupan udio studenata u sustavu visokog obrazovanja koji su svoj prvi studij upisali u dobi iznad 20 godina procijenjen je na 8,1%. Što se tiče pak udjela tih studenata koji upisuju prvu godinu novog studija (uključujući osobe koje mijenjaju studij), moguće je postojanje negativnog trenda u zadnje 4 godine. U akademskoj godini 2006./2007., 23,1% studenata koji su prvi put upisivali prvu godinu prvog stupnja studija imali su više od 20 godina, a njih 11,3% više od 24 godine. U prvoj akademskoj godini kada je praksa upisa reformirana državnim maturom, 2010./2011., samo je 20,6% studenata upisanih po prvi put na prvu godinu studija imalo iznad 20, a 10,2% iznad 24 godine.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Studenti koji studij ne upisuju neposredno nakon srednje škole najmanje su zastupljeni na Sveučilištima u Zagrebu i Splitu. Pri drugim sveučilištima nešto su zastupljeniji, ali je njihova prisutnost najveća na stručnim studijima, posebno privatnim.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Okolnosti studija većine studenata koji studij upisuju nakon dvadesete godine značajno se razlikuju od onih koji prate tradicionalne studentske karijere: oko 75% upisuje stručni studij, 60% su izvanredni studenti, a sličan je udio tijekom studija stalno zaposlen. Tek njih 10% su stipendisti, gotovo nikada nemaju smještaj u studentskom domu, a u 40% slučajeva žive u vlastitom kućanstvu. Svoj društveni status procjenjuju nešto slabijim od ostalih studenata.
Izloženost financijskim poteškoćama	Ova skupina procjenjuje svoje financijske poteškoće značajno izraženijim od studenata koji su studij upisali ubrzo nakon srednje škole. Međutim, ova razlika proizlazi prvenstveno iz gore navedenih specifičnih okolnosti studiranja; jednom kada se okolnosti studiranja uključe u analitički model, dob upisa studija sama za sebe nije povezana s financijskim poteškoćama.
Izloženost većem radnom opterećenju	Ova skupina procjenjuje svoje radno opterećenje značajno izraženijim od studenata koji su studij upisali ubrzo nakon srednje škole. Ova razlika se može također analitički objasniti kao „kompozicijski efekt“, odnosno pripadanje ovih studenata skupinama koje su izložene većem radnom opterećenju (studenti koji rade, itd.).
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Ovi studenti u prosjeku povoljnije ocjenjuju svoj studij u aspektu temelja za zaposlenje i osobnog razvoja u odnosu na osobe koje su studij upisale izravno nakon srednje škole. Ovo po svemu sudeći ukazuje na snažan selekcijski efekt: s obzirom na teže okolnosti upisa studija za starije studente /zbog financijskog i radnog opterećenja), samo oni najmotiviraniji za studij, profesionalni i osobni razvoj uopće upisuju studij te opstaju u sustavu visokog obrazovanja.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Prema istraživanju Mihaljević Kosor (2010), pri Sveučilištu u Splitu stariji studenti imaju veći rizik ispadanja iz studija tijekom prve godine. Određeni dio studenata upisuje novi studij nakon što nisu uspjeli završiti studij koji su prvotno upisali nakon srednje škole (veličinu ove skupine moguće je procijeniti kao razliku između podataka Državnog zavoda za statistiku (20,6%) i brojeva dobivenih kroz istraživanje EUROSTUDENT (8,1%) , dakle oko 12%) – kod njih je „kasni upis studija“ zapravo svojevrsna „druga šansa“, ali i rezultat nepoželjnog obrazovnog ishoda u prvom studiju.

Studenti prema socioekonomskom statusu

Zastupljenost (nacionalna razina)	Studenti nižeg socioekonomskog statusa su podzastupljeni u visokom obrazovanju u Hrvatskoj. Na nacionalnoj razini, studenti čiji očevi imaju tercijarno obrazovanje nadzastupljeni su u studentskoj populaciji (35% naspram 16% u općoj populaciji), dok su u studentskoj populaciji uvelike podzastupljeni studenti čiji očevi imaju trogodišnju srednju školu (18% naspram 48% u općoj populaciji) te studenti čiji očevi imaju osnovnu školu ili niže (6% naspram 21% u općoj populaciji). Dodatno, ako se gleda najviši stupanj obrazovanja roditelja (bilo oca ili majke), gotovo polovici hrvatskih studenata (45%) barem jedan od roditelja ima visoko obrazovanje, dok samo 3% studenata ima roditelje koji imaju završenu samo osnovnu školu. Osim opće podzastupljenosti studenata nižeg socioekonomskog statusa u cijelom sustavu visokog obrazovanja, podaci ukazuju i na podjelu između sveučilišnih i stručnih studija u smislu socijalne strukture njihovog studentskog tijela. Naime, sveučilišni studiji imaju veću zastupljenost studenata čiji roditelji imaju završeno visoko obrazovanje (51%) u usporedbi sa stručnim studijima (31%). Drugim riječima, studenti stručnih studija su češće nižeg socioekonomskog statusa od studenata sveučilišnih studija.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Socijalna struktura studentskog tijela se značajno razlikuje po hrvatskim sveučilištima. Sveučilište u Zagrebu ima najveći udio studenata višeg socioekonomskog statusa (prema obrazovanju oca). Na tom Sveučilištu očevi 44% studenata imaju završeno visoko obrazovanje, dok Sveučilište u Zadru ima komparativno značajno manji udio ovih studenata (28%). Sveučilišta u Zadru i Osijeku pak imaju najveći udio studenata čiji očevi imaju završenu (ili nezavršenu) osnovnu školu i srednju školu (70% i 73%). Postoji više mogućih objašnjenja ovih razlika u socijalnoj strukturi studentskog tijela hrvatskih sveučilišta: socioekonomska struktura populacije u regiji u kojem se sveučilište nalazi može utjecati na veću ili manju zastupljenost studenata pojedinih društvenih skupina na sveučilištu; percipirani prestiž sveučilišta može utjecati na veću ili manju atraktivnost tog visokog učilišta za različite društvene skupine; i na kraju, troškovi studiranja na pojedinom sveučilištu (ili mjestu) mogu predstaviti prepreku većoj zastupljenosti ranjivih društvenih skupina. U tom smislu ovi podaci ne ukazuju nužno na nedostatak uključenosti pojedinih sveučilišta, iako taj zaključak nije moguće ni isključiti. Unutar kategorije stručnih studija, studenti bolje obrazovanih roditelja značajno su više zastupljeni na privatnim veleučilištima i visokim školama nego li na javnim. Između studenata stručnih studija na javnim sveučilištima ili veleučilištima i visokim školama, socijalna struktura studentskog tijela gotovo je identična. Najvjerojatniji uzrok manje zastupljenosti studenata nižeg socioekonomskog statusa na privatnim visokim učilištima su troškovi studija na tim učilištima, koji su iznimno visoki.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Studenti nižeg socioekonomskog statusa su više izloženi financijskom opterećenju školarina od studenata višeg socioekonomskog statusa: 56% studenata čiji očevi imaju završenu osnovnu školu ili nižu razinu obrazovanja plaćaju školarinu, naspram 43% studenata čiji su očevi završili visoko obrazovanje. Prema podacima istraživanja EUROSTUDENT (EUROSTUDENT baza podataka 2010), glavni razlog ove razlike se nalazi primarno u većem udjelu studenata nižeg socioekonomskog statusa koji su izvanredni studenti (31% naspram 10% studenata višeg socioekonomskog statusa). Što se tiče rada uz studij, što je niži stupanj obrazovanja roditelja (ili niža samoprocjena socioekonomskog statusa) to je viša vjerojatnost da će studenti biti stalno zaposleni ili se uzdržavati od rada. Budući da je radni angažman jedna od najsnažnijih ustanovljenih odrednica vremenskog opterećenja, on može negativno utjecati na studentski uspjeh i dinamiku studiranja. Studenti nižeg socioekonomskog statusa nemaju veću vjerojatnost nepovoljnog smještaja u odnosu na druge studente. Prema podacima istraživanja EUROSTUDENT (EUROSTUDENT baza podataka 2010), studenti nižeg socioekonomskog statusa imaju malo veću vjerojatnost dobivanja studentskog doma od prosjeka (13% naspram 11%), i malo manju vjerojatnost iznajmljivanja privatnog smještaja od prosjeka (30% naspram 33%).

Izloženost finansijskim poteškoćama	Studenti nižeg socioekonomskog statusa su izloženi većim finansijskim poteškoćama od ostalih studenata. Naime, što je niži stupanj obrazovanja roditelja (ili niža samoprocjena socioekonomskog statusa), percepcija dostatnosti finansijskih sredstava za studiranje je niža.
Izloženost većem radnom opterećenju	Radnim opterećenjem su u većoj mjeri pogođeni studenti koji imaju slabije obrazovane roditelje te koji procjenjuju svoj društveni status nižim. Značajni dio ove razlike proizlazi iz njihovog češćeg radnog angažmana, ali i zbog slabijeg pristupa studenata slabijeg ekonomskog statusa uslugama i dobrima kojima mogu učinkovitije organizirati vrijeme izvan nastave (objedovati izvan kuće, automobil, kućanski uređaji itd.).
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Studenti koji procjenjuju svoj društveni status kao nizak su nešto manje zadovoljni s mjerom do koje im njihov studijski program doprinosi budućoj zapošljivosti ili pruža dobar temelj za osobni razvoj.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Nisu uočene značajne razlike u trajanju studija s obzirom na obrazovanje roditelja. Istraživanja pokazuju da djeca manje obrazovanih roditelja češće odustaju od studija od djece više obrazovanih roditelja.

Studenti s teškoćama

Zastupljenost (nacionalna razina)	Ukupno 15% studenata na visokim učilištima u Hrvatskoj imaju teškoću koja ih ometa u tijeku studija kao što su kronične bolesti, psihološki poremećaji, tjelesni invaliditet ili ostali zdravstveni problemi. Na nacionalnoj razini, nemoguće je na temelju podataka u ovom izvješću pouzdano komentirati podzastupljenost ove skupine u odnosu na udio osoba s invaliditetom u općoj populaciji. Naime, skupina „studenata s teškoćama“ u podacima ovog izvješća je široko definirana i uključuje kategoriju „ostali zdravstveni problemi“, što se ne može usporediti s nacionalnim podacima iz Hrvatskog registra osoba s invaliditetom Republike Hrvatske. Usporedba s navedenim registrom bi zahtijevala posebnu obradu i analizu dostupnih podataka po dobnim skupinama.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Istraživanjem nije ustanovljeno postojanje razlika među pojedinim sveučilištima (niti vrstama stručnih studija) u zastupljenosti ove populacije. Zbog nemogućnosti utvrđivanja jesu li studenti s teškoćama adekvatno zastupljeni u studentskoj populaciji, treba se usredotočiti na izloženost ove skupine nepovoljnijim uvjetima studiranja.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Studenti s teškoćama nemaju veću vjerojatnost plaćanja školarina od ostalih studenata te udio studenata s teškoćama koji radi nije znatno različit od prosjeka. Međutim, studenti s teškoćama imaju nešto veće troškove stanovanja od ostalih studenata.
Izloženost financijskim poteškoćama	Studenti s teškoćama iskazuju znatno veći stupanj financijskog opterećenja nego ostali studenti. Prema rezultatima nacionalnog izvješća EUROSTUDENT (Farnell i sur., 2011), studenti s teškoćama imaju nešto više životne troškove od osoba bez teškoća, prvenstveno u aspektu smještaja i zdravstvenih troškova.
Izloženost većem radnom opterećenju	Studenti s teškoćama također doživljavaju svoje radno opterećenje značajno nepovoljnijim od ostalih studenata, iako provode sličan broj sati u nastavnim obvezama (Farnell i sur., 2011: 80). To može biti zbog toga jer nastavne obveze doživljavaju zahtjevnijima ili zbog toga jer imaju veću potrebu za osobnim vremenom uslijed svojih poteškoća.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Od svih studenata u Hrvatskoj, studenti s teškoćama je skupina koja u najmanjoj mjeri smatra kako im njihov studijski program doprinosi budućoj zapošljivosti ili pruža dobar temelj za osobni razvoj. Na temelju podatka iz istraživanja EUROSTUDENT o samoprocjeni studenata s teškoćama o tome koliko visoka učilišta vode računa o njihovim problemima tijekom studija moguće je zaključiti o izvoru ovog nezadovoljstva: naime, 68% studenata s teškoćama navodi kako se „ne vodi računa“ ili „uopće ne vodi računa“ o njihovim problemima.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>

Studenti s djecom

Zastupljenost (nacionalna razina)	Ukupno 6% studenata na visokim učilištima u Hrvatskoj ima jedno ili više djece, pri čemu je udio studenata roditelja značajno viši na stručnim (13%), nego na sveučilišnim studijima (2%).²² U međunarodnoj usporedbi u istraživanju EUROSTUDENT (Orr i dr. 2011), Hrvatska ima iznimno nizak udio studenata s djecom upisanih na sveučilišnim studijima, ali iznadprosječan udio studenata s djecom upisanih na stručnim studijima. Naime, Hrvatska je na dnu europske ljestvice po pitanju udjela studenata s djecom ako se gledaju samo studenti sveučilišnih studija (2%). Tek kada bi se računali i studenti stručnih studija s djecom (13%), onda bi Hrvatska imala udio od 6%, što je na razini Njemačke, Nizozemske i Švicarske, ali i dalje u donjoj trećini ljestvice.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Razlike u udjelu studenata s djecom na sveučilištima nisu statistički značajne i blizu su prosjeku od 2%. Na stručnim studijima, udio studenata s djecom je najviši na javnim veleučilištima i visokim školama (12%), manji na sveučilištima (7%) te na privatnim veleučilištima i visokim školama (5%). Ovi podaci sugeriraju manju razinu prilagodljivosti sveučilišta i privatnih visokih učilišta studentima s djecom u odnosu na javna veleučilišta i visoke škole.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost financijskim poteškoćama	Studenti s djecom iskazuju najveći stupanj financijskog opterećenja u odnosu na ostale studente. Jedina druga skupina studenata koja iskazuje sličan stupanj financijskog opterećenja su studenti nižeg socioekonomskog statusa. Podaci o ukupnim troškovima studenata u nacionalnom izvješću EUROSTUDENT (Farnell i dr. 2011) potvrđuju ovaj nalaz: studenti s djecom su skupina studenata koja ima najviše troškove života tijekom akademske godine (64.000 kuna). Troškovi vezani uz djecu (i u manjoj mjeri zdravstvo) predstavljaju gotovo trećinu njihovih ukupnih troškova, ali njihovi ostali troškovi su također veći (posebno za smještaj te za prehranu, odjeću i potrepštine).
Izloženost većem radnom opterećenju	Studenti s djecom također doživljavaju svoje radno opterećenje značajno nepovoljnijim od ostalih studenata. Na temelju nacionalnog izvješća EUROSTUDENT (Farnell i dr. 2011), vidljivo je da opterećenje primarno proizlazi iz zaposlenosti (studenti s djecom rade na poslu 31,7 sati tjedno). Zajedno sa satima učenja i nastave ovo čini izuzetno visokih 64,2 sata rada i učenja tjedno.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Studenti s djecom u prosjeku nemaju negativna iskustva u smislu očekivanja od studija. Upravo suprotno, od svih studenata u Hrvatskoj, studenti s djecom su najzadovoljniji s mjerom do koje im njihov studijski program doprinosi budućoj zapošljivosti ili pruža dobar temelj za osobni razvoj. Ovaj pozitivan rezultat se može smatrati logičnim utoliko što je za ovu skupinu studiranje vjerojatno bio izbor koji je donesen usprkos objektivno izazovnim životnim uvjetima, što s jedne strane podrazumijeva iznimno visoku razinu motivacije i predanosti za studij te s druge strane podrazumijeva da se studiranje smatra vrstom „investicije“ za bolju kvalitetu života.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>

²² Prikazani udjeli studenata s djecom na sveučilišnim i stručnim studijima su nacionalni prosjeci iz nacionalnog izvješća EUROSTUDENT koji su usklađeni metodom „utežavanja“ podataka, zbog čega se malo razlikuju od prikaza po visokim učilištima u ovom izvješću koji nisu usklađeni utežavanjem podataka).

Studenti prema završenoj srednjoj školi

Zastupljenost (nacionalna razina)	Pretežit dio studenata u Hrvatskoj pristupaju visokom obrazovanju kroz tzv. tradicionalni put, odnosno na temelju završene srednje škole. Više od polovice studenata studij je upisalo nakon gimnazije (53%), 41% studenata studij je upisalo nakon četverogodišnje strukovne škole, a ukupno 6% na temelju trogodišnje strukovne škole (sa i bez polaganja razlikovnog ispita) i programa obrazovanja odraslih. Ovi nam podaci govore da su alternativni pristupi visokom obrazovanju slabo zastupljeni. Značajne su razlike u sastavu studentskog tijela između sveučilišnih i stručnih studija prema završenoj srednjoj školi: većina studenata stručnih studija završilo je strukovnu srednju školu (63%), dok je većina studenata sveučilišnih studija završilo gimnaziju (67%). Završena srednja škola usko je vezana uz stupanj obrazovanja roditelja studenata: studenti čiji roditelji imaju visoko obrazovanje češće su završili gimnaziju.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Sveučilište u Zagrebu se značajno razlikuje od ostalih sveučilišta u pogledu kvalifikacije na osnovu koje su studenti upisali studij: 77% studenata sveučilišnih studija na Sveučilištu u Zagrebu završilo je gimnazijski program, dok se na ostalim sveučilištima udio studenata sa završenom gimnazijom kreće između 55% (Sveučilište u Rijeci) i 59% (Sveučilište u Splitu). Na stručnim studijima, udio studenata sa završenom gimnazijom najveći je pri privatnim veleučilištima i visokim školama (36%), a najmanji na stručnim studijima pri javnim veleučilištima i visokim školama (19%).
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Manje je izgledno da mladi koji su prethodno završili gimnazijsko obrazovanje plaćaju školarinu ili studiraju kao izvanredni studenti. Gimnazijski program završilo je 61% redovitih studenata koji ne plaćaju školarine, 51% redovitih studenata koji plaćaju školarinu te samo 25% izvanrednih studenata. <i>(Izvešće ne pruža uvid u razinu izloženosti studenata sa završenim različitim srednjoškolskim programima otežavajućim okolnostima studiranja kao što su studij uz rad i vrsta smještaja).</i>
Izloženost financijskim poteškoćama	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost većem radnom opterećenju	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Postoje naznake da studenti sveučilišnih studija koji su završili strukovno srednjoškolsko obrazovanje imaju poteškoće u savladavanju gradiva na prvoj godini studija što dovodi do nepovoljnih obrazovnih ishoda (npr. odustajanje od studija) (Doolan 2010, Mihaljević Kosor 2010).

Studenti prema redovitom ili izvanrednom statusu

Zastupljenost (nacionalna razina)	U akademskoj godini 2009./2010., 35% studenata bilo je u statusu redovitog studenta uz plaćanje školarine, a 25% u statusu izvanrednog studenta. Drugim riječima, 60% studenata plaćalo je neki iznos školarine. Studenti stručnih studija češće od studenata sveučilišnih studija plaćaju školarinu (bilo kao redoviti ili izvanredni studenti). Pri tome manji udio studenata pri stručnim studijima na javnim veleučilištima ili visokim školama te na stručnim studijima na sveučilištima plaćaju školarinu u odnosu na studente privatnih veleučilišta i visokih škola gdje skoro svi studenti plaćaju školarinu.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Udio studenata koji studiraju bez plaćanja školarine najviši je na Sveučilištu u Zadru (69%), a najniži na Sveučilištu u Rijeci (58%), Puli (58%) i Dubrovniku (58%). Udio redovitih studenata bez plaćanja školarine najviši je među studentima prirodnih znanosti, a najniži među studentima društvenih znanosti.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	<i>(Izvjешće ne pruža uvid u razinu izloženosti studenata otežavajućim okolnostima studiranja kao što je rad prema načinu studiranja).</i> Redoviti studenti koji plaćaju školarinu imaju znatno manju šansu dobivanja stipendije ili smještaja u studentskom domu od redovitih studenata koji ne plaćaju školarinu. Ovaj je nalaz moguće objasniti time da je dobivanje stipendije ili smještaja u studentskom domu vezano za uspjeh u studiju. Plaćanje školarine je također vezano uz uspjeh na studiju. Drugim riječima, plaćanje školarine znači i slabiji uspjeh, što je pak povezano s nemogućnošću dobivanja stipendije i smještaja u domu. Redoviti studenti koji plaćaju školarinu, imaju u prosjeku za 1000 kuna više troškove smještaja semestralno od redovitih studenata koji ne plaćaju školarinu. Izvanredni studenti ne mogu konkurirati za dobivanje stipendija niti smještaja u studentskom domu te su stoga više izloženim financijskim preprekama od ostalih studenata.
Izloženost financijskim poteškoćama	Redoviti studenti koji ne plaćaju školarinu u većoj mjeri smatraju da raspolažu s dovoljno financijskih sredstava za pokriće svojih mjesečnih troškova od redovitih studenata koji plaćaju školarinu. Izvanredni studenti su najmanje zadovoljni raspoloživim financijskim sredstvima.
Izloženost većem radnom opterećenju	Razina zadovoljstva radnim opterećenjem značajno je niža kod studenata koji imaju status izvanrednog studenta u odnosu na studente koji imaju status redovitog studenta. Ovo se može objasniti njihovim učestalijim radnim angažmanom.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Bez obzira na to koji status imaju na studiju, studenti podjednako ocjenjuju u kojoj ih mjeri studij priprema za buduće zaposlenje. Jednako tako, studenti se ne razlikuju značajno u procjeni koliko im studij ispunjava cilj osobnog razvoja s obzirom na to koji status na studiju imaju.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Plaćanje školarine nije povezano s većom ili manjom vjerojatnošću uspješnog završetka studija. Plaćanje školarine je povezano s duljinom trajanja studija – studij značajno brže završavaju studenti koji snose značajne troškove studiranja (školarine, podstanari), pod pretpostavkom da te troškove mogu pokriti.

Studenti koji rade uz studij

Zastupljenost (nacionalna razina)	Prema podacima upisnih listova (ŠV-20) koje prikuplja Državni zavoda za statistiku (2012), u akademskoj godini 2010./2011., 4,4% studenata sveučilišnih studija i 23,3% studenata stručnih studija uzdržavalo se vlastitim radom. Kod obje skupine u protekle se četiri godine dogodio pad od dva postotna boda, vjerojatno zbog manje mogućnosti zapošljavanja uslijed ekonomske krize. Vrijednosti utvrđene podacima EUROSTUDENT-a za stalni rad studenata stručnih i sveučilišnih studija su slične podacima Državnog zavoda za statistiku premda ne ukazuju na iste razlike među sveučilištima. No, uz stalno zaposlene, još 25-30% studenata sveučilišnih i stručnih studija ponekad radi tijekom semestra. Ukupno je 45% studenata u ljetnom semestru akademske godine 2009./2010. imalo neko radno iskustvo. Toliko veliki udio zahtjeva da se uzroci i posljedice rada tijekom studija pažljivo ustanove, prate i uzimaju u obzir prilikom uređivanja obrazovnih politika.
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Nešto više od 12% studenata sveučilišnih studija u Dubrovniku, Puli i Rijeci na upisnim listovima iskazuju kako se uzdržavaju svojim radom, dok je to slučaj sa manje od 5% studenata Sveučilišta u Zadru, Zagrebu, te posebno u Osijeku (2%). Studenti privatnih stručnih studija nešto su češće stalno zaposleni, odnosno češće se uzdržavaju vlastitim radom u odnosu na studente javnih stručnih studija.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u svim oblicima studija značajno češće se radom uzdržavaju djeca slabije obrazovanih roditelja, a vrlo rijetko djeca visokoobrazovanih roditelja. Najčešće je to zaposlenost u zanimanjima koja nemaju izravne veze sa profesijom za koju se školuju. Prema podacima prikazanim u nacionalnom EUROSTUDENT izvješću (Farnell i sur., 2011), studenti stariji od 30 godina, izvanredni studenti, studenti koji svoj društveni položaj procjenjuju kao nizak te studenti čiji su roditelji završili samo osnovnu školu bitno češće rade tijekom studija.
Izloženost financijskim poteškoćama	Studenti koji rade povremeno, a posebno oni koji stalno rade, u prosjeku iskazuju kako su izloženi većim financijskim problemima tijekom studija od studenata koji nisu radili. Ova se razlika dijelom može razumjeti kroz manje povoljan socioekonomski status studenata te zbog opterećenja najčešće izvanrednim načinom studiranja koji otvara dodatne troškove. Ovi nalazi ukazuju kako rad za studente često ima karakter nužnosti zbog priskrbljivanja životnih sredstava, a ne prilike za razvoj kompetencija i karijere.
Izloženost većem radnom opterećenju	Zaposleni studenti, posebno oni stalno zaposleni, doživljavaju svoje ukupno radno opterećenje značajno višim od studenata koji ne rade. Radni angažman je jedna od najsnažnijih odrednica vremenskog opterećenja, što može negativno utjecati na studijski uspjeh i dinamiku studiranja.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	<i>Nije poznata temeljem dostupnih podataka</i>
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Prema istraživanju o obrazovnim i radnim karijerama iz 2008. godine, od svih studenata koji su odustali od studija, 17% je to učinilo zato što je htjelo raditi, a 14% zato što je moralo raditi. Čak je dvije trećine studenata koji su odustali od studija navelo zamorenost i nemogućnost polaganja studija (na što može utjecati radno opterećenje) kao jedan od razloga napuštanja studija.

Studenti prema vrsti smještaja

Zastupljenost (nacionalna razina)	Najzastupljeniji oblik stanovanja studenata u hrvatskom uzorku studenata je smještaj s roditeljima (45%), od toga 34% u istoj županiji u kojoj studiraju, a 11% s roditeljima u drugoj županiji (tj. putuju na studij u drugu županiju). 31% studenata su podstanari, a u vlastitom stanu živi 12% studenata. U studentskom domu je smješteno 11% studenata. Troškovi smještaja najmanji su u studentskim domovima, a najviši za studente podstanare (semestralni troškovi za ta dva tipa smještaja u prosjeku variraju od 1693 kune u studentskom domu do 6817 kuna za podstanarstvo).
Zastupljenost (razlike po institucijama)	Udio studenata koji su tijekom studija smješteni u studentskim domovima najviši je na Sveučilištu u Zagrebu (22%), a najmanji u Rijeci, Splitu i Zadru (8-10%). Studentski dom nešto češće koriste studenti prirodnih znanosti, a nešto rjeđe društvenih znanosti. Udio studenata stručnih studija smještenih u studentskim domovima pri javnim i privatnim veleučilištima i visokim školama je zanemariv (2-3%), dok na stručnim studijima pri sveučilištu iznosi 9%. Podstanarstvo je najzastupljenije među studentima na Sveučilištu u Zadru, dok je najrjeđe među studentima sveučilišnih studija u Zagrebu i Splitu. Pribroje li se podstanari i stanari studentskih domova, vidljiv je najveći udio studenata koji tijekom studija ne žive u vlastitom domu u Osijeku i Zadru, dok je u Splitu većina studenata domicilna.
Izloženost otežavajućim okolnostima studiranja	Manje su šanse dobivanja smještaja u studentskom domu za studente koji plaćaju školarinu (prvenstveno stoga što je primarni kriterij za plaćanje školarine obrazovni uspjeh, a to je i bitan kriterij kod dobivanja smještaja u studentskom domu), dok studentski dom uopće nije dostupan izvanrednim studentima.
Izloženost financijskim poteškoćama	Studenti koji žive u studentskom domu manje su financijski opterećeni od studenata koji žive kao podstanari ili kod kuće s roditeljima. Studenti putnici koji žive s roditeljima u drugoj županiji percipiraju svoje financijsko opterećenje najvećim – to je skupina kojoj pripadaju mnogi studenti koji si ne mogu priuštiti stanovanje u mjestu studija.
Izloženost većem radnom opterećenju	Studenti koji žive s roditeljima u istoj županiji nešto su zadovoljniji svojim radnim opterećenjem u odnosu na studente koji žive kao podstanari ili u studentskom domu.
Izloženost nižoj procjeni ispunjavanja očekivanja od studija	Razlike u pogledu mjere do koje studij priprema za buduće zaposlenje i služi kao temelj za osobni razvoj nisu značajne prema stanovanju.
Izloženost nepoželjnim obrazovnim ishodima	Studenti koji tijekom studija nisu živjeli u rodnoj kući u većem postotku su uspješno završili svoj studij u odnosu na one koji su dnevno putovali ili živjeli u gradu gdje su studirali (Matković, Tomić, Vehovec, 2010.)

Literatura

- Babarović, T., Burušić, J., i Šakić, M. (2009). Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 102-103 (4-5), 673-695.
- Burušić, J., Babarović, T., i Marković, N. (2010). Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja. *Društvena istraživanja*, 108-109 (4-5), 709-730.
- Doolan, K. (2010). "My dad studied here too": social inequalities and educational (dis)advantage in a Croatian higher education setting. Doktorski rad, Sveučilište u Cambridgeu.
- Doolan, K., i Matković, T. (2008). Koga nema? O (ne)jednakim mogućnostima u utrci za akademskim kvalifikacijama u Hrvatskoj, Posjećeno na: <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/kolumna/koga-nema-o-nejednakim-mogucnostima-u-utrci-za-akademskim-kvalifikacijama-u-hrvatskoj/>
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2011). *Priopćenje o doktorandima*. br. 8.1.4.
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2012). Podaci prikupljeni kroz Prijavni list za upis studenata na visoka učilišta (ŠV-20).
- EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010). Rezultati istraživanja EUROSTUDENT provedenog u Hrvatskoj u svibnju i lipnju 2010. Baza je dostupna na upitu u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.
- Eurydice (2010). *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe*. Brussels: Eurydice.
- Eurydice (2011). *Modernisation of Higher Education in Europe: Funding and the Social Dimension*. Brussels: Eurydice.
- Farnell, T., Doolan, K., Matković, T., i Cvitan, M., (2011). *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja
- Ferić, I., Milas, G., i Rihtar, S. (2010). Razlozi i odrednice ranog napuštanja školovanja. *Društvena istraživanja*, 108-109 (4-5), 621-642.

- Gregurović, M., i Kutl, S. (2010). Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 179-196.
- Institut za razvoj obrazovanja (2008). *Policy preporuke za povećanje jednakog pristupa visokom obrazovanju u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja. Posjećeno na: http://www.iro.hr/userdocs/File/IRO_Policy_preporuke_2008.pdf
- Jokić, B., i Ristić-Dedić, Z. (2010). Razlike u školskom uspjehu učenika trećih i sedmih razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj s obzirom na spol učenika i obrazovanje roditelja: populacijska perspektiva. *Revija za socijalnu politiku*, 17(3), 345-362.
- London Communiqué: *Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world* (2007). London, May 18th. Posjećeno 5.07.2012. na: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Bologna/documents/mdc/London_Communique18May2007.pdf
- Matković, T. (2009). Pregled statističkih pokazatelja participacije, prolaznosti i režima plaćanja studija u Republici Hrvatskoj 1991.-2007. *Revija za socijalnu politiku*, 16(2), str 239-250, Zagreb 2009.
- Matković, T. (2010). Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u Hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja*, 108-109 (4-5), 643-667.
- Matković, T. (2011). Screens and credentials: education and labor market entry in Croatia in the early 2000s. U: I. Kogan, C. Noeke, & M. Gebel (Ur.), *Making the Transition: Education and Labor Market Entry in Central and Eastern Europe* (str. 110–140). Stanford: Stanford University Press.
- Matković, T., i Kogan, I. (2012). All or Nothing? The Consequences of Tertiary Education Non-Completion in Croatia and Serbia. *European Sociological Review*, 28(6), 755-770.
- Matković, T., Tomić, I., i Vehovec, M. (2010). Efikasnost naspram dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 215-237.
- Mihaljević Kosor, M. (2010). Rani odlazak sa studija: determinante nezavršavanja studija u hrvatskom visokom obrazovanju. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 197-213.
- Ministry of Science, Education and Sports (MSES) (2007). *OECD Thematic Review Of Tertiary Education. Country Background Report For Croatia*. Zagreb: MSES

- Moreau, M.P., i Kerner, C. (2012). *Supporting Student Parents in Higher Education: A policy analysis*. Nuffield Foundation.
- OECD (2008). *Education at a Glance*. Posjećeno na: <http://www.oecd.org/dataoecd/23/46/41284038.pdf>
- Orr, D., Gwość, C., i Netz, N. (2011). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Synopsis of indicators. Final report. Eurostudent IV 2008–2011*. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag.
- Pavić, Ž., i Vukelić, K. (2009). Socijalno podrijetlo i obrazovne nejednakosti: istraživanje na primjeru osječkih studenata i srednjoškolaca. *Revija za sociologiju*, 39-40 (1-2), 53-70.
- Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E., i Arnal, E. (2008). *Tertiary Education for the Knowledge Society: OECD Thematic Review of Tertiary Education - Synthesis Report*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- UNDP Hrvatska (n.d.). *Izveštaj agencije Puls: Obrazovne i radne karijere mladih*. Zagreb: UNDP Croatia. Posjećeno na: http://www.undp.hr/upload/file/225/112706/FILENAME/Obrazovne_i_radne_karijere_mladih_u_Hrvatskoj__hrv.pdf
- UNESCO - International Association of Universities (IAU) (2008). *Equitable Access, Success and Quality in Higher Education: A Policy Statement by the International Association of Universities*. Posjećeno na: <http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/IAU%20Policy%20statement%20on%20Equitable%20access%20Final%20version%20August%202008%20Eng.pdf>
- UNESCO - International Institute for Educational Planning (2010): *Equity and quality assurance: a marriage of two minds*. Ed. Michaela Martin. Paris: UNESCO / International Institute for Educational Planning UNESCO. Posjećeno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001871/187184e.pdf>
- World Bank (2008). *Croatia - Restructuring Public Finance to Sustain Growth and Improve Public Services - A Public Finance Review*. Posjećeno na: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2008/09/01/000334955_20080901050754/Rendered/PDF/373210GRAY0COV1closed0Aug0281020081.pdf

Dodatni podaci i tablice

Tablica E. Odrednice percepcije kvalitete iskustva studiranja. OLS regresijski modeli

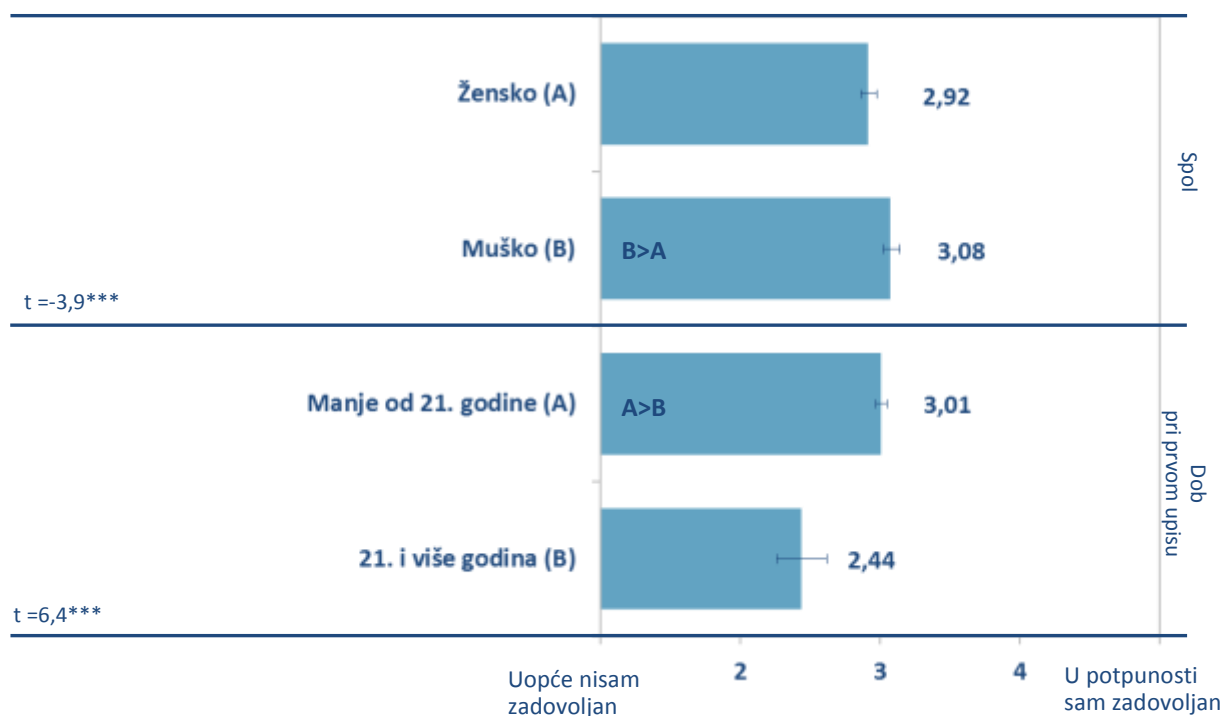
	(1) Zadovoljstvo financijskim opterećenjem	(2) Zadovoljstvo vremenskim opterećenjem	(3) Studij pruža temelj zaposlenja	(4) Studij pruža temelj osobnog razvoja
Samoprocjena društvenog položaja (0-9)	0,19***	0,08***	0,07***	0,05***
Bez srednje škole	-0,08	0,00	0,03	0,17**
Trogodišnja srednja	-0,10*	-0,04	-0,01	0,02
Četverogodišnja srednja	-0,14***	-0,01	0,01	0,08*
Visoko obrazovanje (ref.)				
Niti jedan roditelj zaposlen	-0,23***	-0,07	0,18***	0,11*
Jedan roditelj zaposlen	-0,09**	-0,05	0,08**	0,11***
Oba roditelja zaposlena (ref.)				
Početak studija s 21+ godina	-0,08	-0,13*	0,33***	0,40***
Spol: ženski	-0,22***	0,04	-0,04	0,03
Ima djecu	-0,20	0,12	0,14	0,22*
Ima teškoća	-0,34***	-0,43***	-0,21***	-0,29***
Studentski dom (ref.)				
Podstanari	-0,06	-0,04	-0,06	-0,06
S roditeljima – u istoj županiji	-0,03	0,11*	-0,07	-0,06
S roditeljima – izvan županije	-0,12	0,11	-0,02	-0,07
Vlastito kućanstvo	0,20**	0,06	-0,12	-0,12
Redovni, bez školarine (ref.)				
Redovni, školarina	-0,21***	-0,05	-0,06	-0,08*
Izvanredni	-0,35***	-0,36***	-0,16**	-0,17**
Stalno zaposleni	-0,12**	-0,31***	-0,12**	-0,00
Povremeno zaposleni	-0,29***	-0,13***	-0,11***	-0,07*
Nisu radili (ref.)				
Prima stipendiju	0,26***	-0,01	0,08**	0,12***
Sveučilišni u Zagrebu (ref.)				
Sveučilišni u Rijeci	-0,19***	0,06	-0,16***	-0,05
Sveučilišni u Osijeku	-0,13*	0,20***	-0,15**	-0,05
Sveučilišni u Splitu	-0,31***	0,13*	-0,00	-0,05
Sveučilišni u Zadru	-0,09	0,06	-0,12	0,13
Javni stručni – izvan sveuč	-0,34***	0,12**	0,11**	0,11**
Javni stručni – pri sveuč	-0,57***	-0,12	-0,33***	-0,23**
Privatni stručni	0,09	0,47***	0,67***	0,63***
Konstanta	2,66***	2,86***	3,06***	3,09***
N	4375	4375	4375	4375
R ²	0,163	0,082	0,053	0,045

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Napomena: iskazana razina statističke značajnosti: * = $p < 0,1$ ** = $p < 0,05$ *** = $p < 0,01$ Varijanca je procijenjena pomoću "sandvič" Huber White estimatora. Prikazani su nestandardizirani b koeficijenti; procjena promjene vrijednosti ishoda u odnosu na referentnu kategoriju. Konstanta predstavlja očekivanu prosječnu vrijednost ishoda za muškog studenta koji ima oba zaposlena roditelja (od kojih barem jednog visokoobrazovnog), bez djece i fizičkih i mentalnih teškoća, koja je upisala prvi studij mlađa od 21 godinu, živi u studentskom domu, ne plaća školarinu, ne radi i studira sveučilišni studij pri Sveučilištu u Zagrebu.

Dodatak poglavlju 2.1 Financijsko opterećenje studenata

Slika 13.b. Prosječno percipirano financijsko opterećenje studenata prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

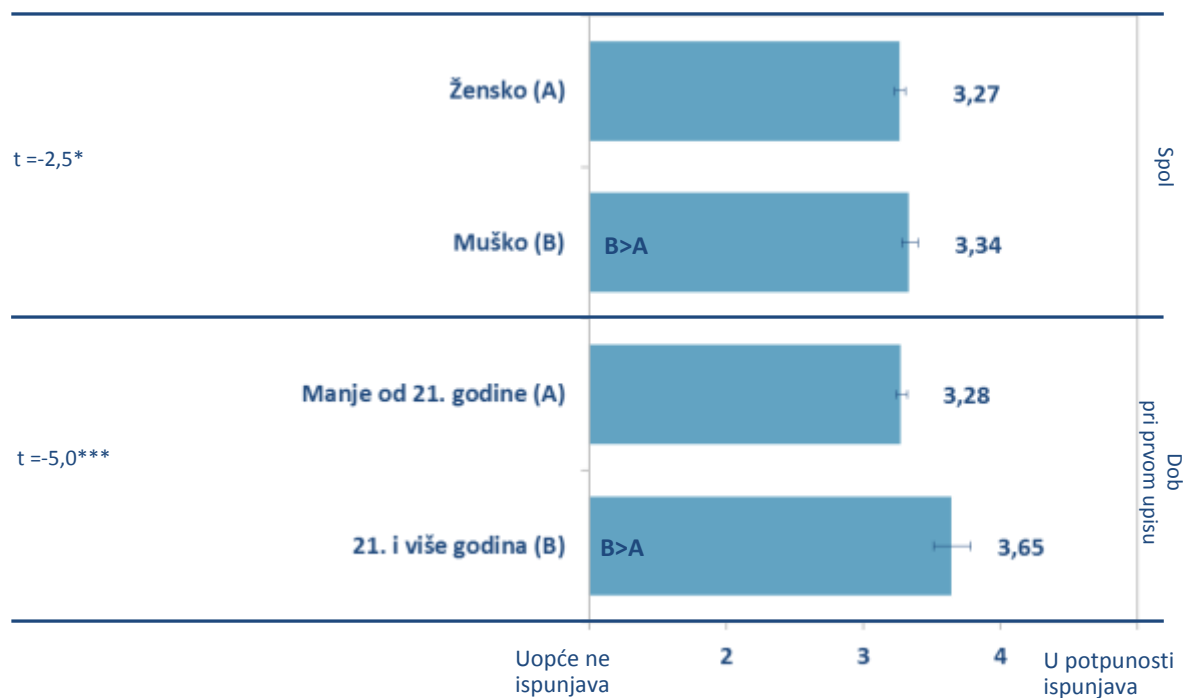

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U kojoj se mjeri slažete sa sljedećom tvrdnjom: raspoložem s dovoljno financijskih sredstava za pokriće svojih mjesečnih troškova." Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$), zasebno prikazana za svaki kriterij. Označe u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Dodatak poglavlju 2.3 Ispunjavanje ciljeva studiranja: priprema za posao i osobni razvoj

Slika 20.b. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja pripreme za posao, prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

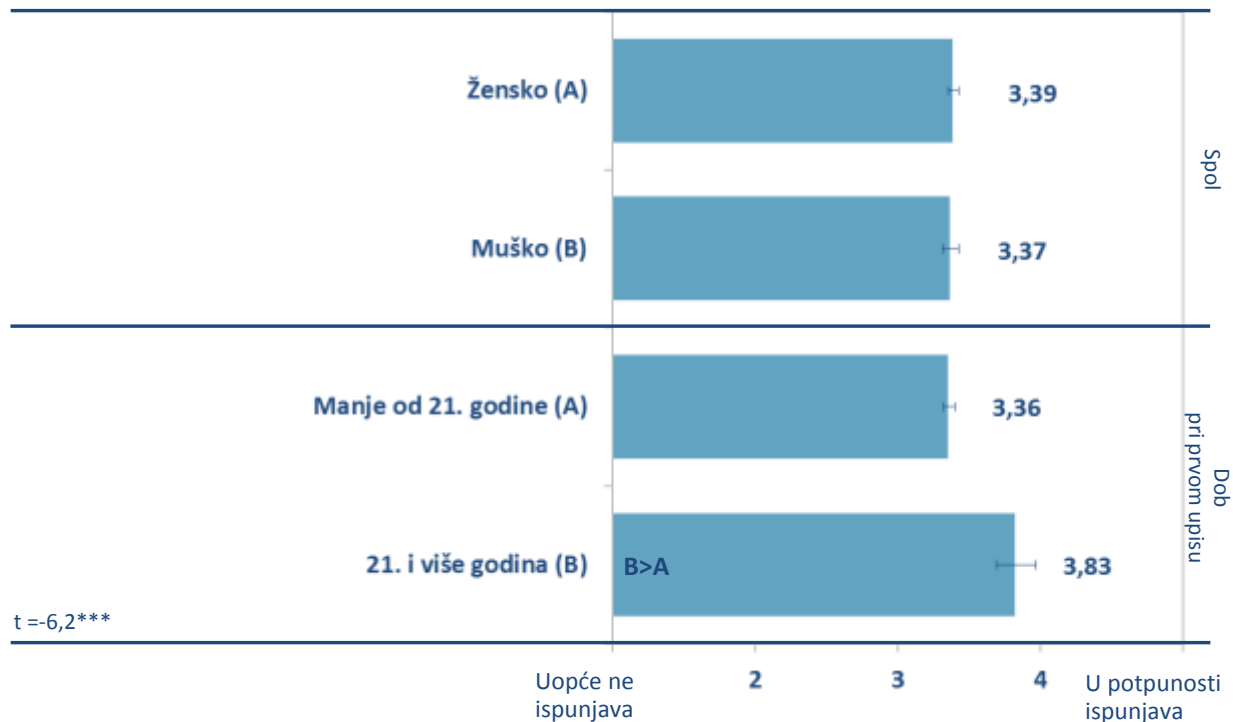

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studijski program pruža dobar temelj za buduće zaposlenje. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.

Dodatak poglavlju 2.3 Ispunjavanje ciljeva studiranja: priprema za posao i osobni razvoj

Slika 23.b. Prosječno percipirano ispunjavanje cilja osobnog razvoja, prema demografskim, socioekonomskim i drugim karakteristikama studenata – akademska godina 2009./2010.

Izvor: EUROSTUDENT baza podataka za Hrvatsku (2010).

Odgovor na pitanje: "U cjelini, moj studij pruža dobar temelj za osobni razvoj. U kojoj mjeri Vaš studij ispunjava taj cilj?" Ponuđena skala slaganja imala je raspon 1-5. Horizontalna linija predstavlja 95-postotni interval pouzdanosti aritmetičke sredine. Broj zvjezdica uz F ili t vrijednost označava razinu statističke značajnosti prikazanih razlika (* p<.05, ** p<.01, *** p<.001), zasebno prikazana za svaki kriterij. Oznake u stupcima prikazuju razlike pojedinih kategorija koje su identificirane statistički značajnima.